І СВЯТОЧНІ ДНІ

Злетів до мене з неба Ерос,

обгорнений пурпуровим плащем.

— Ізі, танцюристка,— не дочка мені. Але живе тут,— висвітлила скромно одягнена старша жінка.

Кощавий раб у гнідій ексоміді й довгих широких лідійських штанах, таких дивовижних для місцевих людей, спустив з плеча чималий кошик і пересунув на потилицю фрігійську вухасту шапочку. Спадаючи, розпущені навушники черкнули по його обличчю й поклали темні тіні, від чого обличчя стало подібне до черепа мертвяка.

— Ось воно що! То, виходить, дівча проживає у чужих? Як ми, невільники...

З-під насуплених брів він оглядав постать загорненої у темний плащ, столлу, старшої матрони.

Потім протяг поглядом по чистому подвір'ю, кучерявій перголі біля затишного фонтана, по садовій огорожі й по гарненькому домику з поверхом і гарною терасою, підпертою іонійськими колонами.

З веранди, заплетеної виноградною лозою, повною великих рожевих грон, вийшла коротковолоса кучерява дівчина з оберемком різної одежі.

— Радуйся, Афро! — привітала, проходячи, матрону.

— Мир з тобою, Геленіон! — ласкаво всміхнулася матрона, зав'язуючи мішечок із пшеницею. Потім перевела очі на раба й додала:—

Ні, Ізі живе у себе вдома. Цей дім належить нам, кільком власникам... Її ж два покої—он там, нагорі,— й показала на поверх.

— Ну, то річ інша,— немов задоволено відповів раб.— А що ж я маю робити з цим диптихоном? — труснув у руці таблички до писання.

— Пан велів: ти, каже, Квакусе, просто їй в руки віддай! Ще й на словах скажи, щоб прийшла вранці невідмінно. До школи, тобто до Батила.

— Ну, добре, чоловічку, але ж вона ще не вернулась із бенкету,— спокійно відповіла Афра.— Або чекай, або зайди ще вдруге, або, коли хочеш, довір мені диптихон. Як прийде, я їй віддам.— І покликала до саду:— Тю-тю-тю?

З цокотінням металевих струн і фуркотінням крил з-за огорожі висипалось із десять білих цесарок.

Матрона кинула їм пшениці, що впала золотим дощем, і пішла до хати.

Квакус почухав під пахвою, підтяг штани й, звертаючись до дівчини, що прала біля басейну, промовив вагаючись:

— Не інакше, як доведеться прийти ще раз. Адже ж казав: "Дай у руки!" Так на здоров'я!

— Іди здоров,— відповіла Гелене, не підносячи голови.

Чула, як рипнула хвіртка. За хвилину вчула, як рипнула ще раз. То вийшла Афра.

— Нема вам саду? — звернулась до цесарок, що кумедно кланялись їй головками, Гелене.— Кша-кша! —махнула на них мокрою ексомідою. І знов зачула, що на вулиці хтось легко вдарив калаталом у браму.

Ніхто, однак, не входив.

Гелене струсила руки й пішла до хати по хліб. А хвіртка відчинилась, і в ній з’явилась несмілива, струнка постать гарної дівчини в сірій столлі.

— Мир дому цьому!

Гелене вмить пізнала поглядом вартість цінної тканини столли, помітила невеличкі, нові, красно зроблені сандалі. І в думці здивувалась, що прихожа не має сережок у вухах.

— Радуйся і ти!

— Може, я помилилась? —спитала скромна дівчина.— Мені вказали, що тут живе вдова по старшині Афра з Тінгіса, ткаля..

— Ось-ось щойно вийшла! Але вдома її донька, Антонія. Ввійди. Далі, двері праворуч.

Незадовго Антонія вийшла з гостею.

— Я проведу тебе, Іраїс,-—вчула Гелене голос Антонії — Я знаю ту ткалю. Вона радо це зробить. Мир з тобою, Геленіон.

— Радуйся, Антоніє. От, і маєш землячку.

— А чому ти гадаєш так? — піднесла на Геленіон прегарні очі чужа дівчина.

— Однаково вітаєтесь: "миром".

— А ти так не вітаєшся?

— Я — геленка, грекиня,— і прала далі, міркуючи: — Дивні вони, Афра з донькою. Замість, щоб відбити конкурентку, ще й самі її й проводять.

Вона знала, що мати з донькою тільки впертим тканням можуть заробити собі на прожиток. Хіба ж можна було б втриматись в Александрії на мізерній пенсії, що її дістає вдова по вексіляріусові — драконарієві комонної когорти Третього легіону з Тінгітанської Мавританії, відкіль прийшла і вдова комонного військового старшини — Ізіна мати?

Сонячне світло заливало вже ціле подвір'я, коли Ізі відчинила брамку. Вона мала під пахвою пакунок із танцювальним приладдям: прозорими, "скляними", як їх називали, шатами, мідяними дисками — кроталами. А також і з полатаними сандаліями, що їх взяла по дорозі в шевця для свого опікуна філософа Стробуса.

Танцюристка була весела й співала свою нову композицію.

Цесарки ніби тільки й чекали на цей мент: ураз, прожогом полетіли на звук Ізіного голосу.

— О, сьогодні тобі не треба нагадувати чи бажати. Радуйся! — крикнула їй від фонтана грекиня.

— Радуйся й ти, Геленіон! Як же ж мені не співати, коли мені трапилось чудо.

— Навіть чудо?

Ізі повисла на шиї Гелене, що саме набирала воду з басейну фонтана, й закрутила грекиню з собою. Геленіон випустила з руки амфору, і вона, захлинувшись водою, пірнула в басейн.

— Я бачила Ероса! Ероса! Ероса! Самого Ероса — бога кохання! — звірила Ізі причину своєї радості.

— Уже? — роблено поважно спитала грекиня.

— Тобто як: уже?

— Бо це "чудо" мусить статись із кожною дівчиною. Але ж чи не закороткі в тебе крила, цикадо, на Ероса?

— І от! Вона нічого не розуміє! І взагалі з тобою не можна говорити поважно...

— Ну, не ображайся. Ліпше скажи, в чому справа. Та не сип! — стримала грекиня танцюристку.— Афра щойно їх нагодувала. Ну, розповідай,—— додала ще раз і нахилилась, щоб виловити з басейну потонулу амфору.

Ізі тим часом вже накладала дерев'яного вугілля до переносної жарівні й розповідала:

— Ти знаєш, Геленіон, як мені огидно на оргіях, коли вони підходять до кінця. Такі брудні обличчя гостей — аж страшно. Немов мертві — з того боку, що повернений до вранішнього світла. А друга половина, хоч і жива, але теж ніби змагається зі смертю. В перерві, коли ми, хореї, виходимо між гостей, до мене почав чіплятись череватий римський сенатор. Обличчя — аж синє, розпухле, а в'язи такі червоні, як просіл у різницькій крамниці. Добре, що вінок сповз йому на потилицю, бо я вже не знала, куди діватись. Як тут до мене озвався молодий ефеб, також римлянин. Ах, Геленіон! — зітхнула Ізі.— Якби ти його бачила!.

— Гарний?

— Нема слів. Мені аж язик одерев’янів

— Що ж він тобі казав?

— Запитав: хто я?

— Та що ж: не пізнав, що ти хорея з балету? А ти йому?

— Я сказала, що я—Ізі з Мареотісу.

— Мала б ще додати: за Місячною брамою. За Каналом. Бо ж він римлянин. Що ж він може знати в Александрії? Ну, й досада з цією амфорою. Ніяк не можу вхопити.

— Стривай. Звідси її не впіймаєш.

Ізі вмить скинула з себе туніку, розв'язала сандалії і стрибнула в басейн.

— Маєш. Це добре: буде мені замість відпочинку. Мені так хочеться спати! А все нема коли!.

— Тож розповідай про свого Ероса,— цікавилась грекиня.— Про що питався ще?

— Питався, з ким я живу, чи маю батьків, родину. Я сказала, що я самітна, сирота. Як Селене в небі.

Але Ізі не додала, що той красень відповів їй: —"Я теж самітний, як місяць..."

А Ізі спитала:

— Тому ти такий зажурений, сумний?"

Може, було й нечемно таке казати? Але ж, мабуть, ні. Бо той ефеб відповів відразу, без незадоволення:

— А ти це зауважила? — Й додав: — Хіба ж такому метеликові, як ти, самітність видається тяжкою?"

"Нарікати — марно,— спустила Ізі свої довгі вії й задивилась на медальку, що її юнак мав на шиї. А потім додала тихо: — Треба приймати своє життя таким, як дають його боги".

А він на те:

— Говориш, як віщунка Сибілла. Хто тебе навчив цьому?"

"Сибілли ніхто не навчав!" — кинула Ізі вже на бігу, бо треба було знов "до кола".

Ізі роздмухала жарівню, поставила варитись ранішній кулешик, сіла на кам’яній лаві біля Гелене, обхопила руками коліна й розповідала знову:

— Коли я, вертаючись додому, добігла до надбережжя, ніби розжеврювалось... Прокидались морські птахи й різкими покликами вітали день... На рожево тремтячий нашерх моря виплив човен. Вітрило — як ніжне рожеве крило. А біля того крила — юнак. Геленіон! Це був він! Мій Ерос! Моє серце наповнилось радістю, що, як солодке вино з амфори, переливалась через вінця! Куди, куди несеш мене ти, серце? Чого плигаєш, мов кінь, що зі скелі сліпим скоком метнувсь у прірву! І, зненацька — знаєш, Геленіон — з-під скелі зірвались меви! Справа — ліворуч! Справа — ліворуч полинули в жовто-рожеве повітря. Як

пелюстки білих квітів. Коливались над зрябілою поверхнею розвеселеного моря. А Ерос вітав мене з човна.

Геленіон перестала прати і з цікавістю слухала подругу.

— І, ти, поетко, склала нову пісню? —спитала вона

— А як же інакше? — здивувалась Ізі—Ти ж сама розумієш: коли вранці перед тебе справа наліво вилетять птахи, це віщує щасливий день.

І Ізі заспівала повним, оксамитним контральтом:

Щасливий день! Ясний мій день!

Ти радісно почався...

У серці дзвоники дзень-дзень...

Мені ж сам бог з'являвся.

Схили же, небо, келих свій

І щастям всю мене полий...

З вікна поверху висунулась лиса голова:

— І нема вам упину, цокотухи? Як перестануть цесарки, тоді заводять оці... цикади та музи з передмістя! Скажім для прикладу, хоча б бога Гіпноса посоромились!

— Але! Сховайся, місяцю, бо ж надворі вже день давно! — відбила жарт грекиня.— Тільки ж, бачу, філософ забув, що сьогодні він мусить вийти э дому зрання.

— З такими грішницями справді все забудеш. Бо ж мені з вами таки й не по дорозі.

— Якщо до шиночку, то дійсно... Попіни й таберни нам справді не по дорозі.

— Попіни, попіни,— передражнив Гелене філософ Стробус.— Жінота, скажім для прикладу, говорить найкраще про те, чого не тямить.— І з цими словами сховався.

— Ізі-і! Не дуй же так у жарівню! Посиплеш сажею всі мої ексоміди,— повернулась грекиня до жарівні.— Але я, власне, не розумію, чого ти так радієш?

— Як тобі це зрозуміти мила Геленіон, коли ти взагалі не тямиш, що то таке радість

— Навпаки. Саме тепер, коли в місті цезар, і коли я маю стільки замовлень, я це розумію дуже добре.

— Не гнівайся на мене, але ж ти розумієш тільки радість матеріальну. А я от не розумію: навіщо тобі стільки грошей? Ти ж і так маєш найбільшу частину нашого дому

— Що частина? Я хочу мати цілий дім, власний, у рідному Коринті, з великим виноградником і з чудовим видом.

— І тоді, Геленіон, перестанеш бути митцем. Не робитимеш своїх чудових ваз. Не ліпитимеш своїх прекрасних фігурок. Мистець, коли стає заможним, для золота зраджує мистецтво, каже Батил.

— Багато ви тямите з вашим Батилом. Справді, тоді я не робитиму статуеток для гендлярів бобами чи оливками. Ага! Ти згадала про Батила. Приходив тут Квакус. Побоявся віддати диптихон. Казав прийде ще раз. Бо Батил тебе конче кличе сьогодні до школи.

Ізі перенесла під перголою ближче до столу жарівню й розставляла на столі дві миски, поклала ложки.

— Ну ось і ясний місяць між вранішні зорі,— лагідно промовив Стробус, виходячи вмиватись до фонтана

На кам’яній лаві зауважив Ізін плащ, пакунок і свої сандалії

— Дитино моя! Таж ти щойно вернулась? А співаєш, ніби ти спала цілу ніч! Коли ж ти виспишся?

— Як буде змога, пополудні,— відповіла Ізі.

— Ну, що ж ти там бачила на симпозіоні? Багато було римських гостей?

— Багато... Але, як бігла додому, мене спинили нічні вартові — вігілії. Тепер їх сила ходить по вулицях. А як я підходила до Ростри, чула я їхню розмову. Говорили вони про якогось Татіана. Казали, що хоч цезар і дуже мудрий, однак Татіан його "накриє плащем" Стробусе, хто то такий цей Татіан?

— Дитино моя, дві речі не цікавлять філософа. Це — скажім для прикладу — кохання і політика. Але відповім тобі коротко: розумієш, що то є сила, а що воля? Так от: цезар Адріан це — сила. А сенатор Татіан — воля. Sapienti sat. Finis.

Стробус сів до столу, узяв ложку.

— А тепер, Геленіон, до справи. Ти знаєш Лізієвого раба, кухаря Екзуперія?

— Екзуперія? Це чи не той дивак, що говорить тільки з цапами? А до людей не озивається?

— Його. Але не такий він і дивак, як удає.

Стробус показав пальцями, ніби рахує гроші.

— Я цим способом враз видобув із нього мову. Сьогодні зранку він буде сам на весь дім, бо всі ж підуть зустрічати августу. То є нагода докладно оглянути інзулу Лізія. Мені йти не годиться: кожен знає, чого філософ Стробус задивляється на чужі вілли. То я попередив Екзуперія, що ти хочеш купити якісь вази та статуї. А ти вже оглянь докладно.

— А є купець? Хто?

— Страшна таємниця. Ані мур-мур. Хризіс, гетера, хай вона чхне щасливо.

— Та що ти говориш, філософе? Він же на неї й промарнував всі батькові маєтки!

— Ну, скажім для прикладу, не тільки на неї. Але ж і Хризіс мала з того двійко гранатових зерняток. Твій же улюблений Арістофан не дурно сказав, що ваша сестра "три міни позичить, а дванадцять нарахує". Дурний Лізій позичав у Хризіс. .

— Кулешик на столі! —покликала Ізі.— Геленіон! Сідай з нами!

— Дякую, я вже снідала. Здивував ти мене, Стробусе. Справді, треба щось робити. До речі, ти згадав Арістофана. Він-бо ще каже: "То бараняче життя — жити й нічого не робити".

— А ти ще додай від себе: і не заробити,— всміхнувся філософ.

— Кулешик — як амброзія. Хоч би й самому цезареві. Кажуть, що він харчується, як ми, вбогі філософій: оливки, свиняче сало, куліш. Але Ізін — загарячий і просить ще трохи солі.

Ізі метнулась по сіль.

— Чуєш, малярко? — приглушив Стробус мову.— Кортить мене пхнути на слизьке того губатого фауна Лізія. Багато я наслухався від нього прикростей. Але то б пусте, коли б він не почав заглядати сюди та накидати оком на нашу цикаду. Отож поможи мені, щоб йому зі всього маєтку лишились тільки губи та бас. Тож пильнуй всього!

— Хіба ж мені треба казати двічі те саме? Ц,е ж тобі не твоя цезарейська школа. Лише скажи: де зійдемось? Чи ти будеш з Ізі у Евное?

— Хіба й ти підеш зустрічати августу на Колюмнадах? — здивувалась Ізі, повертаючи з сіллю.— От дивина: Геленіон — на розривки.

— Не на розривки, а нові орнаменти оглянути, що будуть на римлянах.

— І не самі орнаменти,— додав Стробус— Не шкода очей і для Адріана.

— Мені жаль, що я не можу. Треба у школу

— Все встигнеться. Таки ж не щодня трапляється побачити цезаря. Особливо такого, що буває раз на кілька століть,— озвався Стробус.

У брамі стояв Квакус, тримаючи на плечі коша, з якого висіла зелена кропива.

— Даремно трудився,— промовила Ізі, перебігаючи очима диптихон. — Я знаю це ще з учора. І за годину буду в школі.

— Отож і я казав. А він: ще й на словах, каже, нагадай. Ганяють людину. Отакі ключки, та ще й з рибою.

Стробус виразно глянув на Ізі Та зрозуміла.

— Зажди, Квакусе

Раб спустив на землю коша, потер намуляне рамено й почав гризти гарбузяне насіння

— Риба,— показав пучками на кіш — Доміна страх любить. Ласа. А що там діється на Колюмнадах! Уже й не просунутись, ні протиснутись! Мов ті мухи на патоку. А чого? Дістануть щось?

— Цікаво ж,— відмовив філософ.

Було жаль старого. Але встрявати в розмову з рабом не личило.

— Отож тільки й того, що цікаво. Наша доміна й собі — так пан аж ногами затупотів, як селезень. Дякую тобі красненько. Скажу — за годину-дві прийдеш.

***

Моє серце в тілі моєму не перебувало

й життя від смерті вже не відрізнялось

З єгипетської казки про Сінуте

Берлінський папірус.

Цезар Елій Адріан, що вже кілька день гостював в Александрії, цілковито полонив александрійців. На тлі святочної пишності, розваг і загальної заклопотаності цезарева постать, повна шляхетної простоти й досконалої стриманості, вимальовувалась ще виразніше й принаджувала населення. Неначе цезар напустив таємних чарів. Все в ньому подобалось захопленим громадянам: і його обличчя, і те, що не був голений, як усі римляни, а мав бороду. І що замість імператорської пурпури мав на собі звичайний білий, "філософський", плащ. І те, що ходив між люди без охорони й цікавився всіми дрібницями міського життя. Всі були вдоволені.

Жерці були вдячні за пошану до всіх — без винятку — святинь і релігій. Жіноцтво шаліло з радості від збільшення жіночих прав. Народ і військо захоплювались, що Елій володіє зброєю ліпше за Траяна, свого попередника, знаменитого вояка. Представники мистецтва і вчені раділи, що Адріан справді був філософом, всебічним житцем, з кожним говорив його мовою, бо знав тих мов багато.

Забулося, що він походив з "чужої" Іберії і для єгипетської Александрії "в дійсності" є лише... "римським тираном".

Про Адріана було повно всяких анекдотів і дотепів. Було відомо, що він не має жодних стосунків зі старшою аж на десять років Сабіною — августою, що її мусив взяти за дружину з мотивів політичних. Відомо було, що вона зла, як іхневмон. І відповідно до тієї приязні, яку виявляли до Адріана, ще й не бачивши її, виявляли до неї ненависть.

І коли рівняли Адріана ради честі з героєм Траяном, то про Сабіну можна було почути:

"І чого, власне, пишається? Що родичка звичайного вояка, Траяна?"

"Має краплину вояцької крові, а вже велить на всіх своїх статуях вирізувати: Venus victrix— Венера переможна".

"В касарнях їй жити, а не в палацах".

"Та, кажуть, що боязка. Тільки між вояками й не боїться".

І александрійці, про яких римляни справедливо говорили, що "їх задушить мовчання" і що вони "повмирають без дотепів", всіми способами "гострили язики" на адресу августи, на яку, однак, подивитися зійшлося все місто на центральні вулиці Колюмнади, що хрестом пересікали всю прекрасно розпланована Александрію. Квіткарка Евное вже зачиняла цілком спустошену свою крамничку, що була саме на розі перехрестя, вікнами на обидві колонади. Звиваючи полотняну заслону, що захищала її ароматичний крам від палаючого сонця, щаслива заробітком, вона весело розмовляла зі Стробусом та з Ізі, яка приводила до порядку порожні кошики й коші.

— Нема. Нема ані пелюсточка. Все продано,— замість привітання гукала квіткарка двом молодим патриціям, що протискувались крізь юрбу до її крамнички.

— Як нема? І не сором тобі казати таку неправду у вічі? — загоготав голосним басом присадкуватий, плечистий ефеб із товстими губами, одягнений у розкішний, золотими пальметами вишитий хітон, оздоблений золотою фібулою.

— Ми ж бачимо дві чудові троянди.

— Де? — шукала очима Евное.

— Таж ось: ти і твоя приятелька. Нам інших не треба.

В тій хвилині в крамницю ввійшла Гелене.

— А ось ще одна! Розквітла троянда!

Гелене була задоволена, весела й пашіла повними рум'янц ями.

— Здається, шляхетні пани не помітили ще й старого будяка,— буркнув Стробус і заступив Ізі, на яку розставив руки губатий ефеб.

Другий гульвіса зробив рух до Гелене.

— Лізіє! Лиши!—озвалась Евное.— Той пуп'янок не для тебе, задорогий.

І засміялась ущипливо, натякнувши на його скрутне становище.

— Лізій ще має досить, щоб купити вас усіх! — І він підкинув на руці плетений гаманець.

— Золото швидко розкочується,— зауважила Гелене, також заступаючи Ізі.

— Але ж він має ще он які губи,— кинув Лізіїв приятель.— Ще Сократ казав, що соковиті губи ліпші для поцілунків.

— Раджу прихильникам Сократа цілуватись зі мною. Для деяких Федонів і я буду добрий, замість Сократа.

Кіш ковзнувся під Лізієм, і він, заточившись, майже впав на Стробуса.

— Не я ж казав? — зневажливо промовив філософ.— Це буває частіше, що протягнеш руку по троянду, а повиснеш на оливковому суку.

— А ти, щербатий горщику, перестань хряптіти! — гаркнув Лізій.

Але в тій хвилині вулиця сколихнулась.

— Цезар. Імператор. Августа.— Ізі чула жарти, бачила цезаря, бачила пурпурою затягнену лектику Сабіни, яку натовп зустрів мовчанням. Бачила за нею пишного цезаревого "адоптованого сина" — Вера, що їхав на коні, озлобленному крилами, оточений "чотирма вітрами" — гарними, нагими юнаками. Але все це пливло перед нею без форми, без барв. Вона знала напевне, немов уже пережила й бачила все це, що ось-ось їй гляне просто в очі "її Ерос". Коли на повороті Колюмнад з-за рогу виткнувся цезарів повіз, чогось злякались коні. І тут почет присунувся щільно до крамнички Евное.

Ізі кинула квіти просто на Адріанів повіз. Квіти черкнули по голові білого, як лебідь, коня з рожевими ніздрями, оздобленого золотом і самоцвітами. Нервовий і пружний, він схарапудився, став на задні ноги. І в той мент на досяг руки, просто проти свого обличчя, Ізі побачила лице "свого Ероса". Він на мить притяг поводи, і два погляди "сплелись, як фіалка і лавр у вінку", мигнуло блискавкою в Ізінім мозку... чи проспівало серце?

Далі Ізі не бачила й не чула нічого. А все ж таки вухо вловило слова:

— Цей Антіной — мов правдивий Ерос.

— Слава Антіноєві!

— Наступникові цезаря!

З цими словами згас світ для Ізі. Прийдешній цезар... Богине! Богине!

Міцно трималась за лутки вікна, на якому стояла. Але бачила перед собою... море. Відчувала, що вона в маленькому човнику, з якого хтось тягне її, щоб скинути в безодню...

— Таж вона спить!

— Чи заснула?

— Ізі-і! Що з тобою?

Гукали на неї й тягли її з вікна Евнос й Гелене.

— Бідна дитина,—— схилився над нею Стробус.— Кончe мусиш до вечора заснути, бо не ручуся, що ти витримаєш. Може б, ти не йшла до школи? Я сам піду. І розпитаю, а ти підеш увечері

— Куди? — спитала Ізі, немов прокидаючись зі сну.

— Таж до Батила. До школи.

— Ні, ні. Я миттю...

І враз побігла.

Стробус узяв під лікоть грекиню:

— Була?

—Гелене ж обіцяла. Ось, маєш.— І вона оповідала, мов читала з листа. Не проминула найменшої дрібниці.

— Ну, стривай! — хитнув головою Стробус на адресу Лізія. — Як хто з нас буде — скажім для прикладу — "щербатим горщиком", то це напевно ти. От тоді побринькаєш губами, а ми послухаємо.

***

Пасток не наставляв я,

але мене самого впіймала любов

З єгипетських "Пісень кохання"

З повної руху й барв Александрії Ізі найбільше любила Ракотіс —"дільницю чужинців". Відчувала щось братнє в цій гармонійній мішанині гелленства, варварства й Сходу, що доповняли одне одного, творили "колекцію національностей". Але "колекцію" виключно александрійську, якій непризвичаєне око не могло відразу розпізнати "чужих" від "своїх". Всі ці найрізноманітніші людські потоки, що збіглись сюди зі Сходу і Заходу, змішались, як вино з водою в кратері, в своєрідну расу, з власним, до жодного неподібним світоглядом, з власною релігією. І саме Ракотіс увінчав цю "александрійську віру", поставивши для неї єдиний у світі храм — Серапеум. Там, як в одному домі, за спільним столом, зійшлися всі відомі геленському й негеленському світові боги.

Однак того дня Ізі не всміхалась, мов до любих приятелів, до чудових вілл. Не помічала філігранів акацій, що кидали на хідники мережану тінь. Серце її тремтіло захопленням від мерехтіння в блакиті білих мармурів Серапеума. що хмаркою танув у гарячій безодні неба. Лише відчувала полегшу від тихості безлюдних вулиць, де сьогодні було незвичайно тихо й сонно.

Дощовий аромат свіжо скропленого пороху освіжав легені Запах багачки-осені, доповнений ароматом акацій, що цього літа цвіли вдруге, розливався тягучим, п’янким вином у золоті повітря й підбадьорював змучену голову й душу. Ізі пила його рвучкими ковтками, як спраглий мандрівник із поданої чари.

І не могла загасити пекучого болю. Чомусь згадалися рядки з жидівської "Пісні над піснями", яку читав їй колись її опікун і вчитель Стробус.

Зустріли мене сторожі,

що по місті ходили.

— Чи не бачили ви

Того, кого милує моє серце?

Ах, серце, серце! Чого так поквапилось ти? Антіной! "Ерос"! Майбутній цезар... Цезар Римської імперії... Які ясні слова! І яким чорним серпанком жалоби затягають вони перед нею ввесь світ!

Навіщо ж меви? Ті білі, вранішні меви, що перелетіли перед її повними надії очима? — тихо плакала душа. І радість в одну хвилину стала чорною безнадійністю. А серце притакувало глухо: "Так-так! Так-так!"

Не встигла помітити, а вже підморгувала їй маска-обличчя лукавого фавна під мармуровою таблицею в бронзовому вінку масок, флейт і квітів словами: "Батил — мім".

Але Ізі ще ніколи не торкнула молотком того металевого фавна. Приходила щоденно, як і всі інші танцюристки, записані в еділів "на дошку", на обов'язкові вправи, коли двері були навстіж розчинені між

двома коринтськими колонами. Раб-придверник, прикований на ланцюгу, байдуже й мовчки зустрічав всіх порожнім своїм поглядом. Ані незмінне дзюрчання фонтана, прихованого між купами геліотропів у холодку вестибюля, не вирвало Ізі з її думок.

Як щодня, очі автоматично спинились на маленькому заглибленні для хатньої божнички — лараріуму.

Між невеликими бронзовими статуетками муз співу і танку — Евтерпе й Терпсіхори — стояв ще потворний єгипетський божок — Безу, патрон танцюристок і акторів. Під лараріумом сиділа старшого віку, огорнена вже туком Кая, нарум’янена, з підмальованими очима й зі слідами небуденної краси, Батилова дружина — доміна.

Вона приязно всміхнулась до Ізі:

Домінус-магістер вже двічі питав про тебе, козенятко,— і відкинула таблички з Ізіним найменням, не позначивши спізнення.

— Біжи, біжи. Це тобі не віщує нічого злого.

У великій залі, з блискучого, як замерзле озеро, мармуровою підлогою, пищала верескливо знуджена Батилова флейта.

Велетенське бронзове, на всю стіну люстро день у день відбивало кожен рух кожної танцюристки.

— Плавай! Легко! Ви ж вакханки, а не дівки від корів!— перекривлював, лаявся, глузував із дівчат "магістер", доповнюючи злі слова карикатурно незугарними рухами досвідченого актора, готового на все, на дотеп у гострому слові та в шамкому русі.

— Ще раз! Ще раз! — І ставав у граціозну позу, всміхався солодко завченим усміхом естради. Руки заносились над головою, ледве торкаючись одна одної кінчиками пальців.

Високий, кощавий мім, у короткій зеленій туніці, нарум'янений і набілений під кучерявою перукою, справляв враження велетенської висушеної сарани, з рухливими чорними очима.

Зненацька він застромлював флейту за пояс і гнучкою лозиною корегував рухи учениць.

— Усміх! Екстаз! Де екстаз, корови? Щоб було видно, що ви сп'яніли від погляду бога! Що ви, як каже поет, "окрилені танком без відпочинку"!

І флейта знов пищала.

За хвилину з грюкотом летіла через всю залу в куток. Її доганяла в розпуці зірвана магістрова перука. Як циби-ходулі, стукотіли по підлозі жилаві ноги й свистіла лозина.

— Нарешті ти тут, мухо мареотійська,— вловив Батил поглядом Ізі в гуртку хорей. — Кротали! "Дріаду"!

Ізі мляво вийшла вперед. Та ледве торкнулась кроталів, що затріпотіли в її руках мелодійним дзеленчанням, мов прокинулась зі сну. Почувала ті мідяні тарелі з найулюбленішим для неї звуком як частину свого власного тіла.

Жодним своїм словом чи співом не могла вона переказати своїх почуттів так, як цим простим, тремтячим інструментом, що, мов чари, незмінно заволодівав нею всією.

Зала, подруги, мім — навіть думки про Антіноя відпливали, мов підхоплені вітром.

Кротали — це Ізіні крила, що несуть її у казкову країну мрій, у незнаючу суму ані болю країну. Не писклива Батилова флейта, але чарівна сірінкса безжурного пастушка вабить її. Білими хмарками розкотились по смарагдовій луці овечки. І радісна крилата дріада лине понад землею, поміж блакитних метеликів. Схиляється над квітами, повними роси, що кличуть до неї:

— Цілуй нас! Цілуй!

А дріада усміхається зеленим водоростям, що виглянули зі спокійного озера подивитись на неї. Вона лине над кришталевим потоком, заглядає під кущі шипшини, шукаючи того, хто манить її далі...

Батил захоплено заплескав у долоні. Різкий той звук вернув Ізі до дійсності. Вона спинилась, не розуміючи задоволеного, непідробленого мімового усміху. Помітила, що магістер щипає себе за кінчик вуха: це знак його найбільшого задоволення.

— Скільки тобі років, козеня?

— Буде шістнадцять на Великі Діонісії.

— Подивимось... Побачимо...

Батил іде по свою перуку, що валяється аж під протилежною стіною... Різко обертається і підносить угору флейту.

—Вакхічну фігуру!

Ізі бере у подружки тамбурин. Розігналась, як у пустиню, великими кроками відміряла собі простір. Труснула головою.

"Це — твоє життя,— майнуло думкою.— Це! А не що інше!"

І, вирвавшись з настирливих обіймів смутку, під дрібні удари тамбурина, закрутилась шалено. Раптом випросталась, стрибнула, як газель, і побігла "високою травою" жартуючи з холодними іскрами роси. Не тільки бачила їх, але й відчувала їх на своїх ногах. Була повна безтямної, нестримної радості молодого існування, розквіту буйних сил.

Між танцюристок нечутно просунулась Кая. Батил моргнув їй на Ізі, щипаючи себе за вухо.

Тамбурин розсипав дзвінкий сміх. Аж міцним ударом Ізі спинила його. І застигла нерухомо з сяючими очима відкинувшись назад.

Магістер сплів на грудях кощаві руки.

— Так от що, цикадо. Завтра йдеш до гетери Доріс. Чуєш? На соло. Хотів був перше послати тебе до купця Гентіона. Але бачу: можеш починати з вищого щабля. Цінтія саме заслабла.

— Або десь бавиться з римськими гостями,— кинула Кая.

— На наш жаль,— перервав Батил.— Твердо знаєш фігуру "тікаючої Дафне"?

— Знаю,— зблідла від хвилювання Ізі.

— Тож завтра соло, вдома перевір ще раз. Сьогодні не хочу тебе більше втомлювати. Квакус казав, що прийшла ти завидна. До школи

завтра не приходь. Добре виспись удень. Та не думай перед симпозіоном щось їсти чи пити,

Поглядом перебіг по танцюристках.

— Підуть з тобою,— назначив,— Фаніон, Селеніс, Пракседа, Арсіное, ну, й ти, кучерява Меліто. Але ж дивіться, не осороміть Батила перед римлянами! Чуєте? Це ж вам не якийсь купець, а сама Доріс! Розумієте? Хай її око — найдосвідченішого знавця мистецтва в цілій Александрії — не зможе нічого закинути. І щоб ви стали не матеріалом для дотепів і сміху, а взірцем для цілої її школи. Прикладом для всього славного музейону Доріс. А ти,— ще раз повернувся до Ізі,— перекажеш своєму опікунові, хай зайде до мене.

Дівчата й Кая оточили Ізі.

— От щаслива!

— Чи ж могла ти сподіватись, що сьогодні станеш самостійною гістрісю?

— Так рано! І так ураз!

— І в такім домі почнеш! Та ще і в час, коли в місті цезар!

— Може, й він сам там буде?

— Чи буде август — не знати.

— Але Вер і Антіной — напевне.

"О, меви! Меви, меви!—стукотіло Ізіне серце.— Ні, меви не підведуть, коли вилітають справа наліво..."

— А гей! До праці!

І знову пищить Баталова флейта, знову дівчата легкими кроками пурхають по залі, відбиваючись у блискучій підлозі та в бронзовому люстрі.

***

По вулиці в напрямі до Мареотісу дрібно цокотять Ізіні сандалії.

Антіной! Буде напевно! Якби ж! Буде напевно! Прийди! Ціла вона — один заклик.

Щасливий день, ясний мій день! Ти радісно почався...

II. СИМПОЗІОН У ГЕТЕРИ

Хлопчисько-слуго! Старого фалерну

Подай нам келих пінистий, гіркий!

Катул

Тиха ніч м’яко обняла Александрію.

З-за мурів, що оточують сади Лохіасу, найгарнішої палацової частини міста, схиляються віти дерев. А з них потоками чорно-зеленої бронзи ллються гірлянди плющів і пнучких троянд. Нерухомо застиг у повітрі аромат олеандрів. Аж голова точиться від пахощів. А на устах осідає смак мигдалів і меду.

Крізь металеві мережі кованих брам темніє мідь статуй на білих мармурах стін.

Свіжі голоси водограїв безжурно співають у дрімаючих тінях і творять приглушене тло для арабесок флейт, бризок сміху, оплесків, пісень, що будять дрімаючу тишу

Порожньою вулицею озиваються легкі кроки.

Від синьої запони ночі відокремлюються дівочі стрункі постаті. їх три, як три грації-харити. Пружним кроком, що звик до танцю, вони вириваються з сонної тиші і, як метелики, летять до світла й сміху.

— Якби ж то золочена лектика, та щоб несли нас дужі невільники...

— Чи бач! Золочена! Я, мила Фаніон, пристала б і на не золочену, а звичайнісіньку!..

— Тож не були б ми танцюристками-хореями, а багатими панями!

— Товсті... з підмальованими ще гірш, як у нас, очима,— розсипала дрібний сміх Фаніон.

— От тоді перед нами всі лебеділи б. А то... Чи хоч дадуть повечеряти?

— Хто ж на таких, як ми, зважає? Аби були на своєму місці. І в час.

— Як ті гірлянди на вазах. Чи на кратерах, що в них подаватимуть солоджене медом вино,— засміялась Меліта.— Справді. Де б таки зважати на вбогих хорей, та ще в час, коли в Александрії повно пишних панів з Рима.

— А може, Ізі зверне на себе увагу? — озвалась знов Фаніон.

— Та що ти! — запротестувала Ізі.— Помогла б богиня якось вив'язатись без ганьби. Я так боюсь!

Було по півночі, коли Ізі з подругами несміливо вступали до виїмково розкішної інзули — школи, що належала гетері Доріс.

Вечеря вже скінчилась.

Раби виносили маленькі столики, що для особливої врочистості стояли перед кожним гостем зокрема. Підлогу в залі посипали свіжими трояндами та фіалками.

Винесено велику кратеру — посудину для мішання з водою і медом вина, що його пили за вечерею. Натомість цілим походом внесли юнаки-раби до їдальні-триклініуму мов офірні дари до храму, заквітчані гірляндами амфори хіоського, фалериського, кіпрського вина і навіть дорогоцінного антосмія — найвизначнішої перлини шляхетних вин.

Починалась друга частина симпозіону — бенкет, пиятика.

Нерозведене вино заграло барвистими іскрами по золотих чарах.

Присутнім розносили свіжі вінки, нард і вербену. Для відсвіження гості натирали собі нардом і вербеною скроні, чоло і руки.

А раби-підлітки доливали в мосяжні лампи запашної оливи. До курильниць додавали нових ароматних смол.

— А тепер, приятелі дорогі,— промовила мідянокоса Доріс, звана так за вогненний, як у Фріне, відтінок волосся,— личить нам, як освячені велять звичаї, обрати короля вечірки. Дозволите — високоповажаного сенатора Кальпурніана?

Всі заплескали в долоні.

Але сивий, шляхетного вигляду сенатор, боронячись, простяг перед себе руки:

—З великою подякою приймаю шану й одночасно беру на себе сміливість вказати на достойнішого цієї гідності — філософа Ксантоса. Ми ж бо не сармати, як говорить поет, то ж нам і за вином личить бавитись розмовами мудрими.

Маленький, рухливий філософ, однак, відхилив обрання:

— Так, так. Дяка богам, ми — аякже — ми не сармати й не скити. І коли не кровно, то вихованням — аякже — вихованням ми — гелени. Хай же наш вибір буде гідний геленів. Аякже! Тому прошу сестру харит і муз, пиху Александрії — аякже — нашу прекрасну Доріс бути королевою.

— Ха-ха-ха! Жінку — за "арбітра бібенді"? — голосно й по-п'яному недоречно вигукнув на всю залу вже сильно підпитий Вер.— Та вона ж не знайде дна ані в першій чарі!

Верів вінок зсунувся йому на вуха. В кучерявій бороді, що нею він так пишався, заплуталась риб'яча кісточка. Темно-червона, відтінком майже наближена до пурпуру туніка, вишивана східним орнаментом, на кількох місцях виблискувала свіжими масними плямами.

Верів сусід, середнього віку й дуже спокійний сенатор Татіан, злегка смикнув його за поділ туніки.

— Лиши, Люціє,— нечутно промовив він.—Лиши, приятелю, сперечатись з традицією.

Ксантос з іронією глянув на августиного улюбленця, утнувся в бік Доріс і швидко заговорив:

— Шляхетний Люцій Вер прикидається-—аякже — ніби він забув, що й найславніша Діотима й несмертельної пам’яті Аспазія, також — аякже — бувши жінками, головували на симпозіонах. А на тих симпозіонах,— підніс вгору палець,— аякже — бували й Сократ, і Перікл, і Алкібіад!

— Велика річ... Таж вони робили це сп'яну. Ха-ха-ха! —не вступився Вер.

— А я не згоджуюсь. Бо греки нам, римлянам, не закон. Лиши, Татіане! Я знаю, що говорю. І кажу й казатиму, що народ, який не зміг вдержати своєї державності...

Поміж гостей війнув холодок: Вер грубо підкреслював, що всі надто відчували.

Хіба потужна рука твердого Риму не чавила навіть на забавах найвизначніших людей Александрії? Дарма, що сьогодні скрізь шанували бенкетами цих представників Риму

Кальпурніан "заминав" прикру пригоду:

— Повстання проти жіноцтва — застарілий забобон. Мусиш погодитись, Вере, що коли б наша мідянокоса пряла вовну в гінекею, то її чарівний погляд і глибокий розум не були б джерелом нашого :— і твого — натхнення.

— О, о. Отож-бо саме воно й є! — уперто не здавався підпитий Вер.-— І я ж кажу: для жінок — гінекей! І жодні це забобони, лише непорядок. Поет казав... як це так? Та все одно, жінкам дбати про вовну, господарство, а до іншого — зась! Натхнення? Освіта? Права? Може, ще й право розпоряджати своїм майном? Безглуздя це! — він стукнув п'ястуком.— Годі! Як влада буде в моїх...

Початок промови, викликаючи скандал, обурив, але кінець її втонув у веселому й однодушному сміху. Надто нерозумно було прилюдно признаватись про свої забаганки на трон у добі повного цезаревого тріумфу. До того ж, хто з присутніх не знав, як Верові залежить на майні його дружини?

Велику зручність і винятковий такт мусив проявити Татіан, щоб заспокоїти розігрітого вином цезаревого спадкоємця і непомітно вивести його з симпозіону.

Та ще перед тим Кальпурніан взяв у раба вінок з тополевого листу й фіалок, підніс його вгору і зробив рух, як перед промовою в сенаті:

— Патриції! Августіани! І ви, присутні тут красуні! — вклонився кільком гетерам, що були на симпозіоні.— Я вгадую, що всі згідні обрати Доріс.— Сенатор поклав вінок на голову гетери і м'яко перервав овацію. — Я ще не скінчив. За звичаєм мусимо вибрати й тему для початку розмови. Щодо мене, то я б радо послухав: що ліпше: чи жінка — радість і натхнення, як от наша славна володарка, що у твердому, давньому Римі звали "матрона столатта" — статечна, поважна пані дому?

— Згода! Евое! Чудова тема!

— Дозвольте мені, єгиптянинові, пригадати, може, не зовсім пам'ятну римлянам подробицю,— озвався струнký юнак Мена, син фабриканта папірусу.— На нашій землі жінка була завжди рівною й рівноправною мужеві. Чей же повинно так бути й далі?

— А певно!

— З якого дивитись боку! — посипались зауваження.

Але Доріс вже підвелась зі свого ложа, де не сиділа, як було звичаєм у Римі, а напівлежала, способом грецьким.

На її знак до зали вступив хор її учениць.

Акорд ліній і барв, грації й принади творили молоді тіла, огорнені напівпрозорими завоями.

Двома гуртками з боків великої заглибини у стіні, де заквітчана трояндами й міртами стояла мистецька статуя Афродіти, псалтрії-співачки почали тихо співати гімн богині

Доріс, сама немов прекрасна богиня світанку Еос, вилила трохи вина зі свого келиха, як офіру, на вівтар перед статуєю і, вклонившись, промовила:

— Слава тобі, Афродіте, радосте богів і людей! Дяка тобі, що вчинила мене тим, чим я нині: почесною і вільною гетерою!

— Слава Афродіті!

— Слава Доріс! — підхопили гості.

Доріс вернулась на своє місце в головах центрального столу. Їй, королеві вечірки, належало перше слово. Мовчки випила вона півчари вина. Це було все її приготування до композиції

Зала стихла, і в приглушений спів гетериних вихованок-псалтрій та звуки арф, мов крізь прозору запону, вливався чарівний голос мідянокосої. Це була мелодекламація, імпровізація.

Шановні гості, подруги й друзі!

Наказ ваги приймаю й до теми берусь.

Гадаю: два стани — весталки й гетери —

Найвищі є стани, що гідні жінок.

В них жінка свою незалежність не втратить.

Як зоря поетів, як мрія мужів,

Веде вона вгору і шлях відкриває

До чистих висот тих — принадних, ясних.

— Даруй мені. Доріс: чи ж можна казати'

Весталка є вільна? Не сміє ж вона

На учтах сидіти, ні в чару кохання

Заглянути до дна!—

втрутилась друга з найвизначніших в Александрії гетер —Хризіс.

На цьому якраз я й хотіла спинитись.

Прекрасна і мудра подруго моя!

Весталка тому незалежна і вільна.

Що ретязь солодкий кохання й жаги

Не сковує міцно їй серця ніколи.

Бо ж серце жіноту в неволю веде,

Й лукаво нас робить и мужа рабою.

Рабиню ж завжди зневажає тиран.

Тирана ж рабиня не може кохати.

Так жінці кохання бере незалежність,

А рабство тоді відбирає й любов.

— Славно! Красно! — не втримався запальний Мена.— Але ж підкресли, прошу тебе, що незалежна й вільна жінка є рідною мужу, як це було споконвіку в Єгипті.

— А також те, хто буде ...буде збільшувати імперське військо,— з легкою іронією докинув теж молодий, але вже дуже високого рангу вояк Пріск, випещений, могутній красень, за походженням александрієць.

— Так, госте мій зацний,— обернулась Доріс до Мени.—

Я так не сказала.

Бо ж з думкою цею не згоджуюсь я.

Дозвольте сьогодні признатись вам щиро:

За хибу вважаю стремління жінок

З мужами рівнятись,

Подібними бути мужам до подробиць.

Мужчини і ми, хоч здалека подібні.

То ж різні істоти! І різний наш світ!

— Це справне слово! Евое! — почулись з різних боків голоси старших гостей.

А Доріс вже зверталась до Пріска:

— Бо жінка, носителька вогників божих.

Даруючи мужу лиш погляд, усмішку.

Вже творить завзяття і волю до чину.

Й ті "діти духовні"—могутні, ясні —

Це військо надійне у війнах життєвих.

А ті, хто не має "духовних діток",

Не мають на світі мети ані цілі.

Патриції славні, що в світі не знають

Мети ані цілі — як тільки свій рід

І "славне наймення" щоби не згубилось,

Ті можуть про збільшення війська подбать.

Вони... та плебеї!

Бо тим не лишилось на світі цім щастя,

Як щастя родинне...

— Аякже! Аякже! Це правильно,— заплескав у долоні розвеселений філософ Ксантос.

Бенефіціарій Пріск вклонився господині й перейшов до іншого столу. Щоразу, як Доріс переривала свою промову Лізій робив непомітно кілька кроків до ложа Хризіс. Нарешті наблизився так, що міг присісти біля неї.

— Дозволиш тобі товаришувати, Хризіс? — озвався тихо густим басом, мов джміль.

— Тільки в уважному слуханні.

— Цих безконечних сенаторських промов? Від них я занудився, мов кінь у музею.

— Але ж, Лізію, я ніколи не тужила за товариством коней!

— Для початку ти б могла бути й ласкавішою до мене. Бачу, що й на тебе кепсько впливає підробка "вченої академії"

— Помиляєшся, юначе. Мене завжди зануджувала балаканина пілікрепів.

— Не ображаюсь на твої дотепи. Сьогодні вони в тебе не досить щасливі. Але я поважно потребую твого товариства і приятельської ради. Вийдемо до саду... маю тобі сказати...

— Лізію! — спинила його гетера.— Ти вже мені сказав. Вона знизала плечима й перебирала пальцями дорогоцінне намисто на шиї. Лізій забубонів роздражнено:

— Річ видима. Ти розмовляєш охочіше, коли до розмови додається та чи інша блискуча забавка-оздоба. Пригадай — коли ти приймала від мене ці смарагди, що ними тепер граєшся, то була ласкавішою.

— Це намисто — твій подарунок? Можливо,— недбало глянула Хризіс.— Я маю цих пам'яток більше, як самої пам’яті. І не тішуся, коли мені пригадують забуті подробиці

— Подробиці про те, хто саме заплатив тобі за твій час.

Хризіс погірдливо всміхнулась:

— Затям собі, хлопче, що гетерам не платять, а дарують з вдячності.

— А коли хтось, бодай тимчасово, втратить можливість дарувати самоцвіти...

— Ти казав, що потребуєш моєї ради? Дам тобі її, Лізію. Ощадним патриціям слід шукати товариства флейтисток. Це не потребує коштів. Вистачить, коли почастуєш їх вином та солодощами зі столу, за яким гостюєш сам.

Рясні оплески тим часом вітали Доріс. Хризіс піднесла чару.

— За натхненні слова подруги-Харити з думками Атени, з красою Афродіти!

— Евое! — вигукнув Ксантос.— За рідкісне явище — приязнь двох красунь!

Доріс подякувала поглядом за привіт Хризіс. І відповіла філософові:

— Звичайно жіночу приязнь нищать заздрощі. А в нас з Хризіс немає поживи таким почуттям.

Розлючений Лізій відійшов від гетери. Зрозумів, що назавжди відштовхнула його, і саме в той найкритичніший час, коли нова позика від неї могла б врятувати його від руїни.

— Лізію! Присядь до нас, прихильників Катулла, що саме про нас сказав: "-...тут нерозріджений водою панує Бахус"!

Та Лізієвої досади не могли загасити й найміцніші нерозріджені водою вина.

До зали, як рій метеликів, впорхнув гурт славнозвісного Батилового балету. Бубни й тамбурини обнялись із музикою арф і флейт.

Але, крім Лізія, в залі було ще кілька осіб, що не помічали танку. Між колонадами, біля стіни, стояв ставний, бадьорий, певний себе сенатор Татіан і тихо розмовляв із беиефіціарієм Третього легіону Пріском, що й без військових відзнак, які не личило брати на бенкет, виглядав дуже войовниче. Пріск був ще занадто молодий для такого високого рангу, який завдячував він тому, що був родичем цезаревого швагра Сервіануса, якого Адріан дуже любив. Саме цими днями про одчайдушного й рвучкого Пріска поширилась чутка, що він посперечався з цезарем і готовий виступити з війська. Тому чимало близьких до цезаревого двору осіб із цікавістю приглядались до Татіана і Пріска, думаючи, яким способом сенатор оговтає запального вояка. Помітив це й Лізій, у якого вже не раз виходили сутички з Пріском через Хризіс. Досада підштовхнула Лізія до колон, і хоч він не мав жодного плану, щоб зачепитись з Пріском, він сперся на сусгдню колону й прислухався, про що йде мова. Тим часом до Татіана швидко підійшов молодий вояк Антістос, якого прозвали "Татіановим альтер его". Він заговорив, немов здавав звіт. Але до напруженого Лізієвого вуха

долітали тільки окремі слова: "...плани... барви... пророкувати може й римська зброя... плани докладні".

— Певно купують якусь віллу чи інзулу,— стислося Лізієве серце.— Не маю щастя,— і він крутнувся в бік ГІріска. Та ні його, ні Татіана, ні Антістоса там уже не було.

Не дивилась на танець вакханок і схвильована Ізі, хоч і не відривала очей від зали, виглядаючи з-за великої запони. Серце дівчини підплигувало під прозорою "скляною тканиною", як їх називали, її туніки. Заквітчана лаврами, у тканих золотом легких сандаліях, вона тремтіла під принадного й одночасно жахливого сподівання, що в залу кожної хвилини може вступити Антіной. Спочатку була задоволена, не побачивши його. Певно, що славні гетери чарували б його тут. Яка була б для них честь, коли б той "майбутній цезар" і такий "божесько гарний" юнак звернув увагу на александрійських красунь. Певно, що в Римі є ще кращі, і всі йому приступні.

А вона? Ізі? Манісенька "стрибаюча комашка" буде лише розважати їх. Якщо зволять глянути на неї. Потім домоправитель заплатить їй за працю, дасть у куточку вечерю й "милостиво дозволить" іти додому. Вона востаннє гляне з-за запони на прекрасну Доріс, що у жвавій і мудрій розмові принадно всміхатиметься до Антіноя, який і не помітить, як Ізі вже зникла з цієї зали.

Так, при першому самостійному кроці мусить Ізі зазнати муки актора, що веселить і бавить товариство з кривавою раною в серці. Якби ж вона була гетерою! Всі ж бо кажуть їй, що вона гарна, цікава, складає прегарні пісні.

Але довкола чиїсь руки роблять знаки. Грають музику "Дафне"... Це ж її черга!

— Зроби мене, Афродіте, як Доріс! Як Хризіс!

Напружилась, розірвала свій жах. І вискочила на естраду. Стерпла на місці: Антіной, гетери, сенатори, римські гості пильно вдивлялись в неї.

Тікати! Тікати звідси!

Таж вона саме й є "тікаюча Дафне", перелякана появою кохання в постаті бога! Блискавкою майнуло, що вона, звичайна німфа, боїться того божеського кохання.

Але ж цей "бог" — це не Фойбос, а Ерос-Антіной! Його боїться вона, аж від жаху їй ось-ось розірветься серце. Ізі відхилилась цілим тілом, немов справді побачила перед собою голову Медузи.

Диригент розгубився, музика замовкла. Напружена зала вп'ялась у танцюристку очима.

— Богине! Рятуй!

Бліда, як мармур, дівчина зробила перший крок власної імпровізації. І почала добре вивчену фігуру "Дафне".

Музика підхопила такт.

Доріс подалась уперед, у залі вщухли розмови.

Деякі гості встали й підступили до подіуму.

Маленька нова танцюристка, починаючи інтригуючою грою, стривожила всю залу. Іскра тривоги пройшла по всіх гостях, примусила їх відчути щось більше, ніж вияв хореографічного мистецтва, усім добре знаного.

І Лізій підступив наперед "на злість Хризіс", щоб показати, що й "флейтистками" можна цікавитись.

А коли, звертаючись з молитвою до матері-землі, Дафне шукає останнього порятунку, Ізіні уста шепотіли правдиву молитву.

І глядачі в кінцевому акорді вчули плач сонячного бога й тихий шелест перетвореної у лавр німфи — Дафне.

На очах нерухомо застиглої Ізі блищали сльози, немов то справді були краплини прозорої живиці, що виступила з лавра під вогненним поцілунком Фойбоса-Сонця.

Ізі увійшла за запону глуха до овацій, сліпа до знаків вітання. Вона не була свідома свого оглушливого успіху, тремтіла вся й не розуміла, що їй говорить рабиня. Не розуміла, чого її знову провадять до зали. Стояла перед усміхненою Хризіс, що також колись була танцюристкою. Гетера взяла дівчатко за підборіддя і підвела вгору її обличчя.

— Таж вона й справді вся в сльозах! — вигукнула зі здивуванням.— Чого ж ти, маленька?

Ізі довірливо, з неприхованим захопленням подивилась у гарні очі гетери й усміхнулась крізь сльози:

— Мені здалось, що так страшно смертній прийняти кохання бога. І так невиносно тяжко відмовитись від нього...

Оплески привітали її несподівану відповідь.

Вловила сяйливий усміх Антіноя, задоволений погляд Доріс. А Хризіс притягла її до себе й поцілувала, як приятельку.

— Ще живе вогонь натхнення в дівочих грудях,— сказала Доріс.

— Чи давно ти танцюєш, дитино? — запиталася Хризіс і посадила Ізі біля себе на своє ложе.

— Сьогодні перше моє соло.

— Перед тобою світлий шлях.

Хризіс відстебнула смарагдове намисто — Лізіїв подарунок — й одягла на Ізіну шию.

— Візьми це. Це не платня. Бо митцеві не можна заплатити за натхнення. Це — пам'ятка про симпозіон, на якому тебе обняла Терпсіхора. Хай ця дрібничка принесе тобі щастя.

І, нахилившись до дівчини, тихо додала:

— Це сильний амулет. Бережи його. А як будеш потребувати поради чи помочі — навідайся до мене. Хризіс пройшла твій шлях і... має добру пам'ять.

Лізій почув останні слова й зрозумів, що сказані були ці слова, може, більше для нього, ніж для Ізі.

III. В ХРАМІ СЕРАПІСА

Не посилав я пророків тих, а прибігли вони самі.

Не говорив я їм, а вони пророкували.

Пророк Єремія

— Варта цезарева! Що? Не чуєш? Так човгай сюди, стара кертице, й подивись! — нетерпеливився Пріск під брамою Серапеума, головної александрійської святині.

— Заспокійся, центуріоне,— стримував його Татіан, пануючий над собою і в найкритичніших обставинах.— Мусить же вартівник виконати всі розпорядження! Ми ж на тому виграємо, що все відбувається в належному порядку.

—Коли ж стільки марнується часу.

Татіан спокійно поглянув на зорі:

— Часу вистачить на все. В Лохіасі всі ще сплять. А симпозіон потриває... коли потім схочеш ще забавлятись.

-— А чом би й ні?—-дратувався Пріск.— Ми, вояки, призвичаєні робити все махом. І не терпимо перешкод.

— Але — без гніву,— знуджено сперечався Татіан.— Згадай, як нас вчили в дитинстві: "Гніваєшся, Зевсе? То правда не з тобою".

Третій — Антістос, юнак, що перед годиною розмовляв на симпозіоні з Татіаном і Пріском, весело засміявся:

— Ми ж мусимо зробити все так, щоб було якнайбільше правди.

І з виразом незадоволення глянув на Пріска. Татіан відповів очима:

— Байдуже...

В простір маленького віконця просунулась рука з невеликою лампочкою. Віхтик жовтавого світла лизнув обличчя тих, що порушували священну тишу храму в неналежний час.

— Вас тільки троє?

— А на тебе треба цілу когорту? Ще, може, й з катапультами?

Антістос досадним рухом стримав Пріскову лайку, бо вартовий уже відхиляв прибічні вузенькі дверцята, в яких ще запитав:-

— А гасло?

— Ло-хі-ас!

Антістос швидким рухом відкрив полу своєї каракали й підніс руку майже до обличчя вартового.

Той, без роздратування чи тіні образи, уважно проглянув перстень на пальці юнака, протяг ще раз світлом по обличчях і спокійно запитав:

— Чого ж бажає варта славного цезаря?

— Щоб ти ласкаво провів нас до старшого фламінія, тобто я хотів сказати, до вашого великого пророка, найдостойнішого Діодора.

— Коли ти сам не можеш догадатися, чого вночі може приходити варта цезарева...— знову вирвався Пріск.

— Таємне доручення в справі цезарських відвідин,— стримано пояснив Антістос.

— Входьте! — нарешті відступився на бік дозорець, пропускаючи повз себе вояків. Не поспішаючи, замкнув за ними дверцята, відхилив інші в порталі при брамі. Витяг з-за пасу маленький свищик зі слонової кості й тихо подав ним знак. На цей раз відчинились дверцята у рівній стіні храму.

В довгому, рівному хіднику з дверима по обох боках тьмяно заблимав вогник олійного світильника. За хвилину з'явився молодий храмовий учень — каміл у зеленій одежі та білих сандаліях. Чемно вклонився, немов нахилений вітром лист пальми, і мовчки чекав наказу вартового жерця.

—Заведи вояків цезаря до святого пророка.

"Зелений лист" знову мовчки вгнувся. Лампка піднялася над його головою і попливла хідником.

Сходи вивели прихожих на горішній поверх, де новим коридором прийшли вони до освітленої восковими смолоскипами невеликої зали.

Зелений каміл уклонився і зник. Із-за тьмяної заслони в цю ж мить з'явився старий жрець у всьому білому.

— До святого пророка? — немов прокашляв він і з запитанням дивився на гостей.

— Лохіас,— лаконічно відмовив Татіан.

Антістос мовчки простяг перстень. Жрець хитнув головою і вдарив молотком у металевий диск, повішений на стіні. З-за другої запони знов з'явився зелений каміл із лампочкою, зігнувся в поклоні жерцеві, який втомлено сів на м'яку лаву.

З притемнених сіней перейшли кількома сходинками до широкого коридора, ясно освітленого олійними лампами.

— Здається, цей зелений Псіхопомпос водитиме нас до ранку,— знов закипів Пріск.— Якась гра в тіні!

— Зараз,— вперше озвався до гостей ясний і приємний голос каміла.

— Прошу,— відімкнув він двері без клямки і без жодних ознак замка.

Цезарева варта опинилась у невеличкій кімнатці, цілком порожній, без вікон і немов і без дверей.

Однак каміл ураз знайшов замок і вже стояв у малесеньких дверцятах, що відсунулись у стіну.

— Звольте ласкаво зачекати,— озвався ввічливо і швидко засунув двері.

Всі троє переглянулись.

— Увійшли,— промимрив перший Пріск.— А як відсіль?

— Тією самою дорогою,— сухо відказав Татіан приниженим голосом. — Особливо, коли вмітимем мовчати, бо,— додав пошепки,— у стінах є... — і показав собі на вухо.

— Мовчимо слухняно, легате,— голосно по-військовому відповів Антістос.

Але в цій хвилині скрипнули двері в третій стіні, і в них стояв ввічливий каміл, підтримуючи рукою заслону над дверима, що були всього на один крок навпроти.

— Святий пророк готовий прийняти августіанів,—і запросив рукою,

І в цю ж мить десь зник.

***

Вояки стояли в робітні старшого жерця.

Низька мосяжна лампа у формі вази освітлювала широкий стіл. На ньому купками лежали сувої, таблички для писання, писальні й інші приладдя та стояли різнобарвні маленькі мисочки.

Жрець Діодор підвівся й поблагословив прихожих. Вони низько вклонились.

— Даруй, найдостойніший, що ми змушені турбувати тебе в цю пізню годину. Даруй і за несправну поведінку в незнайомому нам довкіллі,— рівно, немов відрубуючи слова, проказав Татіан.—— Але є наказ.

Він дав знак Антістосові. Той ввічливо показав свій перстень.

— Слухаю,— нагнув голову пророк.

— Можемо говорити все? Ніхто нас не чує? — спитав Татіан.

— Крім богів. Сідайте,— запросив він, вказуючи на оздоблені слоновою кістю ебенові стільці з гаптованими золотом подушками.

— Слухаю,— повторив ще, сідаючи при столі.

Татіан відкинув каракалу. Його супутники зробили те саме. Зброя преторіанців заблищала на Татіанові й Антістосові. Жрець спокійно вдивлявся в гостей.

— Маємо наказ попередити тебе, найдостойніший, що нинішні відвідини цезаря мусять відбутись у повній таємниці. Він має важливі причини не бажати, щоб про це потім десь була мова.

— З храму не виходить те, що не має вийти.

Пріск і Антістос виразно переглянулись.

Татіан говорив далі:

— Це ми знаємо. Однак, бажано, щоб і в самій святині ніхто не виходив назустріч цезареві. Просимо, щоб по коридорах чи залах, якими має пройти август, не зустрів його жоден. Ми прийшли сюди перші й вийдемо зі святині останні. Такий є наказ.

— Зараз дам розпорядження,— промовив пророк і шукав очима по столі.

— Вибач, найдостойніший. Це ще не все. Мусимо разом з тобою оглянути залу, де відбудеться зустріч з оракулом.

— Слухняність — чеснота жерців,— лагідно всміхнувся Діодор. Погляд його затримався на маленькому кришталевому молоточку. Він вдарив ним по невеликому срібному кружальцю, що висіло з боку стола. За мить біля запони стали два дужі, молоді жерці.

— Повідомте: всі, хто де перебуває, в робітнях, у храмі, в покоях, хай залишаться на своїх місцях до мого наказу.

— Найдостойніший,—-перебив пророка Татіан,— ти розумієш, що ми виконуємо вищу волю. Тож не гнівайся і не візьми це за ознаку недовір'я чи брак пошани до тебе або до святині. Ми мусимо обійти цілий той шлях, яким проходитиме цезар. Нам звелено на власні очі переконатися, чи твої накази будуть виконані бездоганно. За це відповідаємо ми.

— Повторюю: слухняність визнають і в Серапеумі. І ми вміємо дотримувати дисципліну, як і ви, у війську.

І додав, звертаючись до жерців:

— Попередіть. Хай не хвилюються і не цікавляться, зачувши в святині ходу легіонерів: варта цезаря виконує його наказ. Ідіть!

Жерці глибоко вклонились і, як і перед тим, умить зникли.

— Так прошу, оглянемо каплицю.

Діодор підпійся і повів варту до невеликої підземної зали, сполученої з його робітнею вузьким сходистим коридором, що біля дверей каплиці розгалужувався.

— Куди веде цей бічний?

— Оточує довкола каплицю й мою робітню,— відповів жрець.

На вівтарі перед заслоненою статуєю богині блимав вогник. Два ряди білих мармурових колон підтримували стелю. В каплиці не було жодної обстанови. На рівних стінах з меандром сизої барви не видно було найменшої заглибини чи амбразури. Пророк з пошаною схилився перед статуєю. Прихожі так само. Діодор набрав довгою ложкою фіміаму й скинув на вогник, що викинув угору язичок полум'я.

Татіан із вояками повільно обійшов цілу залу, мацаючи рукою стіни. Не було жодного вікна, лише малий отвір у стелі,— очевидно, для провітрювання.

— Мусимо, найдостойніший, турбувати тебе ще. Вибач. Але покажи, де стоятимеш ти, а де має бути під час пророкування август?

Діодор мовчки став праворуч вівтаря і показав місце навпроти:

— Там має стояти ясний цезар.

Татіан став на те місце й глянув на жерця. Крізь напівпрозору завісу запашного диму Діодорова постать закреслювалась тьмяною, мов крізь серпанок.

— В цій залі нема інших дверей?

— Нема, як нема їх і в коридорах.

— Дякую, найдостойніший. Здається, цього нам вистачить цілком. Тепер, з ласки твоєї, вернемось до твого покою. Я маю сказати тобі ще кілька слів. А варта огляне хідники та вхід.

— Робіть, як визнаєте за краще.

— Золоті слова,— промовив Татіан, і всі троє, як на команду, чемно всміхнулись. Жрець усміхнувся також.

Пророк запросив Татіана сісти, поки той говорив своїм супутникам:

— Огляньте круговий хідник. Але шануйте тишу святині. Взагалі робіть, як визнаєте за краще.

Вояки вийшли, а Татіан з пошаною запитав жерця:

— Не зволь гніватись, найдостойніший, маєш ти ключа від цієї кімнати? І чи ти тільки його маєш? Чи, може, маєш кілька їх? То довір їх нам на час, поки відбуватиметься пророцтво.

Діодор взяв зі столу маленьку алебастрову скриньку. Витяг відтіль три ключі.

— Два, ці більші, це від цієї робітні. Інших не має ніхто. А цей менший...— подаючи ключа, затримався на мить,— цей менший відчиняє всі двері святині.— Татіан прийняв ключі. Мабуть, жерцева схвильованість передалась і Татіанові, бо ж його рука трохи затремтіла, коли він брав менший ключик.

— Ще маєш додати щось мені, легате?—спитав Діодор.— Вибач, коли неправильно титулую. Я не визнаюся добре на військовій одежі й відзнаках. Тільки догадуюсь: з такими важливими дорученнями не приходять люди малого рангу.

Татіан, усміхнувшись, хитнув головою: збагнув, що сказаний голосно Антістосом у залі без дверей титул уже і дійшов до пророкового вуха.

— Від тебе мало що скриється, святий пророче.

— Ти хотів сказати...

— Зараз. Я мушу говорити при свідках про все, що тут робиться.

На хвилину виникла мовчанка:

— Ти повідомлений, святий пророче, про точну хвилину приходу імператора? — заповнював мовчанку Татіан.

— Видима річ,— глянув пророк на клепсидру.-—О, ще досить часу. Цезар, мабуть, щойно встає зі сну.

— Так, так,— погоджуючись, хитнув головою гість і знов замовк.

Діодор встав, відсунув на стіні різьблений образок Серапіса й із схованки дістав невеличку алебастрову амфору та золоті чари. Поставив перед Татіаном одну з них і наточив у неї ароматичного темно-золотистого вина.

— Щоб не було нудно чекати у старечому товаристві. Спробуй питво, що підкріплює наші сили в святині.

Татіан підніс чару вгору:

— Хай боги благословлять твої й наші вчинки! — промовив Татіан, схиляючи голову.

— Хай так буде сьогодні й вічно,— урочисто відповів пророк.

Гість хвилинку подивився на вино, але не квапився притулити чару до зціплених уст.

До покою саме вступили вояки. Татіан передав Антістосові ключі і хитнув головою.

Антістос негайно підійшов до дверей і замкнув їх.

Пріск голосно зітхнув і потягся з полегшенням. Не питаючи дозволу у господаря, важко сів у фотель.

Антістос витяг з-за пасу саквичку-гаманець, заховав ключі й поклав руку на держално меча.

Пророк вибачливо дивився на ці "прояви вояцького виховання". Але перед ним вже стояв Татіан і спокійним голосом, так само, як і раніше, з пошаною говорив:

— Тепер вислухай мене. Тільки дуже прошу: без хвилювання і зайвого неспокою, бо це не личило б такій достойній особі, як ти.

І, відрубуючи слова, закінчив:

— На цей раз із цезарем говоритиму я, а не ти.

— Тобто… як? — ще нічого не розуміючи, але вже з почуттям тривоги промовив Діодор.

Хотів підвестися з фотеля.

— Сиди, сиди, пророче. Я тобі все висвітлю, до подробиць: час же ще є,— показав на воду в клепсидрі.

— Не дуже це чемно, ми знаємо, однак нам здається, після докладного знайомства з тобою, що ти хоч і вельми святий пророк, але ж твої пророцтва… так скажемо, трохи запізнюються.

У жерця обличчя зблідло на крейду, брови стислись. Чорні, мов вугіль, очі аж засвітились. За все своє життя він ще ніколи не чув такої мови… Глянув в один бік, у другий: вояки стояли щільно біля нього при кожній руці.

— Спокійно, спокійно, святий пророче,-— промовив Антістос.

— На суперечки в нас нема часу,— додав Татіан.

— Та не свердли мене своїми очима. Скажи хоч щось. Бо я вже буду кричати зі страху,— озвався з робленим жахом Пріск.

— Але…— видобув із своєї горлянки Діодор.

— Ну, не бійся. Ми тобі рішуче нічого злого не зробимо,— діловитим тоном почав Татіан.

— Якщо сам не даси до того приводу,— додав Пріск.

— Тихо, центуріоне! — стримав його Антістос— Шануй пророка.

— Але ж це... насильство, блюзнірство. Нечуване зухвальство,— промовив нарешті Діодор. І його прекрасна сива голова з довгою кучерявою бородою ще більше стала подібною до голови олімпійського Зевса.

— Ну, сам бачиш,— співчутливо сказав Антістос, шукаючи чогось поміж речами на пророковому столі.

— Чом же ти цього не "передбачав", пророче? Це ж, так би мовити, твоє ремество. Отож, щоб ти, часом, не помилився в такій важливій хвилині, ми мусили прийти тобі на поміч. Ага, ось воно! — сказав він іншим голосом, ставлячи на край столу срібне, середнього розміру, добре шліфоване люстро.

— Пророцтва... не тільки, пророче, треба передбачати... сиди, сиди!.. їх ще треба й переводити в життя,— продовжував заспокоювати Діодора Пріск, що розкладав на столі, замість відсунених папірусів, глиняні коробочки з фарбами, яких уживали актори-міми.

— А як ти міг би це зробити, сидячи в такій добрій і певній схованці?

— Але що ви робите? Що ви робите? —тільки й міг видобути з себе Діодор.

— Таж сказано: рятуємо тебе з біди,— відповів Татіан, що сидів перед люстром, як у себе вдома.

— А тепер, святий мужу, сиди спокійно й дивись на мене... та не так трагічно

— Ну, ну! — додав Пріск.— На це ж ти напевне не потребуватимеш нашої помочі?

Пророк угруз у фотель і, не моргаючи, дивився на Татіана, як він зручно одяг сиву перуку й примірював довгу кучеряву білу бороду, одночасно ласкаво говорячи до жерця:

— Ти-бо турбувався долею імператора та імперії, а про свою власну й забув запитати оракула. Хоч я, може, в цих справах тямлю менше за вашого білоногого придверника, а все ж таки я не найгірший пророк. І можу тобі напророчити про те, що ти забув запитати... наприклад, цілком безпомилково можу тобі напророкувати, коли й як ти можеш померти. Та ну, дивись-бо веселіше! Вважай: коли "можеш", а не коли вмреш. А от ти, мабуть, цього й не знав. Ну, тож чесно признайся, що пророкувати цезареві було б для тебе досить важко.

Поглядаючи на Діодора, Татіан вправно робив з себе його портрет.

— Звісно, шляхи зір на небі ми не дуже розрізняємо. Зате, повір мені, найдостойніший, кажу тобі це по-приятельському: ми ліпше за тебе знаємо шляхи, якими слід іти цезареві.

— Зморшку біля ока! Лівого! Трохи глибше,— підказав Антістос, що дивився через Татіанове плече в люстро. І долив Діодорові: —Але, найдостойніший, справді даремно хвилюєшся.

— Та він невдячний,— озвався Пріск.— Ми йому помагаємо, а він нам не хоче,— і торкнув жерця під лікоть.

— Центуріоне! Шануй пророка,— повторив знов Антістос.

— Таж шаную: Я ж не безбожник,— відказав Пріск, розглядаючи шматок папірусу з накресленим планом святині.

— Ми, бач, мали думку з тобою поговорити наперед "начисто",— лагідно висвітлював Татіан.— Та кажуть, що ти якийсь мовчазний, нерозговірливий. А, зрештою, воно так буде ліпше. Принаймні ти не в спілці з нами. Маєш цілком чисте сумління. І перед богами, і перед цезарем. Тож не хили голови. А певно, що такою дрібничкою ти хвалитись не будеш.

— Це вже я ручусь за його мовчання,— присвідчив Пріск.

— Та й ми про все це враз забудемо, щойно звідсіль вийдемо.

— Але одного не слід забувати, святий пророче: наших облич. Щоб ми колись дечого не пригадали,— додав Антістос.

— Трошечки нижче праву брову... так!

Жерцеві очі палали, але повіки не кліпали. Помітно тремтіла в нього голова й конвульсійно ворушились руки. Тим часом Татіан закінчив трансформацію.

— Тепер, з твого дозволу, позичу в тебе білу одіж і сандалії. Зрозумій: хоч воно й неприємно вдягатись в чуже, та навіщо б ми все те носили, коли ти маєш ці речі в порядку. Одягніть святого пророка тим часом у мій плащ... бо мусить же бути між вами "легат", поки "пророк" говоритиме з цезарем.

— Та він чогось чудно виглядає,— промовив Пріск, переодягаючи Діодора.

— Чи ж можна так хвилюватись? Вибач, як молоденьке дівчатко, коли його обіймає вояк. Ти ж бачиш, що не в тому щастя, щоб знати будуччину, а в тому, щоб... її не знати.

— Дійсно! — додав Антістос.— Аж тяжко собі уявити, як ти бентежився б, коли б тебе попередили про це боги... бодай перед місяцем.

— Правда,— підтвердив Татіан.— Напевно, пророк наробив би помилок... і, мабуть, непоправних... Не навчаю тебе, лише подаю до відома мій досвід: будуччину треба робити, але зайво її знати чи говорити про неї наперед. А як там клепсидра?

— Вже доходить.

— Добре. Все вчасно.— Татіан став попліч пророка, що підвівся, але мовчав, як земля.

— Близнята,— озвався веселий Антістос,— чудово!

Татіан уклонився, благословляючи так само, як це зробив пророк при їхньому вступі.

— Будьте під охороною бога! — промовив Діодоровим голосом, як справжній і добрий актор.

— Геніально! — потер собі руки Пріск.:— Коли б я не був побожний, вірив би, що й сам бог не впізнає, котрий правдивий.

— Так, я іду. Цезар мусить застати пророка заглибленого в побожне роздумування. А ви — пильнуйте уважно! — звернувся Татіан своїм природним голосом. Але враз додав, наслідуючи жерця: — І робіть, як визнаєте за найліпше... Та пам'ятайте, що слухняність — чеснота жерців, а дисципліна — вояків.

Діодор тихо застогнав.

Антістос віддав Татіанові ключ.

— Ти, центуріоне, підеш назустріч цезареві до брами,— наказав легат Антістосові.

— А ти лишишся тут, щоб достойний пророк не нудився в самітності. Бо ж самітність і нудьга підсувають, звичайно, нещасливі думки. Двері я замкну. Цезар обійде покій круговим хідником. Тож — не прислухайтесь!

Вони вийшли.

Антістос замкнув одні двері. Татіан — другі. Пріск із приязною усмішкою поглянув на приголомшеного пророка:

— Не журись! Нагороду дістанеш ще більшу, ніж за свою власну ворожбу.

З клепсидри впала остання краплина води...

IV. ПРУЖИНИ

Як зброю зброєю відбить велить закон,

Так ставить справедливість брехню проти брехні.

Оеідій

Августа Сабіна закінчувала вдягатися.

У настеленому вщерть пухкими килимами покої вікна й двері були щільно затулені товстими заслонами.

Сабіна не зносила голосних звуків, дзвінкого голосу, повного світла, різких барв. І найдужче боялась протягів. Її служниці й пані з її почету призвичаїлись, мов кроти, рухатись непомітно й нечутно, як тіні.

Покій аж задихався від мішаного аромату парфумів, квіток, есенцій і припаленого волосся. Три фригійки закінчували зачісування августи.

Зачіска була дуже химерна: над чолом підносилась волосяна діадема, з якої, мов баранчики з горбка, скакали додолу кучерики.

Велика скринька тонкої роботи з мистецькими інкрустаціями була повна штудерних кучериків із цілком однакового, як у Сабіни, волосся. Августа дуже уважно вибирала ті, що їй подобались сьогодні.

Одна орнатрікс виймала їх із скриньки так обережно, ніби то були живі метелики, готові випурхнути крізь замкнені вікна. Друга виправляла їх легкими, зручними рухами. Третя, прийнявши в свої руки, мов святощі, з тонкістю ювеліра й м'якістю доброго лікаря встромлювала пришпильку з кучериком у відповідне місце на голові августи.

Дві, молоді, по пояс обнажені муринки, непорушні, як вилиті з чавуну статуї, тримали перед августою срібне, досконало відполіроване люстро, в якому Сабіна контролювала працю своїх стрижійок.

А праця була марудна, забарна й провадилась майже у повній мовчанці. Часами тільки в ту задушливу тишу вшкрябувалось шкварчання блимаючого таємним блакитним світлом вогника, що на ньому нагрівались фризувальні щемки. Вогник видавався храмовою лампадою і надавав усій процедурі вигляд священного ворожбитства.

Цієї "містерії" не відчувала лише одна істота: трохи більша за звичайного кота, сіро-жовта, на августиних колінах. Був це улюбленець бездітної і вже старшого віку цезаревої дружини, іхневмон, званий ще "фараоновим щуром", або мангустою,— Аматус. Скрізь, куди б не їхала

Сабіна, Аматус був при ній невідлучно. Всі знали, що коли б ця "фараонова криса" могла сказати свою волю, все життя двору відразу змінилось би. Ознакою особливої милості був для кожного дозвіл Сабіни погладити пухнату тваринку. Але вона зовсім не тішилася виявами уваги з боку чужих людей. На того, хто дотикався шерстки Аматуса, він звичайно цілком недвозначно вирячував свої ясно-червоні очі. А той, кому припала честь гладити "щура", намагався скоротити вияви своєї до нього прихильності.

Це було подвійно небезпечно: августа вірила в "прозорливість" свого мазунчика. І з його відношення робила висновки про ступінь зичливості прихожого до своєї особи.

Сніжно-білою, оздобленою перстенями й браслетами рукою августа безперестанку гладила Аматуса. Коли-не-коли схилялась до нього й промовляла ласкавим голосом так, як матері говорять із малими, дуже розпещеними дітьми. Тоді стрижійки спиняли свою працю, на їхніх обличчях розквітала солодка ніжність. І вони нерухомо чекали, поки августа підведе свою божеську голову.

Зненацька піднялась заслона і з-під неї випливла невільниця-нубійка з руками зложеними навхрест на грудях. І завмерла біля порога, чекаючи на дозвіл говорити. Сабіна поглядом дозволила їй це.

— Ясний сенатор Татіан,— ледве чутно промовила нубійка,— прохає дозволу й ласки прийти перед очі божеської августи.

Сухе знуджене Сабінине обличчя освітилось цікавістю.

Августа поцілувала Аматуса, обережно поклала його на руки невільниці-пестунки звірятка, яка мала за обов'язок бавити й доглядати мангусту. Вільною рукою Сабіна зробила знак служницям і промовила:

— Закінчуйте! За хвилину хай сенатор увійде.

Справді, за хвилину стрижійка закінчила свою творчість і вийшла з покою.

Двоє дівчат поставили перед августою фотель і зникли вслід за стрижійкою та іншими служницями.

Татіан ще на порозі глибоко вклонився. Нечутно підійшов до августи, щоб поцілувати край поли її одежі, і з задоволенням впевнився, що на цей раз йому не доведеться пестити Аматуса.

— Сідай, Татіане,— вказала Сабіна на крісло біля себе.— Радо слухатиму, якщо ти приніс добрі новини.

— Тільки добрі,— бадьоро, але тихим голосом відповів патрицій.— Пророцтво відбулося якнайліпше, сподівання божеської августи сповнились. Все сталось, як ти бажала.

— Радію,— роз'яснилось ще більше бліде обличчя Сабіни.— Але цікаво знати, що саме напророковано? Знаєш подробиці ?

— Дещо знаю. Не турбував би зайво тебе. Пророковано різне... між іншим, цезареву владу Антіноєві...

Сабіна потемніла, але в очах сенатора блиснув невловимий усміх. Татіан починав мистецьку гру, в успіху якої був певний. Бо ж Сабіна не мала для нього жодної загадковості, він міг одним реченням викликати в неї бажаний настрій.

— Так, августо. Але це зовсім не зле. Бо славний цезар був задоволений.

Сабіна потемніла ще дужче. А коли вона простягла руку, щоб взяти флакончик із заспокоюючою сіллю, Татіан потяг за другу віжку:

— Тільки Антіноя таке пророцтво навряд чи втішить. І пророк обіцяв йому трон, але тільки колись. По цезареві, що має заступити Адріана.

Помітивши, що Сабіна затримала рух і не понюхала солі, додав:

— А влада першого Адріанового наступника буде закурена вогнем війни...

Августа нюхнула солі.

— Але той цезар буде рішучий муж і тим не журитиметься.

Сабіна знов вияснилася.

Як кожен, хто ворожить, вона вкладала власний — бажаний їй,— зміст у слова ворожбита. І цілком ясно бачила у сказаному образ свого кандидата — Люція Вера.

Татіан бачив її думки й продовжував:

— Панування Адріанового наступника, казав пророк, буде несприятливим для розквіту мистецтва й філософії.

Сабіна задоволено мотнула головою, бо обіцяне мало знищити саме те, за чим найдужче побивався Адріан.

— Але війна приведе до внутрішніх розрухів і прикростей, тому історія зробить це панування темною плямою, на якій ореол слідуючого цезаря, тобто Антіноя, засяє тихою, ясною зорею. І народи Римської імперії благословлятимуть його як Олімпійця.

Августа раз за разом двічі понюхала солі й зблідла.

— Та це буде аж тоді, коли гіацинтові кучері божеського Антіноя побіліють, як вершина Гімета під снігом,— може, за двадцять, а може, й за сорок літ.

— Хто пророкував? — запитала заспокоєна Сабіна.

— Діодор, найславніший пророк із Серапеума,— спокійно відповів Татіан.

— Невже ж тобі пощастило притягти його на наш бік? Подивляю твоє мистецтво, Татіане. Він, певне, говорив те, що ти йому підказав.

— Гадаю, божеська, що пророк говорив із натхнення. Але боги милостиві до тебе, то пророцтво було таке, що формою заспокоїло цезаря, а змістом може задовольнити й августу, бо не перешкоджає йти дорогою, яку бачить тільки її божеська мудрість. Дозволь не розповідати подробиць, щоб не затримувати тебе в цей дорогий тобі час. І мене вже чекає цезар. Кличе тинятися з ним десь по пустині, оглядати святині, розкидані по оазах... А щодо оракула, то головне ти знаєш. В дорозі я довідаюсь від цезаря подробиці.

Сабіна знов проясніла й жваво запитала:

— А нічого не порадив оракул Антіноєві?

— Аякже! Саме так, як ти, божеська, могла б бажати: щоб сидів тихо й спокійно та цікавився всім, що не має відношення до влади, аж поки не прийде його час.

— Це дуже добре! — одверто зраділа августа.— Хіба ж ляльці місце на троні? А це ж лялька! Мальована лялька! —— додала погірдливо.

Замислившись, перебирала перли свого намиста.

— Але ж... часами... ляльки розбиваються...-— промовила, немов до себе, і глянула просто в вічі сенаторові.

Той не моргнув і відповів:

— На все свій час. Тепер було б ліпше, якби лялька перестала бавити. А це трапляється, коли лялькою починають цікавитись інші. Маю відомості, що наш "мармуровий бог" почав сходити із свого постаменту... принаймні вночі...щоб забавлятися флейтистками...

Сабіна знизала плечима:

— Мудрий ти, сенаторе. Але не мав би зважати на дурниці. Було б, мабуть, ліпше, коли б на поміч нам стала якась освічена патриціанка. З флейтисток не буде помочі.

— Звичайно, коли б, наприклад, Бальбіла...—— іронічно почав Татіан.

— Саме Бальбіла. Вона достойна дівчина, нам цілком віддана. Я сама поручусь за неї, за її відданість.

— За відданість — я також. Але... хто поручиться, що ради відданості вона легко відмовиться й від цезарського пурпуру? Пурпур же такий червоний, що не раз сліпив очі й мудрішим за мудру Бальбілу.

— Але ж... що ж може вийти з якихсь залицянь до флейтистки?

— Августо, для бажаних наслідків кожну річ можна зробити причиною. Вона гарна й повна поезії. Я її бачив, цю поетку-варварку. Бачив, як вона танцювала. І скажу, що на такі принади ловились і твердіші за богоподібного Антіноя. Але танцюристка й у сні не мріятиме стати для патриція чимсь іншим, як тільки приємною забавою. А тим часом можуть прийти зміни. І чим буде менша ця "забава", тим більше

пошкодить вона маєтстатові кандидата на трон. Навіть в очах самого августа.

— Я завжди кажу, що ти погано знаєш Адріана,— покрутила головою Сабіна.

— А я завжди згоджуюсь, августо. Але гадаю, що коли Антіной замість високих наук і оракулів почне цікавитись приватною хореографією, настануть більші чи менші — це по бажанні — осудовиська, вони ж бо робляться часом і без участі тих, що братимуть у них участь,— додав сенатор, усміхаючись.

— Побачимо,— відказала Сабіна.— Я певна, що мої друзі вчасно помітять все корисне для справи.

— Для імперії, божеська. Я знаю, як це тебе болить. Так можу йти? — спитав він, бачачи, що Сабіна взяла іншої солі й почала терти собі скроні.

Татіан був задоволений. Повний, аж переповнений енергією, ще з юнацьких літ почав він плести тонке плетіння політичного мережива. Кохався в небезпечних грах і досяг в них мистецтва.

Ще в Атенах випадок звів його з іберійцями. Всебічно обдарований Елій Адріан, глибокомудрий і дотепний, вельми сподобався майже на десять літ молодшому від нього Татіанові. Вони заприязнились. Всі дивувались винятковим здібностям і сильній волі Татіановій і вважали його за наступника бездітного цезаря Траяна, зважаючи на їхні родинні зв'язки. Сподівались, що після Траяна, який мав лише одно завдання: підбити під римських орлів якнайбільше земель, Татіан піднесе внутрішній розвиток імперії.

— Як я цього чекаю! — сказав якось Адріан своєму приятелеві.

— І зовсім зайво, друже. Я більше люблю природу, як людей. А цезарська слава мене ніяк не тягне. Тобі б бути цезарем, Еліє! Тоді імперія засяяла б всіма барвами веселки.

З того часу здобути для приятеля трон стало життєвою метою Татіана. Поглибивши прихильність до себе з боку августи Плотіни, він протягом кількох років вів послідовний і мудрий наступ на Траяна. Справа стала на певний грунт, коли Татіанові пощастило одружити Адріана з Сабіною, родичкою Плотіни. Було цілком природним, що бездітний Траян незабаром усиновить Адріана й призначить його спадкоємцем свого трону.

Це сталося 117 року нашої ери. 11 серпня того ж таки року Адріан обняв владу над Римською імперією. Чесний, прямодушний, вчений і митець, Адріан і на цезарському троні не скидав з себе білого плаща філософів і не забував про услугу Татіана.

Та щодалі біг час, тим менше сходились приятелі у своїх поглядах. Здебільшого імперськими справами порядкував Татіан. Але так, що того й не підозрівав цезар. А коли біля Адріана став найближчою особою Адріанів земляк, теж з Іберії родом, Аврелій Антонін, і коли потім, з подорожі по Бітинії, Адріан привіз із собою красного юнака Антіноя, якого називали Адріановим сином, Татіан все частіше покидав Рим для своїх безмежних маєтків у Сіцілії, невдоволений з поведінки цезаря.

Для гри він висунув на місце наступника цезаря Люція Вера, хворого на сухоти патриція, чому дуже співчувала Сабіна, яка враз зненавиділа Антіноя, сина християнки чи невільниці. Татіан добре знав, що Вер ніколи не досягне трону. Але ним можна було "грати".

Адріан ніколи і ні в чому не згоджувався з Сабіною і Вера не любив. Із-за нього ставав у гостру суперечку з сенатом, який мав тоді велику силу.

Про Антіноя враз постала чутка, що він потаємний християнин, бо носить завжди на шиї медаль, на якій зображене ягня і дві грецькі літери: альфа і омега, Антіной сам казав, що ця медалька — його єдина пам'ятка про матір. І Татіан враз вирішив, що це під впливом християн, від яких август привіз Антіноя, так збільшилась смішна й прикра забобонність Адріана. Але вирішив також, що варто цю забобонність використати. І переконав Адріана, що коли вже вони в Єгипті, то варто мати пророцтво від найвищого пророка славної святині Серапіса.

***

По відвідинах у Сабіни Татіан побував і в цезаря, і в різних визначних осіб Александрії та цезаревого почету і повернувся додому лише на обід, тобто перед заходом сонця. Антістос чекав вже його. По обіді приятелі перейшли до таблінуму.

— Знаєш,— зауважив Антістос, простягаючись на ложі й заложивши руки під. голову,— коли ми повернулись з храму на симпозіон до Доріс, Пріск дуже недвозначно підкреслював мені, що так добре полагодили справу виключно завдяки йому. Як це тобі подобається?

— Дуже мало, але не дивує,— Татіан відпив із чари.— Правду кажучи, без Пріска ми на цю арістофанівську комедію не зважились би. Він може так думати, але висловлювати такі думки — необачно.

— Так. Справедливо: необачно всім нам, але чи не найбільше...

— Очевидно, йому. Бубон він! Я ніколи не був закоханий до вояків. У них занадто дужі голоси, неелегантний лексикон і багато темпераменту. Ну, й похвальби. Це, може, й добре у полі, але не в спокої і не в храмі.

— Істинно. Саме про це я міркував сьогодні. До того ж мені прикро, що Пріск не вміє "грати для гри". А враз хоче виграшу, вірячи згаданому

тобою Арістофанові, що впевняв ніби: де нема нагороди — там нема й мистецтва.

— Такі незмінно програють,— згодився Татіан.

— Таж з ними можуть програти й ті, що були в їхньому товаристві.

— Отож це мене й непокоїть, Татіане. Ми допустились помилки.

— І що ж? — спокійно, як і раніше, запитав Татіан.— Вчасно помічена помилка не страшна. Її легко направити. Упертими в помилках лишаються тільки дурні.

— То дозволь, я докінчу,— підвівся на ложі Антістос.— Помилку треба виправити враз і досконало.

І він повернув додому, до землі великий палець правої руки. Це був рух званий pollice verso, яким у цирку глядачі дозволяли переможцеві-гладіаторові вбити переможеного.

-— Безумовно. Для спокою імперії це буде найдосконаліше. Але не варто доручати такої справи рабам чи піратам з острова Фароса. Як гадаєш — хто?

— Найпевніше, щоб подбав про це я сам.

— Bene. А я, їдучи завтра з цезарем до сфінксів, не забуду помирити його з Пріском.

— Добре. Киньмо цю тему. Маю ще друге питання. Чи не варто було б порозумітись з Діодором, або якось порадити йому на якийсь час подорож по оазах?

— Що ж? "Роби, як визнаєш за краще",— Діодоровим голосом промовив Татіан.

Приятелі зайшлися сміхом. За дверима голосно гикнув раб. Антістос з питанням поглянув на Татіана.

— Це — раб, що пильнує, щоб ніхто нас не підслухував. Німий, як і більшість моїх хатніх придверників.

Раб гикнув знову.

— Але він діє мені на нерви! Може б, ти... подарував його Сабіні? А біля дверей посадив пса. Як роблю я,— порадив Антістос.

— Слухняність — чеснота жерців,— знову передражнив Татіан.— Виконаю твоє бажання. Ага, хотів тобі сказати, що пророк — милий дідусь, і мені дуже сподобався. Гадаю, що такий мудрий чоловік зрозуміє ліпше за Пріска вигоду мовчання, коли... пошився...

— В легати,— підкинув Антістос.— А подарунки йому послано?

— Вдвічі більші проти первісного наказу цезаря. Хай знає, що ми вміємо дотримувати обіцянки.

Випили по чарі.

За дверима знову, ніби впав зі скелі, гикнув придверник. Татіан встав, відчинив двері і зробив знак.

За хвилинку перед приятелями став інший слуга.

— Вина! І заміни придверника.

— З пророком чудово,— почав Антістос,— з Пріском також буде добре. А от не йде мені з думки Сабіна... Мовчати — чеснота не для неї.

— Але! Що з того? Стара, розмальована лялька. "А лялька, зрештою, розбивається",— згадав Татіан Сабінині слова.

— Це непогана думка,— згодився Антістос.

— Не моя, а її.

— Авторство не важне. Я чогось згадав про подорож Агріппіни. Цікаво було б побачити таку галеру. Кажуть, гарна була.

— Агріппіна? Ще б пак, коли навіть Нерон здивувався, побачивши її мертву.

— Ні, я не про Агріппіну, а про галеру.Чи ти бачив ту, що її готують для подорожі цезаря до Тебів?

— Ні.

— Варто подивитись. Ми ж на ній також попливемо.

—Добре. Від моря, певно, віє прохолодою, а тут немов трохи парно.

За хвилю раби готували приятелям одяг й лектику для прогулянки.

V. ЦЕСАРКИ

О Еросе, прекрасний Еросе!

Ти довго панував ще перед тим,

Як було створено цей світ.

Помпейська епіталама

Був день відпочинку.

Але Ізіні цесарки з досвіта працювали, як найняті: безперестанку хитали розмальованими голівками, то збігались докупи, то розкочувались по обійстю, дрібно клепаючи, мов пальовими паличками по ебенових теорбах. Аж зрябіло Мареотійське озеро. Здавалося, не буде кінця запальним змаганням птиць, що творили гамір, дужчий за сварку перекупок з Рибного торгу.

Не лише в Ізіному домику, а й у сусідів, переважно людей тяжкої праці, попрокидались раніше, ніж мали в святочний день. Але не гнівались; у кожного виникала думка: чи не пророкують цесарки дощу, що його майже п’ять років не бачила Александрія? Стробус вийшов умиватись до фонтана й зустрів там Афру, яка набирала воду.

— От, завела наша цикада цокотух. Усіх цикад заглушать! — усміхнувся філософ до Афри.

— Всяке дихання най хвалить Сотворителя, як вміє,— лагідно відповіла вона, добре знаючи, що Стробус і сам, з власних грошей, докупив чимало до Ізіного табунця.

— Чи не на дощ розговорились? Не дали тобі виспатись.

— Ні, сьогодні я їм вдячний. Мушу якнайшвидше з дому.

Він похапцем умився, нашвидку з'їв жменю солоних оливок, випив гладущик ячмінного пива, накинув святочний, свіжо вичищений у фулоніці білий плащ і знову вийшов у двір.

— І тебе звели на ноги цесарки? —привітав він грекиню, що, сидячи під перголою, тримала в лівій руці снідання, а правою моделювала на дошці барельєф.

— Може, на громовицю,— озвалась Гелене.— От хоч би. Відколи я в Александрії, ще не бачила тут дощу.

— Можливо: вітер же "з Рима",— відповів Стробус утертим жартом, яким характеризували вітер з Європи.— Так пообіцяй, Гелене, офіру Гермесові. Маю надію сьогодні закінчити з Лізієм. Оце іду просто до Хризіс.

— На щастя! Але, не погнівайся на мене: як скінчите, не заходь по дорозі до Состена.

— Не бійся,— усміхнувся філософ,— сам пам'ятаю, що грошам не слід вірити. І оминаю попіни, коли в кисеті більше, як треба на день.

Перед воротями побачив Ізі, що саме верталась з чергового бенкету:

— Скажи, дитино, Стробусові: "на щастя".

Ізі привела до порядку хату, свою і Стробусову, переодяглась і вийшла надвір. Сіла на кам'яну лаву проти Гелене, обхопивши руками коліна, й дивилась у далечину. Була сумна. Навіть виняткове цокотіння цесарок не притягло її уваги.

Гелене швидко моделювала, коли-не-коли поглядаючи на Ізі, і стримувалась: гадала, що та довго не втерпить і заговорить.

Але Ізі мовчала надто довго.

— Чи спиш, дівчино? Чи щось тобі сталося?

— Я думаю, Геленіон... думаю, думаю... І нічого не можу вигадати..

— Здається, ті думки змінили й твою вдачу. Ти — не цикада, а смутний кипарис.

— Геленіон! Мене зурочили! На мене напустили якісь чари! Я роблю одно, а думаю інше. Ось і цю ніч серед танцю я побачила раптом себе ніби в якомусь храмі...посеред нього стояла одинока статуя бога... А я ніби танцювала... потім немов щось вдарило мене по очах, і я зомліла від жаху. Я впала на самому закінченні... коли Псіхе вмліває. Овації були страшні! А мене винесли з подіуму... Це, мабуть, так мені поробила Меланто-тесаліанка...

Гелене похитала головою:

— Ні, дитино. По-перше: не кожна тесаліанка чарівниця. По-друге: тобі треба виспатися. А кінець кінцем, справа не в Меланто і не в чарах. А в твоєму серці.

— Воно ж мені й болить,— взялась руками за груди Ізі.— Але що маю чинити?

— Дитино, кожен мусить зажити першого кохання. Але від того мало хто вмирає. В тебе, справді, справа складна. Тож мусиш міцніше взяти себе в руки. Глянь, як блискуче до тебе всміхається життя. Ти ще дівча, дівчинка, а вже славна гістрія. За пару тижнів...

— Знаю... Розумію... Але ж мене сьогодні ніщо не тішить... Хоч... якби ти тільки чула ті оплески... овації...

— То й не дратуй богині Тіхе, коли вона всміхнулась тобі.

Ізі вхопилась рукою за подарунок Хризіс. Сяюче золотими оздобами й зеленими вогниками смарагдів намисто було завжди на Ізіній шиї і при скромній хатній туніці.

— Мені неймовірно щастить, відколи ношу на собі цей амулет. Він чарівний. Я ані не мала часу тобі розповісти про його перший чин. Батилові переказали, що я у Доріс злякалась, збила музику... Зробила осудовисько школі...Як він мене лаяв! Гірш, як винувату рабиню. Я мовчки слухала. Нарешті не втерпіла й сказала: таж саме за ту "Дафне" я й дістала від Хризіс оцю оздобу. І раптом сталось диво: Батил остовпів. Змішався й нарешті лагідно сказав: "Все може статися. Трапляється й старому мімові злякатись. Але ж — не розгубитись! А тоді — танцюй що схочеш. Бо дурні не розуміють, а розумні не здивуються".

Згадка трохи розвеселила Ізі. Вона відскочила по зерно своїм цокотухам, потім знову сіла біля Геленіон.

— І сьогодні мені заплатили великі гроші,— промовила.

— От я й кажу: за рік, за два ти станеш зовсім заможною. Давно ти його бачила?

— Батила?

— Та ні! Антіноя...

Ізі захвилювалась.

— Геленіон, я люблю тебе, як сестру, й нічого від тебе не приховую. Бачу його щодня! З того вечора, що він мене зустрів під школою і я не могла втекти, бо там, знаєш, нема жодної бічної вулички.

Малярці було дивно: зовсім не так поводяться патриції з танцюристками, як цей майбутній цезар. От Лізій, хоч і зруйнований, настирливо чіплявся до Ізі, а той...

— Він-бо справді бог! — переконано продовжувала Ізі.— Я це знаю! І так боюсь, боюсь...

— Як справжня Дафне,— докінчила за неї малярка.— Моя рада тобі, Ізі...

Рипнули ворітця, і між півкулями щебетух-цесарок, немов великий квітучий гранатовий кущ, стала в туніці Фаніон.

— Та цитьте-бо! Кша-кша! Дзвонять, як сіструми! Радуйся, Ізі! Радуйся, Геленіон! —

— Радуйся й ти, Фаніон! Добре, що прийшла, буде нам більше свято.

— А ти товстієш, качечко,— похитала головою Гелене.— Це тобі не до лиця.

— Ой Гелене! Не печи хоч ти мене! Наш старий верблюд Батил уже загрожував, що викреслить мене з хору. А що ж я можу зробити...

— Коли кортить солодкого,— додала Ізі.

— Ну, кортить. Це правда. Однак я пам'ятаю поради Гелене і складаю сестерцію до сестерції. Вже недалеко й до сестерціуму, бо ж сама бачу, що ніколи мені не бути гістрією.

— От такої! А чому??

— Бо я з природи тілиста. І є для мене ліпша справа. Як назбираю грошей,— але це таємниця, ані чичирк у школі...

— Ні?

— Ми з мамою почнем продавати медові тістечка. Вже й місце надивились: біля школи Калікрата. Знаєш?

— Так ти ж сама з'їси всю крамницю.

— Не бійся, Геленіон. Я александріанка. І ціну золота знаю. Але яка я буду щаслива, коли вже не бачитиму того крокодила, того чорного бабуїна, гієну Батила. Подивіться: мабуть, синці лишились, так вчора понабивав мені очеретиною литки.

Дівчата цокотіли, мов цесарки. І не помітили прихожого, лише здивувались привітанню статечного й незнайомого голосу.

—Радуйтесь, дівчатка. Бачу, що все у вас є: краса, спокій, веселощі. Бракує лише того найсолодшого, що лежить у цьому кошику митця Діомеда.

Мова була підкупляюче приязна й полонила дівчат ще раніш, ніж захожий відкрив свого коша, і відтіль засміялись легенькі й білі тістечка. Фаніон заплескала в долоні:

— Таж ми щойно про них говорили!

— Стривай, стривай,— стримала її Ізі.

— Я мушу почастувати вас обох. Бо я тепер маю багато грошей, а ми ж іще й не святкували, що я— гістрія!

Діомед дуже уважно огорнув поглядом Ізіну постать, попросив напитись і промовив до Фаніон, що подала йому води з фонтана:

— Дуже мила в тебе сестричка. Спасибі тобі.

— То не сестра мені, пане. То Ізі, моя подруга по школі.

— Так ви ще школярочки, голуб'ята. А вона,— хитнув у бік Ізі, що повертала з хати з глечиком гранатового соку,— жартом назвала себе гістріонкою?

— Добрі жарти, пане! Я б вельми хотіла мати змогу так жартувати. Та вже кілька день, як наша цикада, як ми її називаємо, знаменита на всю Александрію солістка.

— Та ну! Лиши! І язичок же в тебе! — спинила її Ізі, вибираючи з кошика тістечка.

Гелене прилипла поглядом до продавця. Був високий, міцний, своєрідної краси й сили. Особливо вражали світлі, довгі вуса, що звисали з темного, на бронзу опаленого обличчя аж на груди. Грекиня прищулила око й розглядала, як формувалися тіні під розумними й дуже молодими очима, творячи, мов сяйво, віночок тоненьких зморщок.

— Коли буде ваша ласка, й коли б я вам не дуже заважав, дівчатка, то дозвольте мені трошки відпочити. Болить мене нога, а я тиняюсь спозаранку.

— Сідай, сідай, госте,— запросила Ізі,— дозволь, я дам тобі до води соку.

— А я вже з твого дозволу, меркаторе, спробую зробити ескіз з твого обличчя.

— Таж ви тут усі митці,— здивувався прихожий.— Прошу, прошу. Тільки ж чи смію я говорити? Я дуже цікавий. Ну, й балакучий.

— Можеш,— відповіла задоволена малярка.

І враз взялася ліпити плоскорізьбу гарної й незвичайної моделі.

— Я ще сама буду тебе бавити.

— Спасибі тобі. Видно, добра в тебе ненька, що виховала таких чемних доньок, як ти та Ізі.

— І я чужа для Ізі, ти ж бачиш,— показала стеком на своє стрижене волосся.— Я в жалобі. Не маю ні неньки, ні тата. Я чужинка і тут заробляю свій хліб. Ізі сирота й сама на себе заробляє своїм мистецтвом.

— То виходить, що ви всі собі чужі. А мені спочатку здавалось, що ви сестри.

— Де ж таки,— дзвонила Фаніон,— придивись, які ми всі різні. Та й з різних сторін. Геленіон — з Коринта. Я — напівєгиптянка, александріянка, а Ізі... я навіть і сказати без помилки не зумію, з-за якоїсь великої ріки...

— З-за Дунаю,— додала Гелене.

— Ах, з-за Дунаю! — повернувся Діомед.— Сиджу, сиджу! Велика, гарна ріка Дунай. Був я там колись... А найбільше там людей, що звуть себе аланами або гелонами.

— Ні, я з роксоланів,— озвалась Ізі,— принаймні небіжчик татко про це згадував, і мама також... Тільки я татка майже не пам'ятаю...

— Роксолани сміливий і волелюбний народ, добрі вояки. А ще ліпші їздці.

— Тато був славний їздець. Не дурно ж він був декуріоном.

— Декуріоном? — здивувався Діомед.— Вибач, що спитаю: де ж він служив?

— В Тінгісі. Він ще мав знаменитого коня, що його купили для цезаря.

— Бористена! — дуже і враз оживився Діомед.—Як би ж таки я не знав Бористена? Я сам за молодих літ був непоганий їздець. І нічого так не любив, як коней. Тож знаю кожного доброго коня. А вже Бористена! Йому ж поставлено два пам'ятники. І сам цезар склав епітафію йому! Аякже! Тільки цього коня не купили для цезаря, а послано було його цезареві дарунком.

Меркатор сказав про себе правду: був балакучий, і все його дуже цікавило. Він вже розпитав, відколи й як вони живуть у "товариському" домику, що раніше належав Ізіній небіжці-матері. І скільки в Ізі цесарок, хто їй подарував таке гарне намисто, і як їй приходиться філософ Стробус.

— Мав, кажеш, стоїчну школу в Цезареї? А тепер має її в Александрії?

— Але ні, тут він помагає купувати нерухомості. Це дуже добрий і мудрий чоловік.

Розмову перервали діти: неначе хтось сипнув їх повною жменею на подвір'я. Той мав у руці кошик, інший — торбинку через плече, дехто в листку пальми приніс із собою вогку глину. Це були учні Геленіон, її "школа моделювання". Вони приходили до малярки здебільшого у

святочні та вільні для малярки дні. Малеча привітала вчительку і юрбою кинулась до Ізі.

— Ось тобі жучок, на пришпильку,— подав їй висушену зелену "оленку" малий пузанчик.

— А від мене лотос! Дивись, який синій! — наввипередки гукала кучерява дівчинка. По її червоному, як півонія, личку збігав цівочками піт.

— Дивись, як по мені тече сонечко,— показувала вона пальчиком на свої щічки.

— Я сьогодні не приніс нічого, але як впіймаю, принесу тобі живого ібіса,— обіцяв інший малий хлопчик із ластовинням. І, пхнувши спітнілу дівчинку, діловито додав: — Ізі, візьми мене на ручки!

— І мене!

— І мене! — тиснулись інші.

— Та за вами й цесарок не чути! — сміялась Фаніон, до якої також липла дітвора.

— А йдіть лишень до мене, дістанете пундичка по шматочку,-— покликав Діомед.

— Ні, ні! — запротестувала Ізі.— Сьогодні я частую всіх!

Діомедів кошик спорожнів.

— Спасибі тобі, меркаторе,— подякувала Гелене, складаючи свій ескіз та інструменти.— Діти, за мною!

— Але ж гарно! Дуже гарно! — похвалив шкіц продавець.

— Так ти звешся Гелене. Грекиня з Коринта? Хто знає? Може, колись Діомед розбагатіє, тоді замовить тобі свій портрет.

З озера нараз кинувся на місто божевільний вітер. Ворота голосно хряпнули й тремтіли, немов з ляку. Дрібний пісок, неначе його хтось злісно жбурнув з велетенської жмені, впав на стіни. Дерева й кущі в садочку схилились аж до землі перед невидимою, грізною силою.

Всі глянули на озеро: з-за нього, з південного заходу, швидко сунув темно-жовтий мур. То здіймався пісок з Лівійської пустині.

Але вгорі ще було ясне блакитне небо. Тільки з-поза піщаної стіни підводились купами білі кучеряві хмари.

Цесарки зникли з двору.

За мить набіг новий подув із пустині. Теплий і гострий, він викинув із якихсь таємних схованок цілі табуни різних птахів, що прудко летіли, перевертаючись у повітрі, як шматки паперу. Розпечена земля, повна жаху, але й жаги та надії, принишкла. Здавалось, вона спинала до неба висохлі, кощаві руки.

З-за озера озвалась могутня, але ще далека відповідь:

— Іду-у-у!.. Не забар-р-р-юся!

Від того голосу озеро враз потемніло й вигнуло, мов наїжену з переляку, спину. По сугорбистій поверхні Мареотісу із свистінням і зойком втікали щосили один поперед одного тисячі білих зайчиків шуму й піни. До них припадали буревісники.

В дворище прожогом ускочив Стробус.

— Хутчій! До хати! — гукнув він.— І біси вже танцюють свій дощовий танок.

Дівчата хапали все зі столу, вже заплетеного зеленими косами перголи.

— От, засидівся...— ніяково озвався Діомед, складаючи кошика.— А тепер і змокнеш... Того ж мені й нога боліла.

— Перечасуй у нас,— запропонувала Ізі .

— Однаково ж на вулицях не буде покупців. А кошик порожній,— підтримала Фаніон.

Діомед подивився на Стробуса.

— Лишись, чужинче,— лагідно промовив філософ. Він був у доброму настрої.

— Хоча дари природи, скажім для прикладу...— почав було, але не договорив сентенції, бо вітер закрутив йому на голову плаща. Хмари, важкі й потемнілі, були вже долі й міцно обіймали озеро.

Почався хаос...

Дівчат, Стробуса, Діомеда — всіх заразом до хати пхала могутня незрима рука.

VI. НА ЛОХІАСІ

А руки скручені за спину,

І звикли вже до пут.

Секст Проперцій.

На самому кінці вузького Лохіаського півострова, чи певніше коси, заховавшись від гучного життя Александрії, потопав у садах невеликий палац, що його вибрав собі за резиденцію цезар Адріан. У промитому зливою повітрі та зелені цей затишний куточок міста золотився у сяйві западаючого сонця, мов поринаючи в подвійній блакиті: неба й моря. Меви білими смугами ткали у тій блакиті густі мережива, то ширяючи у високостях, то плазуючи над поверхнею води. З садів віяло свіжістю й ароматами ще заплаканих від радості квіток, що тихо шелестіли під легеньким подувом з моря й тим підкреслювали — в дійсності неіснуючі — спокій і тишу цього чарівного й самітного куточка.

На мармуровій терасі, причепленій до палацу так, ніби вона ось-ось була готова скочити в море, улюблений цезарів джура, нерозлучний з Адріаном у всіх мандрівках, Мастор, оглядав накритий на три особи стіл.

Втомлений безупинними святкуваннями август виїздив на кілька день оглянути піраміди й славного гізехського сфінкса.

Щойно повернув з подорожі й висловив бажання повечеряти в товаристві тільки двох найближчих йому людей: Антіноя та свого приятеля, "управителя держави" Аврелія Антоніна.

Для них і була приготовлена на терасі вечеря.

На столі панував зразковий порядок. Однак Мастор уже кілька разів робив поправки. І тепер він знов пересунув срібні мисочки з білими оливками так, щоб вкупі з солеными рижками з Норікума вони відразу всміхнулися цезаревому погляду, бо Адріан їх дуже любив. Потім випростався, позіхнув, розправив свої довгі світлі вуса й сів на мармурових сходах, що вели з тераси в сад.

До нього підійшов великий молоський пес і поклав голову на коліна раба. Мастор гладив пса й тихо промовляв до нього:

— Ну що ж, приятелю? Вже й тобі обридла Александрія? Не беруть нас ані на лови, ані на прогулянки. Мабуть, ми вже швидко й забудемо, як воно спиться на вільному повітрі.

Пес зітхнув, ткнув Мастора носом у коліно, ніби відповідав:

— Правда. Наш пан тут не має часу навіть промовити до нас ласкаво, — і знову підставив голову під руку.

— Отож хіба тільки Мастор і погладить тебе, Аргусе. Але почекай ще трохи. Минеться оця Александрія, як і все на світі минає. Пан знову згадає про нас. І ще поганяємо з тобою в пісках пустині за левом чи в диких степах за туром. Треба вміти чекати, Аргусе. Бо все наше життя — саме тільки чекання та сподівання.

Аргус тихесенько заскавучав і наліг боком на Масторове стегно. А той читав у нього в очах відповідь:

"І це правда. Аде ж часами ми й самі не знаємо, на що й чого чекаємо".

З саду дихнув свіжий вітерець і заніс ситий запах зрілих фруктів. Недалеко з алеї виступили дві біло одягнені постаті: Антіной і Аврелій. Мастор помалу підвівся їм назустріч.

— Сиди, Масторе, сиди. Дай спокій натрудженим ногам. Тут нема чужих. Все свої.

Аврелій теж сів на сходах. За ним сів і Антіной. Аргус підійшов до юнака й обнюхував йому туніку, сандалії, руки.

— Здається, Масторе, що тобі вже стукнуло п'ять десятків? — спитав Аврелій.

— Правда, пане. Вже підкрадається старість.

— Чи ж не час би вже тобі бути цілком вільним, а не військовим бранцем, і відпочити, як личить цілком вільній людині, а не служити як невільник?

— А куди б я з цією "волею" подівся?

— Ну, куди! Хоча б додому, до своїх...

— Е-е! — махнув рукою Мастор.— Шкода й мови! Там вже всі мені будуть чужі... більше, як тут... Та й що б я робив із тією "волею" у краю, де, мабуть, все вже забули про волю?

— Знаю, що зле там у вас. Ганяють вас чужі: аллани та бастарни, чи готи, чи як їх там зовуть. Але все ж таки правдивий раб лише той, хто й не згадує про волю. Тоді це — рабство без порятунку. Ну, а ти ж увесь час, що я тебе знаю, жалієшся на долю свого краю.

— Що — жалітися, пане? Певно, що там, дома, не один жаліється ще дужче, ніж я. Бо їм дужче припікають всі ті аллани. А отже ходимо в ярмі, як ті воли в колодязному колі.

— Бо не прийшов ще на вас час,— докинув Антіной.—Треба ще почекати.

— Отож і ми з Аргусом так міркуємо, що все життя — саме чекання.

— Чекання стосується майбутності,— поважно відказав Аврелій.— І хоч мені це й сумно казати, але майбутність належить варварам, молодим племенам. Отже, і твоєму народові, Масторе.

— Мабуть, що так. Тільки тим "варварам", що не лише чекають, але й самі ту свою майбутність роблять. Ну, а ми... щось трохи не такі. Тільки й того, що добре гасаємо на конях. А через те, мабуть, і не можемо всидіти на землі, на "своїй" землі. От сьогодні я бачив одну землячку. Дівчатко — як пуп'яночок. Але ж думками — вся тут. Тут, куди її випадково закинула доля. Про свій край майже не чула нічого.

Аврелій виразно поглянув на Мастора. Той мовчки хитнув головою.

— Гарно тут,— озвався Антіной, легенько дуючи у писок Аргусові, що відвертався і чхав.

— А мені здається, що нема краще, як в Іберії,—зітхнув Аврелій.

Антіной здивовано поглянув на сенатора.

— Чи ж ти її ще пам'ятаєш? Чом же ти не вернешся туди, коли тобі нема кращого краю?

— Любов до рідного краю — як любов до коханої жінки, юначе. Іноді треба дужчого кохання, щоб від неї відмовитися, ніж на те, щоб лишитись при ній.

— Яка ж ціна такого дивного кохання? — знизав плечима Антіной.

— Ціна велика, коли ця любов велика й певна. Бо вона робить те, чого не можна зробити зблизька.

— Наприклад? Не розумію цього,— зацікавився Антіной.

— Ну, наприклад... Пам'ятаєш, як підносилось питання про збільшення данини в Іберії? Або про формування легій, призвичаєних майже до африканського підсоння, щоб послати їх на холодні германські границі?

— Але ж про те поговорили та й забули!

— А чому?

— Тому, що цезар змінив свою постанову. І сенат мусив згодитися,— відповів юнак.

— А чому? — з усмішкою знову запитав сенатор.

— Як чому? Хто ж це може знати — чому?

— А отже, припустимо, знаю це я, і тобі скажу, щоб знав і ти. Тому, що часом, коли, наприклад, отой наш роксоланин згадає про свій край, то й Аврелій Антонін теж зітхне й додасть, що в Іберії — гарно, краще, як деінде. А від того вже не така шкода моїй батьківщині, що я в ній не живу і що про неї не тільки август згадує частіше, але дещо знаєш і ти. Хоч більшість римлян уявляють собі Іберію лише місцем, відкіль привозять гарних кордовських танцюристок

У Антіноя заблищали очі.

— А знаєш, сенаторе, як це дивно? Я тільки тут побачив одну справді натхненну танцюристку, хоч і не з Кордови.

Аргус махнув хвостом. Аврелій і Мастор усміхнулись.

— Розкажи ж. Чого ти приховуєш від друзів александрійське диво?

— Я нічого не приховую,— виправдувався юнак.— Тільки не було часу про це поговорити. Якась крилата Псіхе! А розумна, як Сибілла! І з доброго роду...

І Антіной з захопленням став розповідати про Ізі. Зненацька Аргус підніс голову й радісно закивав хвостом. Мастор зірвався на рівні ноги.

— Цезар! — промовив тільки і побіг сказати, щоб подавали вечерю.

Адріан вже вийшов на терасу, але ще обернувся за заслону й гукнув:

— Нікого! Хіба що прийде хтось з Серапеума. Щоб була напоготові лектика... Четверо озброєних дакійців і Мастор... А тепер — їсти. Цезар аж надто ситий хвалою та лестощами. Але в шлунку — порожнеча. Давно чекаєте на мене? .

— Хвилину погуляли в садах та цікаво поговорили,— відповів Аврелій.

— А я вже давно мусив написати листа, та все не було коли. Прочитаю вам при вечері.

Невільники вже вносили срібні миси й тримали коновки й рушники для миття рук. За ними підійшли хлопчики й заквітчали бесідників вінками з фіалок.

Адріан найбільше любив цю оспівану й улюблену в Атенах квіточку. Вона нагадувала йому його юнацькі часи, прожиті в Атенах. Крім того, фіалкам приписували силу не допускати до оп'яніння. По сходах тераси розмістились було псалтрії з лірами, арфами й теорбами для концерту. Цезар махнув їм рукою:

— Дайте повечеряти по-людському! йдіть, куди хочете! Робіть, що хочете! І всі слуги також. Масторе, послужи нам ти. Як бувало, в Бітинії. Не забув ще?

— Добрі речі не забуваються,— усміхнувся бранець.

— Бачу. Наприклад, не забув про рижки. Але, Масторе, якщо ти маєш пам'ять на добрі речі...

Усміх освітив Масторове обличчя:

...то сало вмить буде на столі.

— Вгадав,— засміявся Адріан. Аргус радісно гавкнув.

— А! І ти схотів сала? Зараз дістанемо!

Коли Мастор зник, Адріан додав переконано:

— Дорогоцінна людина, мій джура. Не вміючи хотіти самі, вони, ці варвари зі Сходу, найкраще сповнюють чужі хотіння, навіть ніби вгадують їх. Ну, як же ти себе тут почуваєш, мій хлопчику? — звернувся до Антіноя.— Я тебе й не бачу за цією марнотою та депутаціями". Александрійці збігаються дивитись на цезаря, як на заклинача гадів.

— Ми з Авреліем просто ховаємось від запрошувачів та делегатів. Але сьогодні тут була до тебе, августе, кумедна делегація. Ми їй сказали прийти завтра, щоб тебе потішили.

— Чого приходила?

— Дякувати, що цезар привів Александрії дощ,— зі сміхом повідомив Аврелій.

— На богів! Я до цього нічим не причетний,— засміявся й Адріан, розрізуючи шматок соленого сала для себе й для Аргуса.— Так пошкодуйте, що не поїхали зі мною. Розписались би на колосі Мемнона.

— Як цезар?

— Так. На яких же ви були симпозіонах? — питався далі Адріан.

—Я — щоденно! — сказав Антіной.— Але, здається, має бути найурочистіший у найвидатнішої тутешньої красуні завтра.

— Дивись, ще не закохайся! — посміхнувся цезар. Аврелій скривився, немов ковтнув щось кисле:

— Цей симпозіон нас не дуже спокушає. Буде там несмачний додаток.

— А саме?

— Ота змора, що переслідує нас скрізь: Вер!

Цезар кинув із роздратуванням:

— Це справді цілком невиносимий онагр. Маю відомості, що він тут примиляється до жидів. Вилетить він у мене кудись... у Панонію!

— Тільки в Панонію? — розчаровано перепитав Аврелій.— Я б волів...

— Куди?

— Принаймні... в Гадес. Щоб остаточно здихатись гадюки.

Адріан споважнів:

— Нема рації, мій друже, за кожного нахабу сваритися з сенатом. Крім того, сам знаєш: я не люблю нічого нищити. Бо ж, зрештою, в доброму господарстві всяка небрязь може на щось пригодитися.

— Знаю, що август не нищить ані мухи. Але ж — скорпія?

— Авреліє! Перехвалюєш блазня. Який же це скорпіон? Лише дурна мавпа, що хоче вдавати людину. Та ще й неабияку! Але досить! Не псуй нам вечері. І так цілу дорогу набридав мені з ним Татіан. Масторе! Знайди там у моєму плащі таблички. Послухайте, що я написав Сервіанусові.

І цезар почав читати свого листа до швагра:

— "Адріан август Сервіанусові консулові. Привіт! Так от той Єгипет, що ти, любий Сервіанусе, так мені його вихваляв! Знаю я тепер його повністю. Легкодушний він; хитається й коливається в примхах громадської думки. Александрійці — це раса найдіяльніша, найпихатіша й найнесправедливіша. Що ж до самого міста Александрії, то воно прекрасне, багате й чинне. Ніхто в ньому не лишається бездіяльним. Одні виробляють скляні речі, інші працюють над виготовленням папірусу.

До того ж усі, яким би не був, чи яким би не видавався бути його стан або положення в громаді — всі вміють ткати льон. Працюють подагрики, працюють сліпі. Навіть однорукі не сидять тут без діла.

У них у всіх один бог. І він однаково в пошані, чи то у християн, чи в жидів, чи в людей, що поклоняються богам нашим. Хоч, власне, цей "бог" не є жодним богом. Чому це місто, своєю величністю гідне того, щоб стати в чолі всього Єгипту, чому воно не вміє ліпше керувати само собою?

Я визнав за ним всі його привілеї. Я віддав йому давні його права. Та ще додав і нові. Отож, поки я був там, мені дякували. Але, як тільки я виїхав (у подорож по Єгипту), багато лихого було сказано про мене. І ще більше про мого "сина" — Вера.

Я гадаю, що ти знаєш, що вони говорять і про Антіноя.

Все, чого їм бажаю, це щоб вони "самі поїли своїх курчат". Мені ж було б соромно переказувати, як вони тих курчат виводять. Посилаю тобі різнокольорові, мінливих барв чари. Мені подарував їх жрець як дарунок, призначений моїй сестрі й тобі. Ставте їх на стіл у святочні дні. Тільки ж добре вважайте, щоб наш приятель Африканус не користав із них занадто широко. Александрійці, як бачу, нація, що не вірує ні у що й поклоняється всьому. За своїх богів вони проливають кров. Але першим зі всіх богів — кажу — роблять гаманець.

Тут ніхто одверто й виключно не належить ні до віри, яку визнає, ні до ремесла, яке провадить. Єгипет та імператор осуджують один одного, однак цілуються — принаймні, як можеш це бачити на монетах. Але знайшов я в Єгипті й скарби, котрим нема ціни. Особливо ж по храмах, що біля ніг Сфінкса, де вже починають нагромаджуватися гори руїн, ознака наших часів. Ці скарби — це найстарші з таємниць єгипетських храмів".

З-за заслони виткнулась голова невільника з великими золотими кільцями-сережками у вухах.

— Що сталося, Скавре? — спитав цезар, спиняючи читання листа.— З Серапеума?

— Достойний отець Рамері питається, чи не прийме його август по вечері? Перед хвилиною від нього вийшов жрець-пастофор із Серапеума.

Раб розсунув заслону, і на терасу вступив літній вже чоловік — Адріанів зорезнавець і складач гороскопів. Бронзове обличчя і вся голова жерця були чисто виголені. Перуки він не носив ніколи, ані поза храмом, як усі інші жерці. Поверх білої рясної одежі на одному плечі висіла пантеряча шкіра, перехвачена в поясі фібулою у формі двох пантерячих голівок.

Жрець схрестив руки на грудях і мовчки вклонився цезареві. Мастор присунув до столу легеньке ложе й поклав на ньому кілька подушок.

— Вітай, святий отче, сідай з нами і трохи підкріпись. Маємо доброго фазана й ще ліпшу підливу з трюфелів.

Мастор вже поставив біля гостя мисочку, накриту срібною покришкою на срібній таці.

— Соус кисленький, саме як до смаку августові,— додав він, маючи право говорити в присутності цезаря навіть без запитання.

Жрець подякував. І хоча в інтимному товаристві мав право прилягти на ложі, однак сидів. Бо лежача поза для жерця вважалась непристойною.

— Візьму з твого, цезаре, дозволу тільки шматок хліба та меду.

— Так. Я забуваю,— всміхнувся Адріан,— що ти не їси "трупів".

Жрець також усміхнувся на жарт і почав оповідати. Він вважав за необхідне негайно сповістити цезареві щойно принесені з Серапеума новини. Старий, всіми поважаний жрець Діодор несподівано покинув святиню. Чи надовго? Ніхто нічого не знає. Але так виглядає, ніби назавжди. Не виголосив жодної промови, не визначив на своє місце заступника, сказав лише одно-єдине речення: "Іду служити Гарпократові, тобто богові мовчання. Дорогоцінні дари, що їх послав

цезар, дістав своєчасно. А таких дарів, і в такій гойності Серапеум ще ніколи не бачив".

— Дивно! — промовив Адріан трохи схвильовано.

— Дуже дивно,— відповів спокійно жрець.

— Може, йому здалося, що цезар невдоволений з його пророцтв? — сказав Аврелій.

— Всім відомо,— відповів спокійно жрець,— що август не покладає відповідальності за пророцтво на жерця.

— Дивно,— ще раз повторив Адріан.— Будь ласка, довідайся про всі подробиці. Ну, а що говорять зорі? Перевірив ти вже мій гороскоп, що я зложив Антіноєві?

— Так, августе. На мою думку, як можна гадати з мовчання зір, життя шляхетного Антіноя складається як найліпше: близько велика радість і великий спокій. Але неясні мені слова пророчиці-профантиди.

— Діва Аменартос мала видіння?

— Я викликав у неї священний сон. І вона бачила приховані перед нами таємниці. Сказала коротко, але впевнено: "Антіноєві принесе безсмертя смерть.— І додала ще: — Горе тому, хто кине смерть на любов".

Адріан перестав їсти й втопив гострий погляд у спокійне обличчя жерця, мов вирізьблене з жовтого мармуру. Антіной, усміхаючись, обчищав шкіру на персику.

— Смерть принесе безсмертя? — задумливо повторив цезар. Чоло його поморщилось, брови зсунулись. Мить тривала мовчанка.

— Таємні слова,—задумливо кинув Аврелій, співчутливо глянувши на юнака, що їв персик.

Антіной впіймав той стурбований погляд.

— Я не бачу жодної таємниці в цих словах,— озвався він.— Якщо дозволите, я висвітлю їхній сенс. .

Всі очі спинились на ньому.

— Без сумніву, якщо доля схоче, щоб я таки був цезарем, то за час мого панування не трапиться нічого такого, що могло б бути чимось визначним в історії Римської імперії. Коли ж я помру, про мене складеться байка, що, мовляв, за Антіноя, як за Нуми Помпілія, був "золотий вік", час спокійний і безжурний. Отож, саме моя смерть і створить мені славу. Бо ж за життя —— ручусь вам — сам я жодної слави собі не здобуду.

Антіной говорив трохи журливо, як завжди, але дуже переконливо. На Адріановому обличчі розійшлись зморшки. Він погладив юнака по руці, що ще тримала ножик зі слонової кості, й ласкаво промовив:

— І який ти напрочуд спокійний. Хто знає, може, й справді твоє панування буде безхмарним, золотим віком. Хай почують твої слова безсмертні боги!

І цезар вилив трохи вина в офіру богам, що "Чують кожне людське слово". Рамері також просвітлів:

— Мабуть, правда, що хто має чисте серце, тому нічого лякатися темних впливів.

— Зрештою, смерть — неминуча пристань кожного з нас. Бажано тільки, щоб не приходила передчасно,—додав Аврелій і також вилив трохи вина в офіру.

— А поки я ще не цезар і не можу по-цезарському нагородити тебе, отче, за мудре пророцтво,— з усміхом обернувся Антіной до Рамері,— то дозволь скромно подякувати тобі цим персиком, що я для тебе його почистив, щоб справдився голос народу: "Обчищене яблуко подай ворогові, а почищений персик — приятелеві".

***

Як десь сова озветься на даху сусіднім,

І гасне лампа: гніт-бо вина жадає,

Тоді напевне день прийдешній буде

Днем смерті ягняток однорічних.

Секст Пропорцій

Було за північ, коли Антіной відсунув від себе сувої папірусу.

Цієї ночі він відчував неспокій. Розмова за вечерею несподівано навіяла його. І перешкоджала працювати. Юнак підпер голову руками й замислився.

Прихильники Серапіса, мудрий цезар, філософи найрізноманітніших шкіл і напрямків, нарешті й християни — всі шукають шляху до "великих таємниць". Хто ж кінець кінцем його знайде? Людська мудрість крутиться мов у завороженому колі. Скільки вже Антіной довідався

гарних слів і думок. Дотепних гіпотез, логічних припущень і висновків. Але того, найпотрібнішого, не знайшов ніде.

Ось ніби заблищить ясніша думка, на мить засяє народження істини. Але після того заблиску — знов ніч... пітьма... неясність. Юнак труснув своїми гіацинтовими кучерями, підвівся і підійшов до вікна.

Лохіаські сади тихо шелестіли. На морі, мов срібна луска на велетенській рибі, вилискували легенькі хвилі. А на тій лусці світлою смужкою бігла у безвість вузенька місячна стежка. Куди ж веде вона, як не до щільно замкненої брами, що затулює від людського зору ту велику таємницю Істини, без пізнання якої неможливе справжнє людське й людяне життя?

Яка ціна вчинкам, коли розум не має мірки для їхньої справності?

Разом з цезарем, наймудрішим з живих, відвідував Антіной найвидатніші святині, студіював; найглибші містерії релігій всіх народів світу, складав офіри всім відомим богам. Але... чи видавались йому ці боги справді по-божеському всемогутні? Чи не панує над ними всіми невмолима, невідворотна сліпа Мойра, яка не бачить того, що чинить? І тих богів так багато! І вони ворогують, як люди, між собою: Хронос — із Зевсом, Зевс — з титанами, Фойбос карає Марсія, безжально й несправедливо, Атене — Арахну... Чи ті боги тремтять, щоб хтось у них, "всемогутніх", не вирвав тієї влади, яку люди приписують їм?

Коли сумніви огортали душу Антіноя, в уяві юнака вставав образ його давно померлої неньки. Вона була християнка, Антіной це знав. Але ж як її християнство не було подібне до тих "учителів галілейських", що він їх здибував у цезаря!

Одного часу Адріан хотів дати християнству місце у школі й біля "курульного крісла". Перший дозволив представникам цієї нової віри провадити прилюдні диспути. Йому самому були подані три апології:

Квадратом, єпископом атенським, Арістідом, послідовником Платона, великим вченим і красномовцем, і Арістоном.

Антіной кинув погляд на свої полиці: ось вони там, ці твори.

Цезар навіть спробував був будувати нові святині, "Адріанеуми", які хотів присвятити християнській релігії. З цього вийшло тільки непорозуміння, вибух пекучої ненависті, запеклої нетерпимості, сліпої ворожості... Християнам закидали, що вони мають "ненависть до життя".

Згадав знов свою матір. Вмерла вона ще зовсім молодою, коли сам Антіной був ще зовсім малим хлопчиком. Але він це пам'ятав і потім ще чув не раз від інших, що вона не мала жодного страху перед смертю. Казала тим, що плакали довкола : "Це — початок нового життя. І ліпшого за перше". Як грецькі філософи, вона називала Бога словом "Логос". Але називала його ще й "Добрим Пастирем", який знає і береже кожне своє ягнятко. Антіноєві — тоді ще хлопчику — той добрий пастир видався ще добрішим, ніж старий Клеофас, що так часто здибувався з ним на вільних просторах лагідної Бітинії, де скрізь ходили великі овечі отари. Клеофаса Антіной любив більше за всіх інших, що не належали до родини.

Неначе це було вчора, так ясно згадував він Клеофасів курінь із ложем, вкритим білою овечою шкурою смушком нагору. На стіні — малюнок білого ягнятка, що стоїть над джерелом блакитної води, де у траві рясно-рясно, як зорі на небі, цвітуть білі квіточки. А довкола — ще дванадцять овечок, по шість з кожного боку. Сивий Клеофас стоїть перед цим малюнком і гарно виграє на сірінксі. Мелодія лине вгору легка, прозора, як вранішня імла над луками.

— Чому дідусь так грає перед намальованими овечками?— питається малий Антіной.

— Бо цієї ночі народився нам світлий агнець.

Антіной це зрозумів по-своєму й побіг з колиби до кошари. Цілував головки білих ягнят, шукаючи між ними того світлого. Приніс з лук цілий сніп квіток, щоб дати тому, якого "десь сховав" дідусь Клеофас.

— Дідусю! Де ти його сховав, того світлого?

— В серці, дитино! В серці.

— А як же квітки? Куди я покладу їх йому?

— Май їх також у серці — для нього.

Любий Клеофасе! Тільки тепер я зрозумів, що тн говорим малій дитині. Дитячі згадки! А на них хвилею нагорнувся вірш Катулла: "Покинь, Катулле, бітинські простори!.." Витяг з-під туніки медальку, що її, не скидаючи, носила на собі його покійна мати.

— Хай він назавжди лишиться з тобою й захистить тебе від зла.— Були це останні слова його неньки, коли вона одягла на шию Антіноєві ланцюжок з цією медалькою: з одного боку — агнець, з другого — дві грецькі літери: альфа й омега.

Раптом виникла нова згадка: чому Ізі завжди так уважно дивиться на цю медальку? Невже й вона, як його мати, християнка?

На платані проти вікна крикнув якийсь нічний птах: немов кинув кілька срібних кульок до дзвінкої посудини.

Антіной вихилився з вікна. Нічна свіжість обмила обличчя юнака. Місяць стояв півколом в осередку неба й наповнював сяйвом світ, мов

наливав у темно-блакитну чару сріблястої прохолодженої води. Але це не світло, а лише світляна тінь.

Зір нема. Вони розтопились у сяйві місяця. Ледве-ледве за легкою пеленою синяви помітне тремтіння тих світляних тіней, що ними видаються у цій повені сяйва зорі... Знав назви тих зір, їхні впливи на долю смертних. Он і його дві тьмяності: Сатурн і Венера.

Знаменита пророчиця в храмі Скитської Діани в Немі сказала, що Сатурн ворожить йому смуток. Той смуток, "мов світляна пара, що довкола тієї зорі, скрізь і завжди обгортатиме його душу".

Це правда, скрізь і завжди його серце наповнює тихий сум.

Венера ж обдарує його красою.

А сполучення цих зірок віщує, що прийдуть до нього заразом і кохання, і смерть.

Кохання...

Чи не прийшло воно? Невже ж це воно? Цикада з Мареотіса?

А смерть?

Таж вона ще більша неминучість, як кохання! "Аби тільки не прийшла передчасно",— згадав сказані за вечерею слова Аврелія. Але як окреслити те "передчасно", коли ми не знаємо, доки й нащо мусимо жити?

І потім — Танатос такий же прекрасний, крилатий, заквітчаний й усміхнений, як і Ерос!

Ні, мабуть, і кохання, і смерть мусять приходити несподівано.

"Щоб кохати, слід бути подібним до богів..." Який поет сказав ці слова? Антіной усміхався ясно й радісно. Не поет і не філософ. А та дівчинка і гістріонка... Ізі.

Здається: вся вона тягнеться до нього... А тим часом утікає... Така проста, правдива, природна, і разом — така загадкова!.. Близька й далека, дика й шляхетна. І Антіной її, власне, не знає... Бо ніби її й... не розуміє, власне, чим вона є.

— Завтра зранку піду до неї. І завтра говоритиму з нею, як ще досі не говорив ні з ким.

І потонув у радісній надії.

Раптом холодок війнув по спині. Зашкварчала лампа, догоряла в ній олива. Хотів долити вина, щоб не кликати рабів — час-бо вже пізній, час рабам спати. Взявся за запону на вікні, щоб затягти її, бо з моря тягло вогкістю, що заносить невидимі зародки фебри.

В цій хвилині щось ніжне, як рука примари, діткнулось Антіноєвого чола і впало м'яко на підлогу. Там тихо шелестіло, тріпоталось і тихенько гуло, немов далеко глухо бриніла струна.

Антіной взяв зі столу майже вже осліплу лампу й, схилившись, роздивлявся. На підлозі бився крильцями метелик, лежачи догори черевцем. Дуже великий, немов зроблений зі смугастого сірого оксамиту. Чи тому, що був такий непомірно великий, чи справді мав голос, але він бринів. Антіной обережно взяв його в руку, щоб випустити, і сахнувся. Ледве втримав лампу. На спинці метелика був ясно вимальований білий голий людський череп... Швидким рухом юнак тріпнув рукою і відкинув зловісну тварину.

Все захвилювалось в душі Антіноя.

Жива істота чи тільки привид? Чи ж би враз, як відчув у серці перший заблиск кохання, смерть посилала вже свого посланця? Невже оракул сказав правду, що кохання і смерть прийдуть заразом?

Тремтячою рукою щосили смикнув запону.

***

Ерос — посередник між світом земним

і його причиною та метою.

Платон

Антіной прокинувся так радісно, як колись бувало в Бітинії. Снилося йому, що він стоїть на березі моря, рожевого, як пелюстки троянд. А на тих рожевих хвилях гойдається не човен, а місяць-молодик. На місяці-човні —-окрилений, заквітчаний Бог з ласкавим усміхом протягає Антіноеві руку, а другою показує у далечінь.

— Там, на межах світу, є золотосяйна брама. Вона відчиняється тільки для тих, кого перевезу я. За брамою — радість, що ніколи не гасне, квіти, що ніколи не в'януть, сонце, що ніколи не заходить.

— Але ж ти не Харон. Чей же Харон перевозить душі?

Бог сміється:

— Юначе! Старий же Харон давно вже помер! А з ним і страх смерті.

І поцілував Антіноя в уста.

Перша думка Антіноєва була: "Швидше до Ізі!"

Не кличучи рабів, підвівся й пішов оглянути свій таблінум. Оглянув стіл, розкидані папіруси, подивився під вікном. Не знайшов нічого, що нагадувало б про того дивовижного метелика. Коли ж після купання його масирували, спитав у рабів, як зветься такий метелик: великий, як пташка, та ще має на спині образ смерті? Ніхто такого метелика не тільки ніколи не бачив, але й не чув про нього.

Спитав у Скавра, що приніс йому снідання.

Старий Скавр був при Антіноєві з дня його народження і так само, як Мастор, почував себе своїм у цезарській родині. Тому відразу взяв юнака на жарт:

— Буває. Чого часом людина не побачить? Он у сенатора Семпронія по півночі бігають по стінах червоні миші. Нагнали йому до таблінуму цілу когорту котів. Так що ж ти собі гадаєш? Семпроній мишей бачить, а коти сплять, аж хропуть. От воно що.

— Що ж то було?

— А я знаю? Старі люди кажуть, що тварина бачить тільки те, що є в дійсності.

Та Антіной швидко забув про того дивовижного метелика. Свіжий і веселий, як мало коли, вийшов на терасу, де зачув Масторові слова до Аврелія:

— Дуже до речі почала мене скульпторка моделювати. А потім зірвалась хуртовина, часу було досить.

Углядів Антіноя й замовк.

— Цезар удома? — спитав юнак.

— Але! Вже з годину, як від'їхав. Переказував тобі, щоб ти на нього не чекав: повернеться аж по заході сонця.

— Це добре. Я сьогодні хочу поглянути на деякі околиці Александрії. Але не хочу, щоб мене пізнавали. Дай мені, Масторе, військовий плащ. І, до речі, чи ти знаєш, де Мареотіс?

— Мареотіс? Ну, щоб сказати правду, то... ні... не знаю.

— А я хотів би, щоб ти пішов зі мною.

— Будь ласкавий, візьми когось іншого,— відмовлявся Мастор.— Мені цезар загадав багато праці, та ще й Аргус щось занедужав.

— А що ж там цікавого в тім Мареотісі?—байдуже запитав Аврелій.

Антіной трохи шкодував, що вчора "відчинив двері серця" перед приятелями.

— Не знаю. Бо ще не бачив. Кажуть, озеро там дуже гарне, ну, й вино мареотійське не погане. Так скажи там комусь, Масторе, щоб пішов зі мною. А я тим часом подивлюся на Аргуса.— Сказавши це, вийшов.

Мастор поворушив довгими вусами:

— Справді, саме сьогодні було б мені до речі на Мареотіс. Коли там вчора був "Діомед", сьогодні Мастор. Хто ж ще буде завтра?

— Але й ти кажеш, Масторе, що... "вино" там добряче?

— На мою думку — дуже добре. Тільки варто було б, щоб і ти подивився. Може б, спочатку покликати того філософа Стробуса, опікуна...

— Маєш рацію. І найліпше сьогодні, коли нема цезаря. Пошли по того Стробуса когось негайно. Буде краще, коли він не здибає там Антіноя.

Мастор вийшов. А на терасу нечутно, як тінь, вступив Рамері.

— Так спозаранку, святий отче?

— Я з Серапеума,— вклонився сенаторові жрець.— Дивні там справи, — навіть з ознакою хвилювання промовив завжди такий спокійний жрець.

— Діодора немов поглинуло Аменті. І, хоч сам Гарпократ береже його таємницю...— цілком пошепки й підступивши щільно до Аврелія, промовив кілька слів.

Аврелій підніс голову.

— Неймовірно! Мусимо якнайшвидше поговорити з Пріском!

Витяг табличку й записав.

— Легатський бенефіціарій Пріск. Александрієць?.. А хто такий Лізій? Гадаю, що тут вже Гарпократ не мусив би нам перешкоджати.

Рамері розвів руками. І обидва, жваво розмовляючи, пішли до палацу.

VII. СВЯТОЧНІ НОЧІ

Покину клопоти й турботи,

І буду пить та в кості грати.

Анакреон

Гелене часто працювала допізна й не любила вставати вдосвіта.

— Священний птах богині мудрості й мистецтв Атене — сова,— говорила грекиня Афрі, коли матрона дивувалась, що "така роботяща дівчина" досить пізно відслонювала свої вікна.— І хто вибрав собі за патронку Атене, мусить, як сова, більше жити вночі, ніж удень.

Однак сьогодні "сова Атени" вийшла з дому, ще й на світ не благословлялось. Треба було поповнити запас фарб, щоб у новому житлі Хризіс показати все своє мистецтво. А найліпші фарби виробляв кумедний дивак Горнефт з далекого єгипетського передмістя за Елевзісом, майже вже в нільській дельті, тобто в протилежному боці від Мареотіса.

А що старий Горнефт здебільшого ловив у морі сепії та різні водорості, то його можна було "зловити" вдома лише на світанку.

Гелене вирішила, що не виплатиться витрачати на пішу ходу дорогий час, тому, коли вийшли за браму, на неї вже чекав сусід — осляр Юстус. Маленький темний ослик намагався впіймати губами в пітьмі кущик трави, що його відчував нюхом на збочинах вулиці, і був дуже невдоволений, коли Юстус підсадив на його спину важкого їздця й без попередження протяг галузиною по боку. Але ж знав: сперечатись — безнадійно. Тому задріботів своїми чорними, господарем пильно підбарвленими й вичищеними копитками.

Як усі ослярі, Юстус був балакучий. Саме тому, що йому не було про що говорити, а думати він не вмів.

— Так ти кажеш, що довго на тебе чекати не доведеться? — почав він, хоч Гелене не промовила жодного слова, бо ще звечора умовилась про всі подробиці.

— Так.

— Добре, що так. Бо якби інакше, то Юстус би ще в голові подлубав, чи їхати йому до тих шибеників. Там і старі — чисті звірюки. А вже дітлашня — собачники, та й край! Гірші за жидів! А хіба ж не так?

Гелене тільки мовчки хитнула головою і щільніше обгорнулась плащем. Їй хотілось дрімати.

— Я, кажу по правді, нерадо туди забиваюсь,— не вгамовувався осляр.— Але щоразу однаково дивуюся, як їх побачу. Старці! Жеброта! Одно слово: голота! Повіриш: на що вже я вбогий осляр, а здається — дав би тим шакалам пів-аса. А бач, яка пиха! Дивляться на тебе, немов... пани з лектики! На кого? На мене! Неначе не вони — гола й боса чаполоч, а ти — порядний осляр, що маєш і свою порядну скотину власну. Та, ну-бо ти! — знов потяг галузиною ослика.— Може, й сам не щодня свіжого коржа на зуб покласти можу, а цьому ледащеві щодня даю. Ну-ну! Ти, слухай-слухай! Але не куняй,— знов докинув ослові, який спіткнувся на камінь.— А то про коржа почув, так і вуха розвісив. А ті, там,— мотнув головою,— тільки й жують лотосове зерно. У нас, на Мареотісі, не кожне порося схоче таку гидь жерти.

Ослярів голос, детонуючий і безбарвний, лунав майже ще порожніми вулицями. Зрідка здибувався пильний сільський городник. Часами, зігнувшись під тягарем, рибалки несли на довгому коромислі вкриті жаливою та ганчірками коші риби. Інколи вранішній сон вулиць полохали голоси гусей, що немов ляскали залізними скибами. З різних боків то голосніше, то тихше кували брук ослячі копита.

Гелене не слухала. Часами, позіхаючи, поглядала на небо: чи не спізниться вчас опинитись біля Ростри, колони зі статуєю богині Александрії, прикрашеної "ростроюю". Там чекатимуть на Гелене Ізі й Фаніон, що перед сходом сонця мали вертатися з бенкету, й тому грекиня обіцяла їм, що зробить цю чималу ключку. Відтіль вже мали йти всі три. Фаніон — додому, саме до єгипетського передмістя, Ізі — щоб купити собі там філігранові єгипетські сережки, Гелене — по фарби.

З заходу сунули хмари, немовби Александрії загрожувало повторення недавньої зливи, такої рідкісної у цих країнах.

Далеко позаду вже лишились дільниці міста, близькі до пристаней і базарів. Знову була непорушна тиша на безлюдних вулицях.

Гелене заснула.

Раптом вухо її вловило розпачливий крик. Гелене відкинула з голови плащ: молодий, дужий, навіть ніби знайомий жіночий голос благав помочі й рятунку. Юстус на мить затримав свого осла, а потім враз почав його періщити по ребрах. Осел образився й спинився. Юстус кинув його на опіку Гелене, а сам, хитаючи своїми широкими стегнами, помчав уперед, гукаючи щосили:

— Агов! Ось-ось! Ідемо! Йдемо!

Покинутий погоничем ослик припустив за господарем, легко його наздоганяючи.

Гелене помацала рукою біля паса, де мала диптихон і стилос. Відчепила гострий мосяжний стилос і затисла його у правиці, як кинджал.

За хвильку Гелене, Юстус і осел були на місці події.

Поки малярка наближалась до Ростри з Мареотіса, Ізі поспішала туди з Лохіаса. Вона була здивована, що на бенкеті не було Фаніон, з якою мала танцювати. Що сталося? Занедужала? Чи справді Батил так роз’ярився, що несподівано здійснив свою погрозу й вигнав "качечку" з хору? От добре, що умовилась з Гелене: туди, в єгипетське передмістя, Ізі нерадо ходила сама та ще так спозаранку. Щоб не затримувати Геленіон, Ізі майже вибігла з симпозіону й, добре знаючи дорогу, прямувала навпростець темними вуличками. Біля малого фонтана, обсадженого густими миртами, її наздогнала чоловіча постать, і м'який плащ зручно обкрутив її голову. Від несподіванки Ізі навіть не скрикнула. Впала. Але в цю мить зірвалась на ноги. Та напасник вхопив її за руки, вільну свою руку просунув під плащ і почав зривати з шиї дорогоцінний дарунок Хризіс. Тепер уже не самий напад викликав у Ізі жах. її обхопив шалений страх, що вона може втратити свій чарівний талісман, який приносив їй щастя.

Дівчина дряпалась, як кітка, вхопила зубами тканину плаща, що затуляв їй обличчя, і розірвавши його, несамовито закричала.

Рука злодія спробувала було затиснути їй уста. Але йому ніяк не вдавалось зірвати завите полою його плаща намисто. Ізі вловила мент і міцно вкусила грабіжника в руку. Він з несподіванки та болю скрикнув і на хвилину випустив дівчину. Танковим скоком гістрія відплигнула набік і щосили помчала в напрямі площі з Ростроюю. Чула за собою важкий віддих, але, не спиняючись, бігла на Юстусів голос.

Та поміч прийшла не відтіль. З-за рогу вулиці, напереріз їй, вихопився нічний дозорець і впіймав її на бігу. Двоє інших насіли на того, що на віддалі кількох кроків гнався за танцюристкою.

Ізі не бачила, але чула борню, брязкіт зброї, тяжкий стогін і падіння тіла на брук. Вона заплющила очі і напівзнепритомніла.

А злодій, поранивши вартового, метнувся у бічну вуличку й наскочив просто на Юстуса та його осла, що спинився впоперек вузенького провулка.

Надворі вже настільки розвиднилось, що грекиня помітила в руці злочинця закривавлений короткий меч. А коли втікач, оглядаючись назад, просто грудьми напоровся на ослика, майже не тямлячи себе, більше з переляку, ніж з почуття самооборони, Гелене вдарила втікача своїм стилосом в руку.

Злодій випустив меча й у тій же хвилині був в обіймах Юстуса, що вхопив його з-за спини.

Вся подія відбулась протягом кількох хвилин. Але зчинила неуявний гармидер. З домів вибігали мешканці, відслонювались запони, відчинялись вікна.

Вуличка й сусідня площа враз наповнились людьми й криками. Злочинця відібрали в Юстуса вояки-вігілії нічної сторожі. Уже їх було четверо. Зв'язали його гіпопотамовими ремнями, і з ним вкупі посунули до Ростри учасники пригоди та юрба розбуджених мешканців.

Старший вігілій, сівши на східцях пам'ятника, витяг таблички й почав записувати наймення. Двоє вояків тримали злочинця, двоє пішли на поміч пораненому. Один з вартових мовчки підніс з обличчя впійманого кобку каракали й присвітив ліхтарем просто в обличчя.

Гелене голосно вигукнула:

— Лізій!

Начальник варти глянув на неї суворо:

— Ти знаєш цю людину? Хто ти?

— Я Гелене, грекиня з Коринта, малярка декоративного малюнка. Знаю патриція Лізія. Він не раз приходив у наш дім, що належить кільком спільникам. І ми всі знали, що патрицієві подобається танцюристка Ізі—оця дівчина.

Двоє вартових принесли пораненого вояка. Ізі, тримаючи і моє намисто, стала попліч з Геленіон. Начальник варти пже понаписував формальні наголовки й почав читати:

"Плеторій, оптіо військової варти з частини Лохіас, четвертого дня по календах августових, у рік 12-й панування Елія Адріана, цезаря, августа божеського, до трибуналу Кая Марція прокуратора донесення: вночі перед ранком вищеназваного дня на Лохіасі біля Ростри затримано..."

Він обняв поглядом юрбу, що оточувала місце списання протоколу, від чого натовп трохи відступив і розсунувся. Оптіо продовжував:

— Так ти, малярко Гелене з Коринта, запевняєш, що цей чоловік є патрицій Лізій? З улиці Рога Достатку? Хто з присутніх, присягаючись на Юпітера-Зевса, може це ствердити?

Ізі виступила на крок вперед:

— Я! Ізі, гістрія з Мареотіса,— почала вона,— стверджую: це дійсно патрицій Лізій.

— А я, власник осла, Юстус, сусід Ізі та Гелене, теж стверджую, що цей...— брехати не буду! — як його звати — не знаю,— никав по нашій вулиці й ходив до дівчат у їхній двір. Не звався б я Юстус, коли б не говорив справедливо.

— Добре,— спинив його оптіо.— Ти вже скінчив?

Юстус, зсунувши на вухо свою кругленьку повстяну шапочку —"петасу", пошкрябав собі голову:

— Де ж таки скінчив? Я тільки почав. Звичайно, що може осляр з Мареотіса знатись на патриціях? Але я стверджую, що цей пан таки часто вештався по нашій вулиці. Ще й перекупка рибою, що в нашому ж таки дворі, Праксагора,— може, знаєте її випадково? — так і вона, бувало, говорить: от, дивіться, каже, не я буду, коли отой губатий — вибачайте на цім слові — не підлабузнюється до нашої цикади або Ізі.

Плеторій махнув рукою на Юстуса й перевів погляд на Лізія.

— Чи правду говорять ці люди? Ти дійсно Лізій, патрицій?

Лізій рвучким рухом підніс голову:

—Правда є, що я Лізій, патрицій.

Плеторій спокійно записав.

"...затримано патриція Лізія з вулиці Рога Достатку, який напав уночі иа вулицях Лохіаса на гістрію з Мареотіса Ізі ".

— Ізі чи Ізіда? — перепитав дівчину.

— Ізі називають мене. Наймення ж моє справжнє— Ісмена.

— Чого він хотів від тебе, гістріє?

Плеторій вислухав і уважно подивився їй у вічі.

— Тобто ти запевняєш, що цей патрицій мав намір вивласнити у тебе твою дорогоцінність? Подумай, в чому ти обвинувачуєш патриція. І

потім: ти не знаєш, що вам, гістріям чи танцюристкам, не вільно носити на вулиці оздоби, якими прикрашаєтесь на бенкетах?

— Знаю, пане. Не вільно носити на показ як окрасу. А ця річ — це чарівний амулет. І я його ніколи не скидаю. Ношу ж тільки під одежею і плащем. А щодо наміру патриція... Ось, глянь, пане! — Ізі підступила ближче, майже переставши хвилюватися.— Мене тут болить. Гадаю, там мусять бути знаки.

Плеторій побачив на шиї дівчини кілька червоних смуг. Хвилину помовчав і записав:

"Ісмена — Ізі, гістрія сказала: Патрицій хотів відняти у мене чарівний амулет, дарунок Хризіс-гетери. Лізій патрицій відповів..."

Але Лізій мовчав.

— Яка відповідь патриція Лізія?

Той лише міцніше затиснув уста.

— Питаю втретє...— і, не отримавши відповіді, Плеторій повернув стилос другим кінцем, загладив написане на воску таблички слово "відповідь", а натомість написав:

"На повторене тричі питання не відповів Плеторієві нічого".

— Що там у тебе, Теренцію? — обернувся до одного з вартових.

— Злочинець дуже поранив Кварта. Тяжка рана в бік.

— Ну, це вже гірше за амулет,— покрутив оптіо головою І шпидко дописав своє донесення. Підвівся і звернувся до Лізія:—Стверджую такі

твої провини: 1) ти напав уночі на гістрію Ізі й намагався відібрати належну їй дорогоцінну оздобу; 2) вступив в оружну боротьбу з державними вартовими; 3) тяжко поранив вігілія Кварта і 4) галасуванням і порушенням приписів, важних для всіх громадян імперії, порушив закони, що сталось у час перебування божеського цезаря в Александрії. Тому владою мені даною, виконуючи свої повинності й згідно з законами імперії я, Плеторій, оптіо військової нічної варти, оголошую тебе позбавленим свободи аж до передачі тебе трибуналу. —— І він злегенька доторкнувся Лізієвого плеча.

— Вояки, до обов'язку!

Двоє з вартових витягли з піхов свої мечі і стали по обох боках Лізія, що зблід, аж його великі губи стали безкровні, мов з тіста.

Плеторій підняв очі й запитав:

— А чому на тобі, малярко, кров?

— Це не моя,— і вона показала закривавлений стилос, якого не сховала.— Тікаючий кинувся на осла. Я помислила, що він хоче мене скинути, щоб самому сісти й утекти, і вдарила його оцим стилосом, бо жодної зброї не мала.

— Але ж, пане мій золотий! Як би він це зробив, коли я, я саме вхопив його за поперек? Не осла тобто, а того розбишаку, звичайно! Та й враз скрутив йому руки. Ну, як підбігли вояки, видима річ...— задоволено додав Юстує.

Плеторій мовчки дописав на таблички: "Затримати вищеназваного патриція Лізія своєю сміливою поведінкою допомогли вартовим Гелене, малярка, та..." — як тебе звати, кажеш?

— Та Юстус же. Власник осла. Але присягаю на Зевса, я не розумію, нащо ти мене туди пишеш? Чую — кричить жінка...чи там дівчина... аж надсідається. То треба ж рятувати! Я б, пане, й тебе так само рятував, коли б була потреба.

Начальник варти всміхнувся і схилив голову:

— Дякую тобі за добру волю. Але не бійся. Я записав тебе, щоб тобі дали нагороду за статечність.

— Ну, це інша річ! — підніс голову Юстус.— Я, пане оптіме, сусід з ними, з дівчатами тобто. З правого боку, зелена брамка.

— Добре, добре. Знайдуть. А чий це осел і куди на ньому їдуть?

— О, боги великі й малі! Чий осел? Та мій же це осел! Чудесний осел! Найняла мене Гелене, бо їй треба фарби... щоб малювати.

— Сподіваюсь, що малярка ласкаво уступить його нам, щоб відвезти пораненого? А тобі, осляре, за це заплатять окремо. Можете всі йти по своїх справах.

— Так, пані... Гелене... Ви там з цикадою почекайте. Я — махом! Не встигнете сказати "осел", а я вже тут!

— Гаразд. Попитай танцюристку Фаніон, ми у неї почекаємо. Тобі вкажуть, де вона живе.

Надворі вже цілком розвиднилось. Хмари розсунулись. Місто ожило, і натовп глухо гомонів, пильнуючи, як вартові повели Лізія, грабіжника з патриціїв.

Стурбовані пригодою, Гелене та Ізі не помітили за розмовою, як пройшли довгу дорогу через жидівські частини міста до єгипетського передмістя.

Раніше це був лише присілок, але тепер належав до Александрії. Однак це передмістя було шматком іншого краю, що відмежовувався від новітнього міста муром століть.

Тут життя ще й досі посувалось ніби тим самим кроком і затримало той самий характер, як за часів фараонів, ще й з перших династій десь у передмістях Мемфіса чи Ракотіса, з якого, власне, повстала Александрія. Замість рівних, широких, добре втримуваних александрійських вулиць, з великими, показними кам’яницями, майданами, пам'ятниками, тут крутились небруковані, вузенькі завулки, ще вкриті калюжами та невисохлим багном від повені та недавньої зливи. Низенькі хатинки з непаленої нільської цегли визирали з-під очеретяних стріх. Порожньою вулицею повільною ходою чвалав дідок у загортці, зложеній в рясні фалди. Смуглявий хлопчисько в коротенькій, вище колін спідничці ніс на плечі довгу палицю, на якій з обох боків, мов на коромислі, теліпались причеплені за ніжки дрібні пташки. Іноді здибувався чоловік в облипистому чепці, з оперізкою лише на стегнах, яка була його єдиною одежею. На плечі мав примітивну мотику. Майже цілком голі проходили рибалки з сітями. Будинки стояли одною вулицею, а враз за ними послались лани, здебільшого ще під водою. Де-не-де біля каналів обертались більш й менші кола, до яких були причеплені глиняні великі горщики, що ними вичерпували воду. Часами таке коло крутили люди, деінде — воли. Біля волів було чути монотонний спів погоничів:

Працюйте на себе, на себе працюйте, воли!

Вам буде солома й полова, а панам зерно.

Працюйте на себе, воли! Працюйте, бо день непаркий…

На простодушних плохих обличчях темно-смуглявих людей був вираз спокою й покірливої байдужості. Та байдужість розливалась у теплому вогкому повітрі, в протяжних монотонних співах робітників, в одноманітному лопотінні безлічі голубиних крил, що лунали в повітрі над цілим передмістям. Місцями вуличка оживала від галасу цілком голої дітвори, яку намагались заглушити своїм сокорінням табуни курей, що вешталися поміж людьми.

Часами якісь збиточники, угледівши грецькі одяги Гелене та Ізі, кидали своє порпання в болоті й гукали їм услід:

— Безбожниці! Невірні!

— Свиножерки! Вбивці котів! Але коли дівчата оглядались на ці вигуки, то бачили спущені додолу очі, або роблено байдужі обличчя соромливих дітей, що спокійно гралися.

Скрізь перед хатами, на вулиці, як у себе вдома, жінки, одягнені лише в короткі спіднички, що трималися на одній шлейці через плече, робили, не поспішаючи, щоденну свою працю. Чистили молоді, подібні до шпараги, паростки папірусу, перебирали червону або білу фасолю, вибирали з лотосових дозрілих голівок, подібних до маківок, зернята. Обшкрябували блискучу рибу, що мов таблички шліхтованого срібла, лежала купами. Розтинали вздовж, нанизували на жердки й вішали сушитись на сонці. Обскубували і патрали диких гусей і дрібних пташок, що потім мали йти на вудження над запашними галузками, або складали вже печених пташок до великих глиняних посудин і заливали їх по вінця розтопленим гусячим салом.

Був саме час робити запаси на цілий рік.

Тим-то всі вільні чоловіки перебували на ловах на повних пташиного гамору острівцях, що повитикались з води й принаджували до себе

птахів. Багато чоловіків ловило рибу, яка ще не встигла повернутись до глибин.

Ось і крамнички: маленькі, вбогі, брудні, як і все на цій вулиці. З-під напнутих пружкованих наметів виглядають гори сріблястого часнику, висять запони з вінків злотистої цибулі, на тлі темно-жовтавого огіркового килиму. Брунатні сушені фініки та фіги доповнюють візерунки. При самій вулиці під наметами зложені в колони ячні коржі — хліб єгиптян. Тут же, на вулиці, голяр голить своїх замовників. Швець лагодить прохожому сандалію, не поспішаючи й не зважаючи на те, що замовник чекає босоніж закінчення направи.

Часто Ізі й Гелене спиняла юрба, що серед вулиці творила широке коло навкруги заклинача гадів або рапсода, здебільшого старого, сліпого діда. Сліпці виводили днедавніх пісень або речитативом мелодекламували казки про короленка Сатні, красуню Неткро з рожевим личком, про Рамзеса великого та його бій під Кадешем і колишню славу землі Кемі.

Тоді жінки забували про свою рибу, горщики, швець спиняв латання сандалії, черпальники — виливання води. Довкола співака чулось зітхання:

— Колись було!

— Минулося!

— Така, видно, воля богів!

Зітхання були мляві, ялові. В них не відчувалося волі до ліпшого, протесту...

— Здається, що ми потрапили не до живих людей, а в якийсь підземний край тіней, які блукають без надії на ліпше й без бажань,— зауважила Гелене.

Її діяльна вдача не могла стерпіти цього "сну життя".

— А мені подобається такий відмінний від міської метушні тихий спокій,— відізвалася Ізі.

Горнефтова хатинка відрізнялась від сусідніх лише тим, що її очеретяна стріха, розкуйовждена вітром, шелестіла сумніше. Стукання в потріскані двері викликало з сусіднього двору молоду гарну жінку, що вийшла з дитиною на руках. З-за неї виткнулась горбоноса голова великої нубійської кози, прив'язаної за передню ногу до кілка. Коза довірливо тулилась до своєї господині, тихенько мекала й жовтими здивованими очима уважно дивилась на незнайомих. Гелене оглянула жінку поглядом митця. В довгій, подібній до вузької сорочки сукні, в пружкованій хустці — клафті, що спадав на щоки й звішувався на груди кінцями, єгиптянка була доброю моделлю на "матір Ізіду".

— Шукаєте Горнефта? — мелодійним голосом, ласкаво запитала жінка, всміхаючись довгастими очима.

Дарма, що вона належала до александрійської бідноти, з-під фалд її клафту виглядали великі срібні сережки з мафкатовими оздобами, а на шиї було по-мистецькому зроблене скляне намисто. її великі очі були підмальовані "рибкою" й продовжені темною лінією аж на скроні.

— Горнефта нема вдома,— продовжувала каліченою грецькою мовою, додаючи єгипетських слів.— Він повернеться — може, ввечері... а може, тільки завтра.

— От тобі й радуйся! — з досадою вигукнула Гелене.— Вставай серед ночі, тягайся в неблигомий світ з усякими пригодами! Загубиш робочий день, щоб почути: повернеться завтра.

— Я ж не сказала напевно, що завтра. Може, ще й сьогодні ввечері.

Грекиня мовчки зміряла поглядом стрункy постать єгиптянки:

— Чи ж має він бодай свіжі фарби?

— Де б же він їх мав? — спокійно здивувалася Горнефтова сусідка.— І навіщо? Він вже давно їх більше не виробляє. Казав, що забагато з тим мороки. Тепер він найнявся до храму Пахт — на Ракотісі. Там чистить помешкання священних котів і доглядає котеняток.

— А бодай його крокодил! — побажала було Гелене.

— Лихе слово на пустиню! — перепинила Геленине "бажання" єгиптянка.—Потребуєш щось переказати Горнефтові?

— Я потребую фарб, і нічого більше. Що ж би йому переказувала?

— Справді,— лагідно погодилась єгиптянка.— А от, як забажаєш гарненького котика, Горнефт радо тобі його принесе.

І, бачачи, що грекиня повернулась, щоб іти, єгиптянка тихо й чемно проказала:

— Ідіть щасливі!

Ізі простягла монету:

— На тістечко твоєму маленькому.

Жінка похитала головою:

— Дякую красненько. Не треба. Я ж нічого для вас не зробила.

— Ну, так...— завагалась Ізі,— покажи нам дорогу до Фаніон, або Нефру, танцюристки. Знаєш її?

— Ось буде найкоротша,— промовила жінка й пішла з дівчатами.

Домик батька Фаніон був помітно більший і чепурніший за інші хатки в тій вулиці. Його підпирали невеличкі піддашки на яскраво помальованих дерев'яних стовпцях у формі лотосових стеблин. На чепурно виплетеній з очерету рогіжці сидів, підобравши лід себе ноги, виголений, літній вже чоловік. Перед ним був низенький столик, заставлений більшими, меншими мисочками з різнобарвними скляними круглими й довгастими намистинами й тонесенькими срібними та мосяжними дротиками. Чоловік заглядав у розложений перед ним шматок папірусу, де було викреслене подібне до коміра єгипетське намисто. Брав одну по одній намистини й, уживаючи тих чи інших щемок, нанизував на дротик, підганяючи до малюнка. Іноді відкушував гострозубцями Шматок дротика, майстерно його скручував щемками, надаючи йому орнаментальну форму, і вставляв у свій виріб цю філіграну.

Ізі привітала його як давнього знайомого.

— Що сталось з Фаніон? Чому вона не була на бенкеті?

— Не була, бо лежить. Там,— показав чоловік на відчинені в хату двері.— Вчора викрутила собі ногу. Я вже кликав до неї жерця. Святий отець зробив що слід і каже, щоб лежала зо три дні. От нещастя! — докінчив він, однак таким спокійним голосом, неначе не було у цьому анінайменшого нещастя, а звичайнісінька щоденна конечність.

Гелене затрималась подивитись на морочливу працю майстра.

— Ти також, як і моя донька та Ізі, танцюристка? — оглянув майстер високу й масивну малярчину постать.

— Але де! Така Андромаха, як я, своїми танцями й подіум би провалила,— пожартувала Гелене.— Я малярка, тому мене цікавить твоя майстерна праця.

— От воно що! Виходить — і ти теж митець, як я. От нещастя! — додав він радісно й підсунув Гелене низенький дзиґлик.

— Сідай. Ви ж бо, греки, не вмієте, як ми, сидіти на долівці. От нещастя! — вже цілком щиро засміявся він.— Я це знаю. Сідай. Побалакаємо по-товариському.

— Чудові речі ти робиш, товаришу, якщо дозволяєш так тебе звати. Певно, добре на них заробляєш?

Майстер розклав руки:

— Істинно: заробляють на них добре, тільки не я, а фенікійці. Бо я продаю свої вироби їм, а вони вже продають їх скрізь по світі.

Сказане це було з деякою пихою. Але грекині ця пиха була незрозуміла.

— Речі справді гарні. Гармонійні, вартісні. Але ж чому на них зароблять фенікійці, а не ти, артисте?

Майстер впер руки в коліна і втопив довгий погляд в очі Гелене.

— І що-бо ти говориш, товаришко? — спитав він урочисто.—Хіба ми з тобою не митці? Митець уміє тільки творити. А торгуватись, набиватись, вихваляти свої вироби? Нам, артистам, це не личить. Наш брат до палаців доробитись не може. Аби був хоч свіжий "ячник".

Гелене не переконувала. Знала, що єгиптяни можуть працювати тільки на когось, працювати вперто й пильно, як ті воли з пісні, що їм "буде солома", але... не зерно.

Але майстер підморгував:

— Бачу, що гадаєш інакше. Ви, греки, такі дивні люди. Ніби ви митці та ще й неабиякі, бо відчуваєте красу, як ніхто інший. А тим часом завжди у вас на думці прибуток, заробіток, маєтки. В мене жінка грекиня. От нещастя! Тому й мою доньку, що таки є Нефру, звуть з-грецька Фаніон. І ти собі уяви, моя стара все крутить, щоб Нефру стала перекупкою: Так: пе-ре-куп-кою! Донька митця! Внучка митця! Коли ж і дівчина має нахил до мистецтва.

Гелене не промарнувала часу: від "товариша" довідалась, що не гірші фарби, а ще й дешевші, виробляє Горнефтїв учень. Тож, щойно загукав Юстус, вона не барилась. Не засиділась також Ізі: квапилась замовити слівце за подружку в школі. Та хоч приятельки й розійшлися в різні боки, думки їхні бігли одною стежкою й крутились навколо події, що спричинила Фаніонину неміч.

Попереднього вечора єгипетське передмістя, від старого до малого, було стурбоване пригодою на березі Нілу. Рибалки пригнали з моря човна, де, не знати скільки вже часу, гойдалось на хвилях мертве тіло вояка цезаревої варти, високого рангу. Золоті перстені на пальцях, дорогоцінний меч і повний кисет золота свідчили, що смерть заподіяла не рука грабіжника. А що в човні знайшовся ще й порожній келих і шматок папірусу зі словами: "Пріскові — Гарпократ", то пригода ставала дуже загадковою і хвилюючою.

В юрбі на березі була й Фаніон. Коли вартові почали відганяти настирливих цікавих, хтось так нещасливо штовхнув дівчину, що їй підгорнулася нога, й Фаніон розтягла собі жилу.

Гелене міркувала:

— За одну ніч, при перебуванні цезаря й побільшеній варті — два її відомі злочини!

Ні напад Лізія, ні вбивство бенефіціарія Пріска не видавались такими простими. Який підклад? Самим п’янством цього не пояснити. І не слухаючи Юстусової лайки на "бешкетників-єгиптюків", що чіплялась до його осла, Гелене міркувала далі:

"Добре, що цезар відвідав Александрію... але, мабуть, буде ще ліпше, як він поверне до свого Рима. Правду казав Стробус, що "вітер з Рима не приносить нічого доброго". А "цикаді" треба б мати іншу вдачу, щоб наважитись підходити так близько до цезарського оточення. Те, що іншій могло б стати нечуваним щастям, для Ізі не скінчиться добром.

Ізі також схвилювалась смертю Пріска не менше, як нападом Лізія й неміччю Фаніон. Ізі пам’ятала того рвучкого й гордого старшину-преторіанця, що був переважно з Татіаном на найславніших бенкетах.

Чи ця смерть схвилює Антіноя? Ця думка застиляла пригоду, що трапилась вночі з нею самою. Несвідомо схопилась рукою за свій амулет, як це робила раз у раз, коли й здавалось, що наближається прикрість чи небезпека. Здивувалась, що намисто лишилось у неї в руці: застібка була розіпнута, а один з золотих кружків цілком розігнутий:

— Дійсно щасливе намисто! Навіть не згубилось!

Пообіцяла Афродіті ще пару білих голубів з позолоченими ніжками. Тепер вона може дозволити собі такі офіри.

***

— Ні, Флегоне, ані на пів-обола! Коли тобі пшениця дорога, купуй послід. І скінчимо розмову.

Хризіс говорила спокійно і впевнено. Було ясно: не дасть себе умовити. Зате рухливий, кругленький Флегон не міг приховати свого схвилювання. Він щипав свою борідку, гриз собі нігті, а його сірі, мов у хижого птаха, очі блискали й метушились, наче миші в пастці.

— Подумай, що ти зі мною робиш,— стрибали й його слова.— Подумай-бо! Ти мене руйнуєш! Як я платитиму такі ціни, то в мене не лишиться й останнього обола за перевіз душі — Харонові!

Хризіс прищулила око.

— Але! Якщо матимеш того "останнього", то й з ним зробиш щасливу торговельну операцію — не на користь Харона.

Флегон роздув щоки, голосно й протяжно віддихуючись, і вдарив рукою по столі:

— Говорім поважно, Хризіс! Від пшениці мені доведеться відмовитись. Я візьму тільки з твоїх сіцілійських маєтків саму оливу.

— Так не можна,— похитала головою гетера.— Або бери все заразом, або не ставай на дорозі Піріламповi. Він-бо звик до моїх порядків.

— Піріламповi?—забігав по таблінумі купець.— Таж це найбільший какотехнус! Добре йому платити, коли він стільки вже накрав, постачаючи збіжжя військовi!

— Хто ж тобі перешкоджає бути таким, як Пірілампос? І збагачувати чесних, порядних людей? А себе в першу чергу?

Флегон не звернув уваги на прихований глум і тільки потер долонею спітніле чоло та випустив повітря з надутих щік.

— Хризіс! Послухай мене, Хризіс! Як чесну людину! Дам тобі ціну, яку бажаєш. Більше: ще подякую тобі,— ну, скажім, тисячкою... чуєш? Тисячкою сестерцій! Тільки допоможи мені. Зв'яжи мене з Третім легіоном. Лише з одним Третім легіоном. Я знаю, що ти в добрих стосунках з найвищими керівниками Третього легіону.

— Тішить мене, що ти цікавишся моїми знайомствами й знаєш про мої стосунки. Але ж мусиш знати також, що Третій легіон складається з двох "крил" та десятьох когорт. З двадцяти тисяч люда. Чей же за один перший рік ти заробиш від кожного бодай одну чистеньку сестерцію? Додай до того, що ще заробиш і на транспорті. Отже, твою вдячність важко назвати дуже щедрою.

— Ну, дві! Хай буде дві тисячі! Вір слову чесного купця: більше не можу! Фу-у! — знову набрав повітря до надутих щік.— Це ж десять відсотків евентуальності!

Очі Флегонові світились, як вогники літаючих світляків.

Хризіс байдуже розглядала свої рожеві, мов з блідого коралю, нігті й гладила їх оправленим у золото стилосом.

— Обіцяєш? Згода?

— Нічого тобі не обіцяю, але не відмовляюсь спробувати. Зайди за чотири-п'ять днів. Легат тепер в Александрії, бенефіціарій Пріск також.

— Я ж тому й кажу! — мало не підплигнув з радощів, як опука, кругленький Флегон. Хапливим рухом витяг свій диптихон.

— Пшениця, олива й вовна — мої... Бодай тому Пірілампові луснула голова з досади! Дві тисячі я обіцяю виплатити тобі.

— Не гарячись! І так уже парко. Напишемо за чотири дні, коли я матиму вже відомості.

— Але... але...— захвилювався купець.— Нащо чекати? Я ж знаю: обіцянка, що її дає Хризіс, дорожча за золото!

І боячись, щоб Хризіс не роздумала, він швидко зашкрябав стилосом по воску.

— Нехай це буде прелімінарія. Підпишемо — й кінець!

І він поклав таблички перед гетерою.

Вона уважно переглянула написане.

— Тут виправ своєю рукою... бо неясно, що ти хотів написати дві тисячі п'ятсот...— зауважила Хризіс.

Флегон зітхнув і поквапливо виправив.

— А тепер дозволь тобі сказати, божеська Хризіс,— за доволено мнучи собі руки, промовив купець.— Якщо ти така невмолима й зі своїми зальотниками, як з купцями...

Хризіс підвела очі:

— Моїми зальотниками ти не маєш чого клопотатись. Але, коли хочеш знати, то я скажу тобі от що: якби я не торгувалась з вами, купцями, як останній фенікієць, то мої, як ти кажеш, зальотники інакше розмовляли б зі мною. Це залежить одно від другого. Пшениця й олива, а не зальотники, дозволяють мені розкоші, яких відмовляла собі не одна пишна й думна патриціанка.

Флегон розглянувся по таблінумі оком знавця, що з одного погляду вміє оцінити вартість речей.

— Що і казати: тебе оточує просто цезарська пишнота.

— Це дрібниці. Я не про них,— махнула рукою гетера.

— Оце— дрібниці? Що ж тоді для тебе цінне? Коли все це тільки дрібниці?

Знаючи Флегонову вдачу, й задоволена з торгу, Хризїс сперлась підборіддям на руку й припустила купця до розумної розмови. Роблено мрійно проказала:

— Не дрібниця, Флегоне, те, що я ні від кого не залежу. І не маю над собою жодного пана... навіть і такого, який би називався моїм дружиною. Не дрібниця, Флегоне, що не мене "вибирають" всі ті "зальотники", а я — їх. Розумієш? Може, знаєш, що сказала славна гетера Лаїс? "Я маю, а мене не мають". А це, поважаний меркаторе, зветься незалежністю, яка дорожча всього золота. Що тобі, Аснате? — повернула голову до невільниці-єгиптянки.

— Філософ Стробус, світла пані.

— Зачекай, хвилинку,— затримала Хризіс Флегона.— Нехай умову, хоч би й прелімінарну, прочитає Стробус, мій клієнт. Ти як добрий купець, певно радітимеш, що буде свідок

Флегон хитнув головою, витер спітніле чоло, зітхнув і дивився на гетеру з заздрістю.

— Якби ж то моя Філіс, донька й жінка купця, хоча б наполовину так тямила торговельні справи! Які б ми з нею робили діла!

Стробус перечитав умову й, підписуючи її за свідка, озвався до купця для підбадьорення:

— Не зітхай, Флегоне. Скажім для прикладу, ти не програв, запевняю тебе.

Коли Флегон вийшов, філософ оглянувся по хаті, до якої раніше гетера його не кликала.

— Ну, ну! Нема чого казати. Тепер це не Лїзієва пустиня. Цезарська палата! Не йметься віри, що все так швидко й так добре приведено до ладу.

— Таки інзула не була погана. Я справді вдячна тобі, що ти мені поміг її купити й що порадив Гелене. Вона митець, і ми порозуміємось з одного слова. Що ж нового в світах?

Від часу, коли Стробусові справді повелося дешево купити для гетери віллу, Хризіс запропонувала йому стати її клієнтом.

Це Стробусові годилось. Бо мати свою школу в Александрії він не міг: було їх там занадто багато. ї найліпша школа тогочасна не могла конкурувати з александрійським "Музеєм". Бути постійним і єдиним клієнтом Хризіс було зручніше, певніше й почесніше, ніж помагати радами при випадкових продажах чи купівлях вілл та інзул.

— Старий наш світ не може втратити цікавості, бо він щораз новий,— почав Стробус.— А минула ніч була багата на новини, як міняйло на

червінці. Рахуй сама,— загнув він великий палець лівої руки.— Скажім для прикладу — раз! Нашого приятеля Лізія саме цієї ночі арештовано й "запрошено" до трибуналу.

— Що ти говориш?

— Що інзулу ми купили вчасно. Бо тепер йому буде не до того. Бо — два! — він спробував пограбувати серед вулиці відому тобі танцюристку, що я є її опікуном — Ізі. Три: він намагався зірвати з неї смарагди, що їх ти їй подарувала.

— Стробусе! Розповідаєш казки! Говори без жартів! В чому справа?

— Стривай. І будь спокійна. Чотири: коли Лізія вхопили вояки, він тяжко поранив мечем одного з них. Це справа для нього дуже кепська. Що має добрі губи, то може дути ще сильніше, як Флегон. Але ж п'ята новина... жаль мені її тобі говорити, бо вона тебе засмутить... Біля Єгипетського передмістя вчора ввечері виловили в морі човна. А в човні — отруєний бенефіціарій Третього легіону Пріск.

Гетера аж підвелась.

— Це ніяк не може бути!

— На жаль, довершений фактум. Хто отруїв? Як? Де? — повна таємниця цих святочних ночей". Ясно одно: помста.

Хризіс відгорнула з чола волосся.

— Ну, це справді досади. Прошу тебе, як той Пріск не був здатний зробити щось вчасно! Ми ж щойно підписали умову з Флегоном саме з думкою, що Пріск мені зробить все, що треба. Вперше в житті міг бути корисним і не зумів умерти пізніше. Говоритиму з легатом. Але... Але ж

пригоди Лізія, що їх ти оповів, сплітаються, мов зелень з квітами у гірлянді!

— Угу! Та гірлянда не обійдеться йому дешево. Не дурно ж я йому перед кількома днями напророкував, що він, хапаючи троянду, напореться на оливковий сук. Так от, такі новини. І, хоч я й не хотів би бути оборонцем того губатого фауна, однак не припускаю, щоб тут була справа в намисті, смарагдах.

— Маєш правду. Ще дорожча за смарагди його сила. Колись ця прикраса належала до славної весталки Оцелантіс. Рятуючи — за часів Доміція — Лізієвого родича, безпідставно обвинуваченого в змові на життя Доміція, Оцелантіс подарувала врятованому ту стародавню дорогоцінність, яку вважала за дуже сильний амулет. І здавалося, що намисто приносить щастя. Принаймні для того Лізієвого родича все скінчилось несподівано добре, і він спокійно дожив до глибоких літ. Але весталка, віддавши амулет, покінчила трагічно. Правда, її не поховано на Campus celeratus, бо не була доведена її провина. А все ж їй порадили випити цикути. Скажи Ізі, хай береже свій амулет!

— Навіщо ж ти віддала його, коли він такий чарівний? Вибач, що питаю.

— Бо маю інший, ще сильніший. І не хотіла лишати в себе "щастя", що приніс мені в подарунку Лізій.

Стробус усміхнувся:

— Скажім для прикладу, його інзула ліпша за його щастя.

— Таж інзулу я купила за власні гроші, які Лізієві й заплатила. Від Лізія не хочу нічого. А за його "щастя" не дала б і Флегонового обола! До речі, Стробусе! Хочу тебе попрохати продати всю "фамілію" Лізієвих рабів, що перейшли до мене разом з інзулою.

— Незадоволена ними?

— Чому? Я ж ще їх навіть не знаю всіх з обличчя. Але невільники часто, хоч і безпідставно, лишаються вірними своєму попередньому панові. А сьогодні... ліпше не мати коло себе нікого, хто може симпатизувати Лізієві.

— І Екзуперія?

— Його насамперед. Вкупі з його улюбленими цапами.

— Таж він чи не найліпший кухар на всю Александрію!

— Тим легше його продаси. І за добрі гроші. Я давно вже хочу купити кухаря-британця. Вони білошкірі й не мають тих запахів, що темношкірі. Та й ніхто так не вміє приправляти соуси, як вони. Принаймні в цьому зовсім певен сенатор Татіан. А він розуміється на добрій кухні!

— Чи не знається Татіан також і на таких "кухнях", що мають рецепти від Локусти й Канідії?

Хризіс глянула філософові у вічі:

— Ти казав, що не цікавишся політикою?

— Ти думаєш про Пріска?

— Ні, я думаю про Татіана.

— Ти говорила зі мною щиро, скажім для прикладу, про легата. А я з тобою про бенефіціарія. Кожен про те, що його цікавить.

Хризіс кинула у срібну мисочку срібну кульку. На звук, що мелодійно залунав у таблінумі, з'явилась невільниця.

— Приготувати лектику й до одягання. Зараз прийду...— а Стробусові пояснила: — Звелю себе віднести до Доріс. Сьогодні в неї вранішні вправи псалтрій її школи. Звичайно ці урочистості відбуваються на Малі Діонісії, але тепер...

...можуть там бути й не тільки знавці музики, пісень, поезії,— продовжував за гетеру Стробус.— Мудра Хризіс матиме змогу побачити там і деяких легатів, і сенаторів... і переговорити про різних кухарів і різні кухні...

— Бачу, що легко з тобою порозумітись, філософе. Це мене настільки тішить, що, можливо, завтра я доповню твої цікаві сьогоднішні новини.

VIII. ЯГНЯТКО

Вічно юна й вічно прекрасна,

Донько Зевса, що сплітаєш кохання ланцюг...

Сапфо

В школі Кая затримала Ізі. Ще б пак! Такі неймовірні новини! Але Ізі поривалась додому. Відчувала, що мусить бути там якнайшвидше, що вдома чекає на неї щось виняткове... Як увесь цей день, що так винятково почався.

Бігла мало не підтюпцем і щохвилини доторкалась до свого чарівного "амулета.

Антіной тим часом пішки, мов на прощу, подався з Лохіаса. Була думка пройти самому шлях, яким щоночі ходить Ізі. Дійшовши до каналу, що оточував Александрію з південного боку й підходив майже до Мареотійського озера, він відіслав раба: його присутність заважала.

Над шляхом звисали корони акацій, а в них бриніли міріади бджіл. Ніжний аромат і тихе гудіння несли згадки юнака з міста на село, в дитячу домівку в рідному краю...

І в серці тремтіли й бриніли струни аж до солодкого болю. То забував про дорогу, то видавалась вона йому безконечною. Було йому самому дивно, що рука його, діткнувшись молотка на брамці Ізіного домика, затремтіла. Не чув, щоб хтось відгукнувся, чи йшов відчинити. Штовхнув брамку: була незамкнена.

На кам'яному столі, біля фонтана, у затінку перголи, сиділа Афра з донькою. Вони дуже пильно й швидко перебирали — зерно по зерну — пшеницю, що її мали віднести на літургічні хліби.

Антіной підійшов просто до них. Афра піднесла лагідні очі.

— Ще не вернулась. Мабуть, просто з бенкету пішла до школи. Якщо він прийшов замовити її на учту, то найліпше піти просто до Батила. Там відомо, чи вона вільна.

Антіной цього не сподівався. З хвилину стояв, міркуючи, що має робити. Маленька невдача вколола в серце, як велика прикрість. Легкий подув вітру відгорнув йому з плеча плащ і відслонив туніку, на якій заблищала його медалька.

Афра зауважила це і ще ласкавіше додала:

— Мир з тобою, сину! — і спинившись поглядом на довгих Антіноєвих кучерях, що спадали йому на чоло й цілком затуляли вуха, приязно запитала:

— Ти, мабуть, вільновідпущений якогось із римських приїжджих панів? Бо я ніколи тебе не бачила на наших зібраннях.

Натякала на звичай увільнених рабів мати довге волосся, щоб затуляти ним згадку про минуле рабство — проколоті вуха.

— Ні. Я ніколи не був рабом. А про які це зібрання ти говориш?

Афра й Антонія співчуваюче подивились у його відкриті, ясні очі.

— Не бійся, сину! Нам тепер не загрожують переслідування. Цей цезар, хоч сам і поганин, але має м'яке серце.

— Я...— почав було Антіной.

Але Афра показала на його медальку з ягнятком.

— Це, правда, ознака християнська. А ви в цьому домі всі християни? Ізі... також?

А для себе подумав: "Чи не в цьому її стриманість?"

— На жаль, ні. Хоч з природи вона добра й достойна дівчина.

Ці слова співали Антіноєві. Зрадів, що здибав таку милу матрону. А вона продовжувала:

— Щоб тобі не ходити двічі, скажи, куди її кличуть. Я перекажу.

— Ні, дуже дякую. Я зайду ще раз... на полуднє.

— То приходь. Спокій з тобою!..

— Спокій і з вами! — сердечно відповів Антіной.

Сині тіні, що падали від домів поперек вулиці, були надто довгі. До полудня ще було далеко. Антіной подався блукати понад Мареотісом.

Було безлюдно й тихо. Рожеві тамариски мліли на берегах озера. А в їхньому затінку стояли, мов настромлені на паличку, лише на одній нозі сріблясті ібіси. Табунець диких качок поринав оддалік берега, але, вгледівши людину, качки, мов зметені вихором, поскрипуючи крилами, полинули над водою. Антіной проводив їх поглядом і побачив у далині, вже аж коло каналу, голих людей. Вони перекидали дерев'яними лопатами щось блискуче, як сніг на горах.

Юнак пішов у тому напрямі. Зблизька пізнав, що накладають у човни випарену з морської води сіль. Гори твердої, на камінь збитої солі робітники лупали кайлами. Інші розбивали ті брили на дрібні шматки й тоді кидали на човни.

Антіной мимохіть облизався: видалось, що відчуває на устах солоний смак, і це збудило почуття голоду. Як дивно. Сливе з дитячих літ не мав він цього почування. Згадав, що казав Аврелієві, ніби йде спробувати мареотійського вина. Чому б не зайти до якоїсь попіни? Хто ж пізнає в ньому августіана? Навіть і та мила матрона — аж засміявся, згадавши похвалу цезареві з її уст,— помислила, що він раб. А йому, майбутньому цезареві, давно слід хоч трохи пізнати буденне життя народу.

Вернувся до вуличок передмістя й натрапив на Состенову таберну, де частенько гостював Стробус.

Тепер там було тільки троє гостей. Сиділи при дерев'яному столі перед глиняним дзбаном знаменитого сільсілійського пива.

Під великою дерев'яною дошкою, що висіла над поставцем й оповіщала блакитними, зеленими й жовтими літерами: Liquamen optimum, та заборону "голосно лаятись", нудився рудий, зарослий бородою господар — грек. Знічев’я махав на мух пальмовою галузкою, відганяючи їх від розставленої в мисках страви: овечого сиру, смажених дрібних рибок та ячних коржів. Антіной сів при столику й терпеливо чекав господаревого запитання. Вино було кисле, аж зводило щелепи. Але рибки, що торохкотіли на полумиску, мов сухарики, були такі смачні, хоч і на цезарів стіл. За хвилину Состен приніс ще кухоль води й підсів до тих трьох, що голосно розмовляли.

— Чи не посварився з тобою, Состене, філософ? Щось давно його тут не видно.

— От такої! Що ж нам ділити? Стробус має тепер багато праці.

— Т а й заробітків, кажуть. Міг би поставити приятелям кратеру вина.

— Міг би. І поставить.

— А чи не стриже він махнути до Рима?

— А що ти гадаєш? То людина хватка. Такий і в Римі не заблудить.

— І дівчину доведе до розуму.

Антіной напружив слух.

— Це ту родичку свою? Хорею?

— Яка вона йому родичка? Ізі йому чужа. Ніби приймачка. Обіцяв, бач, матері її, як помирала, що догляне. От і доглядає. Це порядна людина, цей Стробус.

— Отож, і та Ізі добра дівчина. А з лиця стає щодень краща. Хоч воду пий. Нема дива, що таке козеня, а вже, кажуть, гістрія.

"Які милі ці прості люди! Дивно, що якось про це я ніколи не думав,— міркував Антіной, уже вдруге чуючи похвалу Ізі.— Не завидливі... сердечні... добрі..."

Вскочило дівчатко зі дзбанком по вино.

Приятелі змінили тему. Тіні помітно покоротшали.

***

В Ізіному дворику не було нікого. Але Антіной відразу побачив її в садку: стояла біля високого куща тамарисків і підв'язувала галузки. З піднесеними вгору руками немов ішла по сходах, засипаних фіолетовими квітами.

"Мов богиня щастя над землею",— пробігла в думці Антіноя. Серце заграло, як баский кінь, поки не взяв його на вудила.

Постояв хвилину мовчки. Ізі відчула на своїй постаті пильний погляд. Оглянулась... і заніміла. Згубила навіть слово, щоб відповісти на сказане привітання. Відкинулась трохи назад і відсунула волосся з чола.

...Приховану в серці любов

Пізнаю по чолу коханки,—

перебігли перед Антіноєм Анакреонові слова. Дивився, всміхався й мовчав. Як завжди близькість Антіноя робила на Ізі незрозуміле їй враження. Її огорнула спочатку тривога, схвилювання. Виривалась думка: тікати, тікати. Але за мить те перше остереження зникало, і вона почувала себе враз переможеною. Немов впадала у легкий і приємний сон. Тоді здавалося, що вона ніколи, з дитинства, не розлучалася з Антіноєм, що в цілому світі немає ближчої їй істоти.

Всі тверді й остаточні пересторога й постанови уникати Антіноя, не розмовляти з ним, не думати про нього зникали, як імла, як дим. Вона дивилась зачарована, як дивилась би на правдивого Фойбоса, Ероса чи іншого бога, коли б вони зненацька з'явилися їй.

Так було й тепер.

За хвилинку обоє вже сиділи на виступі басейну, приховані спадаючими галузками "золотого дощу". Дзеркало води відбивало образ їхньої молодості.

— Дивись: між квітами, в блакитному небі,— ми! — вказала Ізі на воду.— А он хмаринка... як човник, з якого простягає нам руку якийсь бог чи геній.

— Цю ніч я бачив це у сні! — жваво відповів Антіной.

— Невже? Бачив воду? Чи небо?

— Небо. Щастя ж підносить у небо. А смуток топить у воді...

— Не треба говорити про щастя,— стримала його Ізі .— Бо щастя дуже полохливе...

Афра з Антонією винесли надвір сувої полотна й почали розкочувати його, щоб білити на сонці.

— Ізі! Поклич, дитинко, цесарок у сад. Щоб не походили по мокрому полотні.

— Тю-тю-тю! — покликала Ізі, а сама подумала: як вона раніше не помічала, що у них тут стільки людей. Завжди хтось вештається у дворі, в саду чи біля хати. Антіной немов прочитав її думку. А над озером так гарно, тихо...

— Мій вихователь казав,— озвався юнак,— що ніде не почуваєш себе таким самітним, як у вуличному натовпі.

— А мій опікун запевняє, що "в пустині" живе більше людей, як про це самі думають.

— Ходім же "в пустиню"!

Двома скоками Ізі була в хаті, а за мить вже стояла у ворітцях, загорнена в столлу, як поважна матрона.

Сіструми цесарок цокотіли за нею, лишаючи темні зірочки своїх лапок на білому полотні Афри.

Антіной шукав повернути розмову на почату при басейні тему. Але згадувались самі непотрібні слова, і не було за що зачепитись.

Їх нагнав старий невільник. Задиханий, спітнілий, цілував край Ізіного плаща й благав:

— Поможи, славна гістріє!

— Чим?

Він раб з фамілії знатного пана Епімаха, де вона цю ніч буде танцювати, а їм не вистачило квітів на симпозіон. Зате канчуків і київ ніколи не забракне для рабів в Епімаховому домі! Вона приятелює з квіткаркою Евное. Коли не схоче помогти, то завтра з десяток із їхньої "фамілії" піде в колодках до ергустул.

— Радо зроблю все можливе. Зайдім до Евное, на Колюмнадах,— попрохала Антіноя. Він завагався. Раб побачив, що його надія щезає, і впав перед Антіноєм навколішки. На зморщеному чолі невільника виступив білий пруг давньої близни. Волосся звісилось додолу й відтулило розірване вухо.

— Встань! —— промовив Антіной.— На полуднє можеш нічого не знайти у квіткарки. Але візьми цей диптихон! — і юнак швидко написав: "Антіной Масторові: дати квіток, скільки треба".

— Та ще візьми повіз... два... п'ять! Скільки схочеш! їдь до Лохіаса, знайди там цезаревого слугу Мастора або Скавра. І матимеш квітів — хоч повну галеру. Тільки пообіцяй, що таблички не покажеш нікому, крім Мастора або Скавра. Іди!

Раб остовпів, йому трусились губи. Ледве промовив;

— Але... в Лохіасі — цезар!

— Отже, у цезаря вистачить квітів і для тебе,— усміхнувся юнак.

Побачивши, що раб вважає його слова за жарт, додав вже владно:

— Іди й зроби, що я сказав! Увечері побачиш мене на симпозіоні у Епімаха! Йди!

Пішли удвох з Ізі найтихішими вуличками. Але не бачили дороги. І несподівано для себе вийшли до Серапеуму. Мармурові статуї всіх богів

світу, що стояли навколо храму, виблискували легкими видивами на тлі темно-синього неба.

— Серапеум ще ніколи не був такий чудовий! — промовила Ізі.— Але повернемо у цю вуличку!

Біля порту Евностос їх спинила перекупка:

— Подивись, серденятко: мені в око залетіла мушка. Не можу сама її виловити.

Спільними зусиллями вернули зір вуличній перекупці.

— І молодесенькі ж які, голуб’ятка,— зворушилась бабуся.— Хай вам боги пошлють щастя! Візьми, дівчинко, оливок. Свіженькі.

— Я ж і справді ще сьогодні не їла,— згадала, сміючись, Ізі.

Набрали оливок, сиру, помаранчів, коржів. Антіной дав старій перекупці золоту монету.

— Не за оливки,— всміхнувся — за побажання.

Посідали в затінку на кам'яних сходах, що провадили до пристані, а відтіль — молом — до острова. Їсти ячні коржі з оливками на битому шляху, як дриґали з порту, було смачніше за вечері на бенкетах в цезаревому палаці.

Поривчастим рухом, як на це була звикла, Ізі торкнулась свого амулета.

— Чи міг би тебе спитати,— несміливо сказав Антіной,—відкіль у тебе ця красна річ?

Ізі розповіла про свій перший виступ.

— Я теж там був!

Розповіла історію намиста, пригоду з Лізієм, що сталась тієї ночі, і показала сліди нігтів на шиї.

Антіной спохмурнів. Чорними літерами врізалось в його пам'ять патрицієве найменння.

— Як багато згадок про кров пов'язано з цим намистом! Я був би дуже радий, коли б ти згодилась прийняти від мене щось інше на заміну — ягнятко.

— Ягнятко? — всміхнулась Ізі.— Як це гарно! Ти, мабуть, дуже любиш ягняток. Бо ж одно є й на твоєму амулеті.

— А ти це зауважила, Ізі?

— З першої зустрічі. Бо це стосується тебе. Але я дуже вірю в свій амулет. І я обіцяла Хризіс, що не скину його з шиї. Він приносить мені щастя.

Антіной зітхнув.

— Але я могла б офірувати його Афродіті, а натомість...

— А натомість?

— Цього не можна сказати. Я можу тільки... подумати. А ти догадайся,— засміялась Ізі.

— Думай... пошепки.

— А натомість,— ледве чутно шепотіла дівчина,— я хотіла б яг... нят... ко...

Вловив її слова по руху уст, і радість обхопила Антіноя.

Це ж бо вперше Ізі відгукнулась на його почуття. Хутко витяг з-за паса таблички до писання, нагрів диханням і притиснув на злегка нагрітий віск, що їх покривав, свою медальку.

— Візьми ягнятко. Це тільки до завтра. Завтра нас буде двоє на світі, що матимуть цю медальку. Це пам'ятка по моїй небіжці матусі... тому цієї не можу дати... обіцяв-бо їй, що ніколи не скину.

Ізі притулила відбиток до серця.

— З першого вечора, як побачив тебе...

Ізі затремтіла, бо вгадала, що ось-ось злетить слово, що ним буде щось завершено.

— Не треба...— ще боролась проти невідворотного.

— Чому? Чому ти не дозволяєш сказати? Чому сторонишся!,

Ізі схилила голову до його плеча й прошепотіла:

— Говори... я хочу слухати... ягнятко... моє...

Втомлені кроки зачовгали сходами: кілька півголих дригалів тягли важкі паки до пристані.

— Ходім!

Знялись і пішли до міста.

На Колюмнадах Ізі показала, відкіль вона побачила Антіноя в цезаревому почоті:

— Якби ти був довше затримав на мені свій погляд, я б умерла! Мені здавалось, що я потопала...— і, злякавшись, що сказала забагато, поспішно додала:

— А може, ти й не дивився на мене?

Не слухала відповіді, вскочила до крамнички Евное.

— Люба! Дорога Евное! — повна екстазу вхопила квітнарку за шию й цілувала її. Висмикнула з вази дві троянди її вітром вилетіла знов на вулицю.

— Яку?

— Оцю.

Притулила її до уст. Антіной простяг руку. Подала йому троянду. І лишила свою руку в його руці.

Легкий повіз мало-мало не зачепив їх. Та, хоч і швидко й цілком близько пролетів він біля них, Ізі встигла зауважити в повозі "Діомеда", того продавця тістечок, що тоді не взяв від неї грошей.

Ізі питала про нього скрізь, шукала, але ніхто про нього нічого не знав і не чув. І от — він! Так добре одягнений, на таких чудових конях. Мов патриційй якийсь! Що ж це таке?

— Що ж це таке? — мов луна, повторив слова, що вона тільки подумала, Антіной. Пізнав-бо відразу лохіаський повіз, а в ньому Мастора. Попіл зануди від вічних палацових таємниць, загадок, інтриг впав на душу.

Сяйний, радісний день скінчився.

Ізі відчула зміну Антіноєвого настрою. Зрозуміла, що вертається буденне життя, повне обов'язків, обчисленого часу.

— Сьогодні ж мені до Епімаха! Час мені додому.

— Побачимось на симпозіоні, Ізі?

— Ні, не приходь! Я боюсь... бо зіб'юсь, сплутаю, як побачу тебе. Ліпше...

— Що ліпше?

Ізі мовчала.

— Так коли й де? Завтра? — всміхнувся юнак.

— Цю ніч... перед світом... вертатимусь сама попри Ростру...

***

Бадьорий, задоволений, дарма що вщерть припорошений, повернув цезар зі своєї мандрівки до "Клеопатриних купелів". Старовинна архітектура вабила його як митця, а країна — як імператора. Він був першим римським цезарем, що таки справді знав "свою імперію" і не пройшов байдуже коло того, що було варте уваги.

За скромною перекускою в присутності Аврелія і Рамері довідався про події дня. Гарпократова помста Пріскові примусила цезаря замислитись.

— Все це в'яжеться в одну пряжу,— висловлював свою думку Рамері, що напружував усі сили для вияснення таємниці Серапеума.

— Добре, що ця розмова наша, вранішня, що "Гарпократ" не перешкодить нам довідатись правду від Пріска, відбулась вже по Пріскові смерті,— додав Аврелій,— бо можна було б помислити, що хтось з нас спровадив його зі світу.

— Однак і ця смерть мусить щось сказати.

— А хто розслідуватиме справу? — спитав цезар.

— Сенатор Татіан. На власне бажання,— відповів Аврелій.— Бо Пріск був його другом. Тому Татіан схвильований чи не найдужче.

— Нещодавно він усправедливлював передо мною Пріска й прохав про його підвищення,— думав уголос Адріан.— Говорив, що Вер дуже проти небіжчика. Але... цікаво було б побачити "схвильованого" Татіана. Це ж дивина не менша, як спів Мемнонового колоса.

— Даруй мені, але я гадаю,— зауважив Аврелій,— що Татіан митець брехати не гірше за Геродота.

— Ах, ці вічні таємниці! — махнув рукою Адріан.— Я волів би все життя мандрівки пустинею замість цезарського трону й палацових таємниць.

Нервовим рухом цезар відсунув від себе посуд, встав і почав ходити вздовж триклініуму. Радники мовчали.

— А що ж Антіной? — раптом вже цілком іншим голосом спитав Адріан.

Із ним новини,— посміхнувся Аврелій.— Сьогодні їв оливки, сидячи на сходах біля Евностоса.

— Що таке?

Рамері підвівся.

Адріан відпустив жерця й повторив своє питання. Сенатор розповів подробиці про Антіноєву прогулянку.

— І цей має від нас таємниці... на передмісті.

— Небезпека невелика. Хіба що розголос. Але гадаю, що цьому зарадимо. Тільки, бачу, залицяння дуже поважне.

— І що.ж? — кинув цезар.

— Загалом не зле. Масторова землячка гарна, розумна, добра й порядна. Артистка. Решту, цезаре, можеш доповнити сам...

— Хіба я колись збирав відомості про танцюристок? — засміявся Адріан.

— Про цю випадково можеш знати. Це був її батько — той декуріон, роксоланин, що привів тобі коня, твого улюбленого Бористена.

— Що йому я склав епітафію? О, так! То був кінь! Тільки ж то був не роксоланин... а чи не язиг? Звався Ярмуж... з Африканського легіону. Порядна людина. А донька з матір'ю?

— Вона кругла сирота. Опікується нею філософ Стробус. Саме я послав по нього.

Увійшов Мастор.

-— Філософ Стробус, сенаторе, чекає на твої розпорядження.

— Попрохай почекати хвилинку,— промовив Аврелій і звернувся до Адріана: — Будуть якісь накази?

— Міркую... По-перше, ніяк не годиться, щоб донька римського ветерана добувала собі хліб як флейтистка. Подбай про це. А потім, чи не варто було б побачити її? Я хотів би на неї поглянути.

— Зараз пошлю по неї, хай прийде до нас танцювати.

— Ні, поговори з нею... як з людиною... щиро... Хто ж знає? Нинішня августа також тільки донька вояка. Хоч і поводиться часами гірше за флейтистку. А Акте була невільниця, але мало бракувало, щоб стала августою. Хто ж знає? Роздивись... зазнайомся...

— Якщо на це цезарева воля...

— Хай ліпше буде Еросова... не цезарева. Як приїде, покличеш мене.

У незвичайному здивуванні зіскочила Ізі з найнятого ослика біля брами свого домика, бо стояв тут той самий повіз, у якому вона бачила "Діомеда" на Колюмнадах. Розбіглась до Стробуса, але у дворі побачила Батилового раба Квакуса. Він подав їй з низьким поклоном диптихон.

— Майстер казав, що доміна не потребує відповідати.

"Доміна"? Вона? Ізі ?

В диптихоні було написано:

"Мім Батил — світлій гістрії Ізі-Ісмені.

Не потрібно йти до Епімаха. Натомість негайно, як приїде повіз, прошу на Лохіас".

"Негайно" і "прошу" було підкреслено.

Батил "просить"? Ізі? На Лохіас? Невже ж до цезарського палацу? Аж сперлась на Геленину колону... Вибігла миттю нагору. Стробусів покій був замкнений.

Танцювати на Лохіасі? Перед цезарем?.. Може, це саме по неї цей повіз?

Метнулась за браму.

— По світлу гістрію Ізі-Ісмену!

Знову злетіла нагору. Припала до хатнього вівтаря, де стояла Афродіта.

— Мати добра! Будь зі мною!

Зірвала з себе одежу. В приправлену ще зранку миску з водою долила дорогоцінного олійку, що здобула їй Фаніон від єгипетського чарівника. Олійок негайно проганяв і нищив утому, даючи нові сили. За мить була у новій білій туніці, ще ніколи не одяганій. Взула легкі срібні сандалії, накинула довгий плащ, зверху сріблясто-сірий, зі споду блідо-рожевий.

Оздоби?

Таж вони у неї такі скромні для цезарських палаців. Зірвала з вікна галузку дрібнолистого плюща й переплела її з своїм волоссям. Глянула у мідяне поліроване люстро: гарно!

Знов підійшла до вівтарика Афродіти:

— Богине! Звіряю тобі це — найдорожче мені!

І поклала відбиток Антіноєвої медальки.

І вже дрібно цокотіла по сходах.

Коні неслись, як вітер. На небі одна по одній розсвічувались зорі. Перед палацом зустріли її ввічливі раби. Інші попровадили через кілька покоїв у залу. Замість пишного триклініуму, Ізі несподівано опинилась у покої, що більше нагадував таблінум, і був залитий рівним м’яким світлом. Раб спустив за нею запону.

Ізі зробила крок уперед і... завмерла: перший її погляд впав на... Стробуса!

Філософ сидів у фотелі, але крізь вираз робленого спокою просвічувала незручність і заклопотаність. Побіч Стробуса стояв... вусатий "продавач тістечок" Діомед! А при столі сидів патрицій із вдумливим, привітним і вже не молодим обличчям.

Що ж це все може означати?

Діомед підійшов до розгубленої Ізі і прийняв від неї плащ. Вона трохи отямилась і заговорила до нього з неспокоєм:

— Дуже радію, пане, що нарешті можу заплатити тобі за тістечка. Я питала про тебе скрізь, і не знала, що ти печеш їх тепер у палаці.

Діомед мовчки, з легкою усмішкою, затримав її руку і промовив, підводячи дівчину до патриція:

— Гістрія Ісмена-Ізі, сенаторе.

Ізі вклонилась.

Поглядом з-під вій вловила, що сенатор уважно оглянув її всю, від віночка до сандалій.

— Та це не гістрія, а юна муза! — промовив Аврелій приязно і вдоволено.

— Сідай, дитино. Наша розмова буде довга.

"Певно, я дуже поспішила, симпозіон ще не починався,—подумала Ізі.— Але невже запрошено і Стробуса?"

— Не хвилюйся, Ісмено,— говорив тим часом сенатор.— Ти серед найближчих приятелів того августіана, що відвідав тебе сьогодні на Мареотісі.

Темний рум'янець проступив дівчині на обличчі й навіть на шиї. Серце застукотіло...

А патрицій спокійно продовжував:

— Ми знаємо дещо про тебе, але хотіли познайомитися з тобою ближче.

"Певно, це такий звичай, що в палацах спочатку розпитують про все докладно, коли зачнеш танці",— подумала Ізі .

—...коли ми стали бідні, як умер татко, й матуся мусила заробляти гаптом і шитвом, їй часто давала працю дружина міма Батила,— відповідала Ізі на запитання сенатора,

— Так, Кая. Вона дуже добра. Я їй сподобалась... а що я любила танці змалку... вони взяли мене вчити... на міму.

— Знаю, що тобі живеться тяжко.

— О, ні! Я дуже вдоволена!

— Але ж ти небагато заробляєш!

— Де ж пак! Ось вже третій тиждень заробляю силу грошей! Увесь цей одяг справила тепер. Виплатила всі борги, і ще маю багато...— витягла свій кисет.— Тільки ось винна одному Діомедові. Бо не знала, де його шукати.

Всі усміхнулись.

— Помиляєшся, дівчатко. Це не Діомед, а Мастор. Мастор, вірний і добрий слуга твого знайомого. То я посилав його до тебе, але не хотів, щоб ти про це довідалась заздалегідь... Ми ж бо не знали раніш, що ти добра й порядна дівчина. А тепер говоримо з тобою щиро, від серця.

Ізі посмутніла.

"Щось вони мене сповідають, немов у єгипетському храмі".

Не дивуйся і не хвилюйся,— немов у відповідь на її думки озвався сенатор.— Наш обов'язок дбати про особу, яку ти зацікавила.

— Так мене покликано сюди не для танців? — знов захвилювалась Ізі .

— Згадував тобі Антіной про Аврелія Антоніна?

— Це його улюблений вихователь.

— І друг. Щоб ти це знала, цей Аврелій Антонін — це я. Отож дозволь мені тебе запитати: чи ти хотіла б, щоб Антіной був щасливий, як я цього хочу?

Ізі підвела голову. Це питання її боляче зачепило. Помовчала й підвелась:

— Вибач мені, пане. Але, чому я маю про це говорити з тобою, коли я, може, ніколи... не скажу цього й... йому самому... Антіноєві,.

Вираз повного задоволення пробіг по обличчю Аврелія.

— Не гнівайся, дитино, на мене. Я багато дечого знаю,але не знаю, як треба говорити з молоденькими дівчатками. Сідай-бо! Розповім тобі щось цікаве. Антіной не лише належить до цезаревого почету, він дуже близький цезареві... і сам також буде цезарем...

Ізі зблідла, руки їй похололи, голова закрутилась.

— Тож твоя з ним знайомість не є, так мовити, звичайна "дівоча справа". Є багато людей, яким Антіной не до вподоби... які не хотіли б, щоб він став цезарем. Тож мушу тебе попередити: будь обережна. Не хвались, що ти з ним знайома.

На Ізіних віях повисли сльози.

— Навіщо ти мені це говориш? Нащо мене сюди покликали? Про мою знайомість з Антіноєм знає лише Гелене,що мешкає в тому самому домику, що й я. Бо бачила нас укупі. Але я нічого не жадаю ні від Антіноя, ні від тебе,пане. І ... коли цього треба, я... ніколи його більше не побачу.

Сльози падали на її білу туніку.

— Ходім звідси, Стробусе. Скажи ж хоч ти, що я...

Сенатор теж схвилювався.

— Та що-бо ти! Ніхто тебе не осуджує. Ніхто ні в чому злому не підозріває. Але ти не можеш розумітись на тих небезпеках, що наповнюють цезарські палати, хоч тут і повно вартових. Тут цих небезпек більше, як може бути для тебе в порожніх вулицях серед ночі. Отож напав на тебе патрицій Лізій? А згадай, ти ж і раніше ходила сама вночі додому. Однак ніхто й ніколи на тебе не нападав...

Аврелій підійшов до Ізі й поклав їй руку на голову.

— А чи ти помислила, чому це сталося?

— Він хотів відняти в мене дорогий і чарівний амулет.

— Зовсім ні. Якби на тебе не зважав близький до цезаря юнак, ніхто тебе не зачепив би. А тим більше — патрицій. Це ж був напад не на тебе, а на Антіноя. Бо ті, що нападали на тебе, знали, що цим роблять прикрість йому. Розумієш тепер?

Сльози перестали текти. Ізі розплющила очі й подивилась на Аврелія з жахом і здивуванням.

Таж Антіной саме цієї ночі піде назустріч її до Ростри! Що, як і на нього нападе хтось?

— Сенаторе! Пане! Може, ти ще й сьогодні побачиш Антіноя? — вхопила Ізі Аврелія за руку.— Прошу тебе, скажи йому... щоб не йшов до Ростри! Я ... я, взагалі, не стану йому на дорозі!..

— Таки ти, справді, добра дівчина,— погладив її Аврелій.— Але... хто знає? Може, твоя дорога й буде спільною з його? Твоє серце тобі скаже, що маєш робити. Тільки... зроби все можливе, щоб Антіной був щасливий.

Аврелій сказав це так тепло, сердечно, що в Ізі враз висвітлилось на серці. Мимохіть вона вхопила Аврелієву руку й поцілувала її, як колись цілувала батькові. Підскочила до Стробуса, поцілувала й його, а тоді, завагавшись на мить, поцілувала й Мастора.

Всі голосно сміялись.

— Так, от ми всі й помирилися,— задоволено сказав, сміючись, Аврелій.— Ану, Масторе, покаже нам, які ти там печеш цезареві "тістечка"? Чи, може, маєш щось іншого для втомлених диспутантів?

Тепер уже в розмову встряв і Мастор. Говорили як старі приятелі, задоволені тим, що зібрались докупи.

— Сиди, сиди,— затримав Аврелій Ізі, що зірвалась було помагати Масторові, коли він ввійшов з повними руками посуду.

— Привчайся, щоб тобі служили!.. Може, придасться тобі,— пожартував він.

В середині вечері, коли Ізі жваво розповідала про своїх цокотух-цесарок, у бокових дверях тихо відслонилась заслона, а за нею

з'явилась частина білої, високої постаті. Аврелій підніс на неї очі і враз поставив Ізі й Стробусові кілька питань, бо Адріан поклав собі пальця на уста. Уважним поглядом цезар огорнув дівчину, що сиділа під лампою, вся освітлена на тлі темного килима.

Август простояв хвилинку, вираз задоволення перебіг його обличчям, і завіса спустилась.

— Отож, філософе, будь уважний до найменших дрібниць,— казав Аврелій.— Бодай щось найменше буде тобі здаватися непевним, у кожну хвилину мої двері...

— Що з тобою, Ісмено? — стурбовано наблизився до Ізі Мастор і підхопив її під руки. Дівчина-бо, цілком бліда, заплющила очі й хитнулась.

Її поклали на ложе, напоїли вином, дали освіжуючих пахощів. А Стробус вперше усвідомив собі, як за останні дні схудла й виснажилась його вихованка.

"Як з алебастру! Блискуче почалась її кар'єра гістрії, але най би дали боги, щоб вона сама і якнайшвидше скінчилась,— подумав Стробус.— Таке життя — для якоїсь сильної фізично нубійки, не для неї. Вона майже не спить, бігає пішки з одного кінця широкої Александрії на другий — як не кожний верблюд пустинею. І то не сміє— бо перед танцями,— то не має часу наїстися,— і закінчив уголос філософ своє міркування:

— Тому й кажу: пильніше доглядай її, аж поки...

Але не доказав.

Немов вихор звів запону біля дверей, і крізь них хуртовиною внесло... Антіноя. Став, як укопаний. Не опанував, однак, собою.

Метнувся до Аврелія, потім до Ізі, що також зірвалась на ноги. Але юнак зробив до неї тільки знак привітання. І відскочив до свого вихователя:

— Це переходить всі межі! Так роблять не приятелі, а...підглядачі! Маєш справу з мужем... не з дитиною... яка не розуміє, що чинить...

Ледве говорив від схвилювання, і голос його обривався. Уста тремтіли.

Аврелій розтулив було рота.

— Мовчи! Говоритимеш з цезарем! Не бійся, Ізі! Я враз повернуся! А ви — ні з місця!

І так само вихорем зник, як і влетів сюди.

***

Адріан спокійно працював над своєю "Александріадою", коли Антіной, відштовхнувши рабів, ускочив до цезаря. Не розрахував руху, і кілька аркушиків папірусу полетіли зі столу на підлогу. Та юнак, мов сліпий, нічого не бачив нічого собою і кричав, як у порожній простір:

— Цезаре! Я вимагаю, щоб не було більше передо мною тих шпигунських облич!

Адріан стривожився. Ніколи ще за все своє життя не бачив, ані уявити собі не міг, щоб його "хлопчик", "мрійник", тихий і спокійний, впав у такий шал.

Але що пливли дальші скарги, цезареві очі відбивали більше й більше задоволення. Щоб приховати усміх, він нахилився до підлоги й почав збирати розкидані аркушики.

"Хай боги благословлять тебе, моє дівчатко,— думав радісно цезар. — Ти показала мені, що криється в цій "тихій воді". Хто так наказує імператорові, зуміє наказувати і з імператорського трону".

Антіной виговорився. Гнів його спадав. Але пекла його образа.

— Я для тебе зроблю все. Ти це знаєш,— почав лагідно Адріан.— Скажу кинути Мастора муренам, Аврелія ти, мабуть, дозволиш вигнати в Іберію. А тепер сядь, спробуємо поговорити спокійно.

Антіной метнув іскри:

— Мені здається, що й ти глузуєш з мене?

— А стривай-бо! Як я зроблю тебе принаймні консулом, тоді, може, пошлеш мене до Дакії. Але поки що цезар — я. Тож сядь, випий води і говори спокійно.

Адріан немов підслухав, що говорив перед хвилиною Аврелій Ізі, бо повторив те саме Антіноєві.

— Дійсно, я погарячився,— згодився Антіной.— Вибач мені... і я піду перепросити Аврелія...

— Визнати провину тяжче, як стримати гнів. Я звелю покликати сюди Аврелія.

— Ні... Ліпше я піду сам. Там Ізі! Вона стурбувалась, коли я зчинив той дурний бешкет.

Цезар засміявся й заплескав у долоні. Увійшов Скавр.

— Попроси прийти сюди патриція Аврелія, а його гостей попроси, хай трошки затримаються.

Коли раб вийшов, Адріан обняв юнака.

— Скажи ж мені, мій хлопчику, по правді: дуже вона тобі люба? І що ти гадаєш?

Антіной притулився до цезаря.

— Скажу цілком щиро: ліпшої дівчини я не зустрічав і... не зустріну. Не борони мені, щоб вона стала моєю дружиною.

— Гадаєш, що вона може бути августою? Римською імператрікс?

Антіной встиг тільки мовчки хитнути головою, коли до таблінуму вступив Аврелій.

— Вибач, приятелю, що я тебе потурбував. Тут Антіной потребує пильно з тобою поговорити,— сказав цезар і вийшов.

Мастор розшнуровував цезареві сандалії і розповідав про Антіноїв вибух. Адріан сміявся. Сміялись і раби.

— Нема дива,— озвався Скавр.— Йому вже ввижаються, щоправда, не червоні миші, що їх бачить по півночі патрицій Семпроній, але шовкові метелики, що співають і мають зображення мертвої голови на спині.

— Як? — перепитав цезар, і його обличчя враз спохмурніло.

Скавр розповів слово за словом все, що знав. Був здивований, що така дурничка занепокоїла цезаря. А ще більше, що цезар звелів

обшукати всі Лохіаські сади, щоб знайти того метелика, якого Адріан назвав: "Атропос".

Більше цезар не промовив ні слова ні до кого. Мастор вернувся навмисне, ніби поправити загнутий ріжок килима. Цезар сидів на ліжку, впершись руками в коліна.

Таж лише перед кількома днями найславніша александрійська віщунка, профантида, віщувала про смерть Антіноя. Пророчиця Скитської Діани в Немі, про помилки якої ніхто ніколи не чув, сказала цілком ясно, що смерть Антіноя прийде з його першим — і єдиним — коханням. І от лише заклепало в серце кохання, а вже стукає в двері й смерть!

Підніс голову. Вперся поглядом в освітлену місяцем стіну. Біле світло місяця повільно сунулось по прекрасній копії Апеллесового образу "Офірування Іфігенії".

— Як вимагають Парки, то й ти, дівчатко прехороше, що прийшло сюди як Іфігенія — прекрасна й безвинна,— муситимеш стати офірою богам. На Зевса! Я цього не хочу! Але Антіноєве життя дорожче тисяч дівчат! Афродіта ж завжди вимагає найдорожчого,— міркував Адріан.

Цезар ліг. Але не спав. Ще раз поглянув на образ. Місячна смуга посунулась до підлоги й упала на очі Аргусові. Несподівано пес підніс голову й протяжно завив...

Занепокоєний Мастор почув сумний Аргусів голос і тихо відтулив запону.

— Візьми пса, Масторе! — сухо звелів Адріан.

Мастор вийшов з Аргусом на терасу. В саду побачив Скавра.

— Чого виє пес? — спитав той.

-— Віщує біду. Цезар це чує також. Не спить.

Скавр стиснув п'ястуки:

— Ці кляті єгиптяни! Я знав, що вони його зурочать! Той Серапеум не минеться без біди! Це вони підкинули того метелика!

— А що ж то за метелик? Чому так враз зажурився "наш", коли почув про нього?

— Я винен, старий онагр! Але ж, як би я це знав, що зветься той метелик "Атропос"!

— Не розумію,— покрутив головою Скавр.

— Бо ти не грек і не римлянин. Існують три Парки... чув?

— Ні...

— Богині такі. Вони прядуть нитки людського життя. Дві прядуть, а третя, що зветься Атропос, та ріже нитку. Це смерть. Зрозумів?

Увійшли до палацу.

"Смерть... Кому?" — думав Мастор. А пес знову тихо заскавчав.

— Мовчи, друже! Це не врятує! — ніжно погладив пса Мастор.— Парки! Це ж наші Долі-Рожаниці!—розмотував у пам'яті імлисті, далекі згадки.— Тільки ж наші Долі, здається, не прядуть і не втинають, і лише матері бачать їхнє світло, що вони несуть біля колиски...І в нас — добрі, а третя лиха... А ходім-но, друже, до пекарки,— звернувся до пса.

Збудив кухаря й звелів миттю зварити молочної каші. Чекаючи, згадував широкі лани, срібну річку... і стару бабусю Авену, що виносила "Долям" за поріг хатини мисочку каші молочної, политої ситою з меду.

IX. РОДИННА РОЗМОВА

Не маю, цезаре, бажань я особливих

Тобі сподобатись. І не цікаво знати,

Чи грішник ти, чи... може, Бог?

Гай Валерій Катулл.

Туга й блискуча, мов чорний баклажан, муринка з віялом на високому, золоченому держалні уважно заслонювала світло бронзової лампи, щоб промінь її не вражав чутливих очей Сабіни. Світло падало лише на сувій і обличчя читачки.

Те обличчя з дрібними рисами, маленьке й ніжне, нагадувало пташину голівку й видавалося ще меншим від монументальної, як і в августи, зачіски. Воно навіть губилося в хмарі кучериків.

Сабіна неуважно слухала Катуллову епіталаму, подібну до сотки інших римських весільних пісень, що на всі способи повторювалися принаймні протягом шести століть.

Коли-не-коли августа кидала пестливе слово іхневмонові, а звірятко, призвичаєне до частого дотику своєї пані, спокійно спало на її колінах, огорнене своїм довгим пухнатим хвостом. Раптом мангуста звелась на своїх коротеньких ніжках, глянула на запону дверей, що висіла нерухомо, і, немов хтось кинув її, влетіла на стіл з туалетними причандалами Сабіни. Швидкий, нерозрахований скок звалив золотий флакон, а той, падаючи, перекинув пуделко з рум'янами. Все раптом

задзвонило, мов дзвони, бо впало на велику срібну тацю, де стояла фризувальна лампа.

Корчі болю перебігли августиним обличчям. Вона вхопилась обома руками за вуха й заплющила очі.

З гурту невільниць, що годинами чекали черги в призначеній для кожної них праці, нечутно метнулась молоденька грекиня,—— Сабіна не терпіла в своєму оточенні немолодих жінок,— ухопила на руки звірятко й почала його тихо заспокоювати. Інші кинулись прибирати вчинену Аматусом шкоду.

Мангуста дивилась на двері. А коли там з'явилась невільниця, Сабіна запитала лише рухом брів:

— Божеський цезар питається, чи не перешкодить августі в цю годину?

Сабіна мов зашелестіла устами:

— Хай увійде, коли це необхідно.

Дівчата підштовхнули вигідне крісло і зі гнулись, мов тополі під вітром, у глибокому поклоні.

— Певно, щось важливе напророкував ворожбит, що божеський цезар зволив нас відвідати у такий пізній час,— процідила крізь зуби августа з неприхованим незадоволенням, замість привітання чоловікові. І враз відчула, що промахнулась, бо цезар цілком спокійно відповів:

— Ні, інші справи. В цю хвилину я мав вільний час...

Адріан давно призвичаївся до способу розмови зі своєю дружиною. Знав, що вона намагатиметься вщипнути його ворожбою, пророцтвами, в які ніби не вірила, але якими цікавилась вельми. Певно, вона й одверто вірила б їм, коли б цезар не надавав усьому таємному перебільшеної ваги, часто шукаючи у жерців, профантид, астрологів й авгурів вказівок — ауспіцій — щодо своєї політичної чинності й свого особистого життя.

Сабіна тепер шкодувала, що зарано випустила стрілу. Однак бадьорилась і запитала не без іронії:

— Цезар хоче говорити поважно й — річ ясна — без свідків?

Адріан знову цілком спокійно відповів:

— Свідками кожного вчинку цезаря є й мусить бути підвладний йому світ,— притиснув на слові "вчинку".— Але розмови цезаря призначені лише тим, хто має їх чути.

— Ну, звичайно. Ідіть! — зробила Сабіна рух до дівчат і до Бальбіли, читачки.

— Сьогодні ляжу пізно. Тобі, Бальбіло, дуже дякую за читання й товариство. Я все забуваю порадити, щоб ти пройшлась садами, "чудовими садами", про які всі говорять, що вони гідні августа. Колись, потім, розповіси мені про ці дива Александрії.

Це була також дрібна шпилька проти Адріана, бо він брав участь у плануванні тих садів, яких вона навмисне не хотіла побачити сама, хоч і перебувала серед них вже чимало часу.

Адріан, що повільно ходив по покою, всміхнувся на її "жарт", зрозумівши натяк.

— Аматуса лиши тут,— озвалась августа до невільниці,що тримала звірятко. Але тваринка, щойно її спустили з рук, підняла голівку і, втягуючи повітря, скочила, припала до підлоги й на низеньких ніжках, ще присідаючи на них, поплазувала далі від Адріана.

Цезар голосно засміявся і, несподівано для дорослої і поважної людини, заплескав у долоні й пронизливо свиснув, як школяр на кота. Ошалілий іхневмон умить настовбурчився, мов щітка, блиснув очима й одним скоком опинився на рамені невільниці, що не встигла ще переступити поріг. Сабіна вхопилась рукою за серце й простягла другу по флакон з "сіллю".

— Даруй мені! — простодушно озвався, ще сміючись,цезар.— Я забув, що тобі не подобаються голосні звуки. Але це дужче за мене. Мабуть, так пес не може бачити кота, як я цього твого "щура".

Сабіна відсапувалась, хапаючи повітря.

— І дивно мені,— продовжував Адріан,— цей щур ненавидить мене, а ніколи не спробував ні вкусити, ні пошкрябати. Лише вибалушить свої червоні очі й блискає ними.

— Це й є те "важливе", що ти прийшов сказати мені?

— Уяви собі, ти вгадала! Ні, не це! Але я говорив, чекаючи твого заспокоєння,— потрапив Адріан у тон, переходячи кімнатою. Непризвичаєний до сутінків, кілька разів зачіпав ногою то Аматусові подушки, то килим, то стілець.

— Я слу-ха-ю.

Адріан мовчав, проходжуючись між речами, що переповнювали покій.

— Невже ти перешкодив мені йти на відпочинок на те,щоб тут обмірковувати якісь архітектурні проекти? Перестань ходити! Ти ж знаєш, що це розкидання меблів — невиносиме! Це мене до шалу дратує!

— Аякже, знаю! Добре знаю, Сабіно... Тебе дратує все,що я роблю. А надто архітектура. Але ж сьогодні буде мова не про те. Я тільки шукаю способу, як би так сказати, щоб найменше тебе дратувати.

— Дякую за ласкавість. Може б, ти ще посвистів?—уїдливо відказала Сабіна і, не витримавши тону, спалахнула: — Ні, це мені треба вже давно поговорити з тобою серйозно, а не тобі зі мною! — Аж зірвалась з місця.

—Раз і назавжди! Чуєш? Раз і назавжди скінчити цю безглузду комедію.

— І знову твоя правда. Ти, бачу, сьогодні в гуморі.— Але відразу змінив тон.— Правда: комедія стає надто несмачна. Стережись, Сабіно! Бо для певних осіб комедія може перетворитись у трагедію.

— Ну, само собою! Я цього вже давно сподіваюсь! Тільки скажи, будь ласка: "певні особи" — це маю бути я чи Люцій Вер? Ти погрожуєш?

— Цезар не потребує погрожувати. Його ласка, коли він остерігає.. Отож нагадую, що існує, наприклад, вигнання, Це — раз. А по-друге, що я — цезар. А ти й він явно про це забуваєте... цілком забуваєте.

Сабіна підступила до Адріана. Обоє на хвилинку замовкли, міряючи один одного поглядами. Хмари сходились: мала бути хуртовина. Але Адріан все ще стримувався. Сабіна то наливалась внутрішнім вогнем, то блідла, Нарешті спустила очі, важко зітхнула й повільно повернула до свого ложа. Цезар знов почав міряти кроками покій.

— Цікаво: в чім же ти обвинувачуєш Вера? Що він робить недоречного? — спитала слабим голосом Сабіна.

— Твій Вер передчасно почав святкувати наді мною перемогу. Він вже тепер обіцяє всякі зміни... сенаторські фотелі... навіть намісництво тим, кого сподівається притягти на свій бік. Звичайно, і в них, і в мене це викликає сміх, бо до його брехень і зарозумілості всі вже давно звикли. Але це повторюється занадто часто. Особливо тут, де ще існують довірливі люди; що не знають правдивого стану речей. Тож порадь йому, щоб він подбав, аби про його п'яні дурниці швидше забули. А тобі скажу раз і назавжди: цезарем такий торохкотій ніколи не буде. Ні-ко-ли!

— А як же пророцтво? — несподівано вирвалось у Сабіни.

— Яке пророцтво? — з цікавістю крутнувся Адріан.

— Ну... взагалі! Як ти це кажеш — що цезарем Вер не буде?

— Так. Присягаю тобі на Гадес.

Сабіна схилила голову.

Адріанова присяга була річ, що з нею треба було рахуватись. А щоб цезар заприсягнувся аж на пекло — це було присягою непорушною — треба було, щоб він вже остаточно приготував свій присуд.

— Але...— непевним голосом продовжувала августа по короткій мовчанці,— що ж, зрештою, зробив той нещасний Вер? Коли ти сам кажеш, що його словам ніхто не вірить?

— Цими днями він промовляв до тутешніх горожан-жидів, обіцяючи зрівняти їх у правах з громадянами-римлянами.

— Таж не кожний мусить мати твою ненависть до жидів.

— Бо не кожний, як Вер, потребує їхнього золота у такій кількості.

— А чи ти сам не поводишся з різними варварськими ватажками, як з рівними тобі союзниками?

— Коли варвар для свого народу — вождь чи володар, який керує своїм племенем, то державний розум велить не ображати його й не посилати до його варварської країни римських легій. Але про це нам нема чого сперечатись. Це справи виключно мої.

— Та, може, це ще й брехня про ті жидівські права,— боронилася Сабіна.

— Отже, відчуваю, що й ти вже не така юдофілка,— всміхнувся Адріан.— А всі знають, що Верова брехня тут утворила навіть приказку: "Verus hic ubi stat— nihil veri". Але ще називати себе при цих обіцянках майбутнім цезарем...

— Коли ти вирішив підсадити на трон Антіноя...

— То по-твоєму Антіной гірший за Вера?

Сабіна знов зірвалась з місця, немовби сіла на розпечене залізо:

— Чи ти не чуєш, чи ти не знаєш, що говорять про твого Антіноя? Це ж ганьба, від якої мав би почервоніти імператорський пурпур!

— Те, що "говорять скрізь", може цікавити перекупок городиною та грачів у мору, коли вони рахують один одному пальці під ослячими гарбами! Цезаря може цікавити лише те, що скаже військо й сенат.

— Сенат! Се-на-ат! З якого ти сам робиш непристойну комедію! Хто це чув за часів Нерона, щоб цезар — римський цезар! — стоячи приймав сенаторів!

— Сенаторську гідність, що її надає цезар! Треба, щоб її насамперед шанував сам цезар, без цього вона ніщо. Калігула посилав до сенату свого коня... а ти, напевно, послала б свою мангусту. Нема чого нам говорити про такі речі.

— Але ж у всіх на устах, що Антіной — колишній раб. Син рабині-християнки й твій. Ти привіз його зі своєї улюбленої Бітинії. І ти насмілюєшся накидати народу римському за цезаря — раба? Колишнього раба? Нешлюбного свого сина від рабині? І нема нічого дивного, коли, будучи твоїм сином, дістав він від свого батька його родинну "чесноту": нахил до "демосу". Чого ж йому зважати на шляхетну поетесу Бальбілу-патриціанку? Коли він може почувати себе добре лише у "своїм" оточенні, в передміських попінах, між флейтистками!..

— Та невже? — з робленим здивуванням запитав Адріан.— А я гадаю, що — чи є він цезарів син, чи ні,— а вина має досить і в палаці, а флейтисток? Таж їх "замовляють"... як квіти, як вино, як коней...

Але Сабіна завзялась "допекти" цезаря.

— Ну, припустимо, що й так... але є версія, що... Антіноєві байдужі жінки, бо... він захоплює своєю "божеською красою"... самого цезаря. Недурно ж повигадували Платони чи то Зенони, свої... паскудні "мудрості".

На обличчя Адріана набігла тінь, але він опанував себе.

— В цьому відношенні про мене говорять ще гірші речі. Але я й на те не зважаю.

— Що ж може бути гіршого? — злосливо усміхнулись її уста, помітивши, що дійсно зачепила за живе.

— А хоча б те, що скрізь, де світ бачить римських орлів, мене цілком поважно називають твоїм чоловіком.

Це вже було занадто на Сабіну. Вона впала на подушки, де лежав забутий Бальбілою сувій з віршами, й заридала, хлипаючи, як побита дитина. Штучні кучерики повипадали з її зачіски, сльози розмазували на щоках рум'яна. Сабіна була переможена. Це обеззброїло Адріана. Він ніколи не був жорстоким до переможеного.

Не відчував ані до Сабіни ні ненависті, ні ворожості, вона лише безмірно набридла йому своєю нетактовністю та вмішуванням у державні справи.

— Вернімось, однак, до нашої теми й закінчім цю неприємну розмову. Я знаю, що при всіх твоїх здібностях, у тебе нема пам'яті на одну річ: що наш шлюб був лише політичним кроком. Я ніколи не вкривав від тебе, що як жінка ти для мене не існуєш... ані перед шлюбом цього не крив. І ніколи не ставав тобі на дорозі в цьому відношенні. І ти так само не крила, що не маєш найменшого бажання бути "Каєю" там, де я буду "Кай". Згадай-бо: ти ж присягала перед virgo maxima й святим вогнем Вести, що задовольнишся титулом августи. Тож чого ти хочеш? Для світу ти — августа, і біля твоїх ніг — уся Римська імперія. І "божеською августою" залишишся до смерті, якщо — видима річ — не присилуєш мене вдатися до такого засобу, як вигнання... разом із твоїм Вером, з яким я тебе не хочу розлучати, але який тебе до того приводить. Ти, даруй за щире слово, мені цілковито байдужа. Отже, послухай мене один раз: споживай всі особисті вигоди твого високого становища, впорядкуй розумно й відповідно до свого смаку своє особисте життя. Але відмовся від одного: не втручайся у справи політики й не мішайся до палацових інтриг.

Сабіна розтулила було уста для відповіді, але цезар затримав її рухом руки:

— Не потребую ні сперечатись з тобою, ні чути твоїх зауважень до моїх слів. Наскільки я тебе знаю, ти не така, щоб у державних справах мала визначні власні думки. Але ті, що тебе оточують, використовують ім'я августи і вплутують тебе в свої плетива. Не перешкоджай мені зводити мої рахунки для потреб імперії так, щоб те не доторкалось тебе особисто.

Сабіна підвелась і тремтячими устами прошепотіла:

— Августа! Для натовпу я августа! А в палаці цезаря зі мною поводяться, як з невільницею.

— Може. Але зрозумій: коли ти сама поводишся не як августа, а як невільниця, переповнена плітками, то як же можуть до тебе ставитись? Коли ти на цьому щось виграла?

— Я взагалі програла все,— хлипаючи, промовила августа в розпуці.

— Ні, ти тільки хочеш програти, тож кинь свою гру. Вона безнадійна.

Цезар знов пройшовся по покою, став перед Сабіною і цілком лагідно промовив:

— Не плач. Роздумайся. Навіщо викидаєш за облавок своє щастя? А Верові порадь... від себе... нехай негайно десь відпочине. Негайно! Особливо в зв'язку зі смертю Пріска. Я віддав наказ, щоб його урочисто чекали в Паннонії.

— Так це... вже вигнання? — тремтячим голосом запитала августа.

— Н-н-ні!.. Це... мала пригадка, а там буде видно. Але придивляйтесь добре — обоє.

Цезар круто повернувся і, перекинувши ще по дорозі стільця, на порозі сказав:

— На добраніч!

X. НА НОВИЙ ШЛЯХ

Я добре знаю: не може статись це...

Але тужу...

Сапфо

Перед Ізі, донедавна непомітною танцюристкою, постелився новий, як чарівна казка, шлях. Ясний, як мрія.

Вчора вона чула — чула цілком ясно — як "він", помагаючи їй сісти в лектику, сказав потиху: моя августа.

Це вона, цикада з Мареотіса, або, частіше "муха мареотійська", як каже Батил, вона —"августа"? Ох, аж страшно! Жахливо почути на собі волю бога, хоч би й найліпшу волю й наймилішого а богів. Повторювала собі слова небіжчика татка: "Треба приймати життя таким, яким воно є".

Ще тоді, при першій зустрічі, Антіной був здивований, коли вона сказала йому це з переконанням.

! все те щастя принесло їй чарівне намисто-амулет, що його подарувала їй Хризіс. І враз вколола думка: а отже, вчора,— саме вчора!

— вона, Ізі, відмовилась від цього чарівного амулета. Аж провіяло всю холодом від цієї думки.

Сіструми цесарок цокотіли під самими вікнами: птахи не звикли так довго чекати на снідання.

Ізі накинула м'яку туніку й босоніж вибігла на подвір'я.

Під перголою, біля розстеленого полотна, сиділа Афра і вилущувала стручки цеглястої квасолі. Ізі сипала цесаркам, а з серця, мов легка імла, підносився жаль.

Таж і це життя було гарне. Не буде вже всього того, до чого так звикла. І домик її рідний, і мешканці його любі, і той басейн, що на ньому вперше з ним сиділа вкупі. Не буде й милої Афри.

Підійшла до матрони і з ніжністю обняла її.

Сказати? Але ж Аврелій попередив: нікому.

— Мила, люба Афро! Навіщо стільки смутку заплетено в щастя? Коли б ти знала! Коли б я могла тобі сказати!

Матрона відсунула сито з квасолею. Сухі стручки засичали, як гніздо гадів, що їх необачно торкнувся прохожий.

Здалося, що Афра була обрадована Ізіною ніжністю. Обняла дівчатко й глянула їй у вічі.

— Чи не той хороший юнак, що сидів вчора з тобою в нашому садочку, приніс тобі, дитино, те щастя й той жаль?

Ізі відсахнулась.

"Правду казав Аврелій. Усім діло до "нього". Навіть Афрі".

— Чому ти? Навіщо? — не могла враз опанувати себе. Але перемогла себе й викликала на обличчя спокійний усміх: — Чому ж би саме він? І навіщо ти про нього питаєш, Афро?

— Тому питаю тебе, доню, що хотіла б знати, де ти саме зустріла його й хто він?

Ізі схвилювалася ще дужче. Хотіла встати й втекти, але Афра тримала її за обидві руки:

— Почекай, дитино моя. Хочу не випитувати твої таємниці, але знати, тому...

Ізі втопила в неї майже суворий погляд.

... що сама хочу сказати тобі таємницю,— продовжувала Афра.— Не раз говорила ти мені, моя ластівочко, що любиш мене, як свою покійну маму любила. І я тебе люблю, як доньку. Отож хай моя таємниця лишиться між нами, бо ти мусиш знати, що той гарний юнак — християнин, як ми з Антонією.

— Галілеянин?! Він?! Ні, ні! Ти помиляєшся, Афро. І звідки ти це взяла? Мені це аж смішно! Таж він римлянин! А не жид!

Усміхнулася й Афра:

— А хіба ми з Антонією жидівки? Ти ж нас добре знаєш. Але звуть нас "галілеянами" тому, що наш вчитель походив з того краю.

— Бач, яка ти, Афро,— враз заспокоїлась Ізі.— Чому ж ти раніше ніколи не казала про те, що й ви з Антонією студієте мудрість, як

Стробус, маєте вчителя. Могли б робити це вкупі зі Стробусом. Він же таки справжній філософ, вчений. Мав і свою школу.

— Наша, як ти кажеш, філософія цілком інша за Стробусову.

Але розмова увірвалась, бо на подвір'я вступив дуже поважний пан у супроводі раба. Мав на собі оздоблений вишиванням плащ і був так міцно напарфумований, що аромат розходився на кілька кроків від нього. Меткими очима він швидко перебіг по постатях Ізі й Афри і, не привітавшись, запитав:

— А скажіть мені, жінки, чи справді тут живе шляхетна доміна Ізі?

— Ха-ха-ха! — зайшлася сміхом дівчина: це її так величають —"доміною" та ще й "шляхетною"!

Але втрималась і не сказала, що вже було на кінці язика:

— Та це ж я,— а натомість спитала:

— А нащо тобі та доміна?

Гість легенько скривився:

— Не слід бути такою цікавою, дівчинко. Коли тебе питають старші, слід чемно відповісти на питання. Якщо справді вона живе тут,— недовірливо розглянувся по скромному подвір'ї,— скоч і повідом її, що прийшов ювелір Марк з Канопійської вулиці. Може, вона ще спить?

Афра підвелась і пішла до свого полотна.

Ізі трохи збентежилась. До неї? Незнайомий ювелір з найгарнішої вулиці?

— Це непорозуміння, пане. Гістрія Ізі — це я. Але я не така багата, щоб...

У ювеліра наче зломилась всередині якась пружина, що тримала його рівно. Він раптом перегнувся в попереку й низько поклонився, а його обличчя засяяло найсолодшою усмішкою. Тепер його очі були вже не на Ізіних босих ногах, а повисли на її намисті.

— На всіх богів! Вибач мені, красуне! Це справді непорозуміння. Ти так по-хатньому... по-вранішньому! І така молоденька! А Марк-— такий вислюк! Враз не пізнав славної міми. Не ти сама замовляла в мене. Ні. Прекрасний юний патрицій — тобі відомий — прислав для тебе оці речі, — і він узяв із рук раба пакуночки, загорнені в блакитний блискучий шовк.

Ізі не розуміла.

А Марк вже розгортав маленьку скриньку зі слонової кості, вкриту чудовою горорізьбою, і подавав її дівчині.

— Кажу тобі: помиляєшся, пане. Ні, я нічого не замовляла, ані хто інший не міг замовляти для мене. Я справді Ізі, танцюристка. І ось покличу свого опікуна, щоб він тобі це підтвердив.

— Зайва турбота! Зайва обачність! — замахав обома руками ювелір. — Нащо Маркові свідки, коли йому найліпше свідоцтво — твоя краса, такі манісінькі ніжки, такі гарнесенькі рученьки й оця оздоба на шийці! Хто може зранку мати на собі такі забавки, той може їх мати й більше! Помилка? Яка помилка? Хто сказав: помилка? Досвідчене Маркове око ніколи не помиляється! Ось таблички! Поглянь! І ти знатимеш хто,— ставний, як лібанонський кедр! Гарний, як сам Йосиф Прекрасний! — посилає тобі цю дрібничку!

Ізі розгорнула диптихон і почервоніла.

На першій табличці був відбиток Антіноєвої медальки. А на другій: "Антіной — своєму ягняткові. Радуйся. І пам'ятай: нас тільки двоє".

Ізі несвідомо притулила диптихон до своїх грудей.

Почула впевнений, трохи гаркавий голос:

— Так що ж? Хіба я не казав? Ювелір Марк з Канопійської вулиці ніколи не помиляється. Тепер ти, красуне, не будеш відрікатись, що це — тобі?

— Так. Це мені,— взяла Ізі скриньку й хотіла віднести до покою.

— Одну хвилиночку, прекрасна мімо! По-перше, мусиш подивитися, що всередині, в скриньці. А може, там нічого нема? А по-друге, манісеньке посвідчення... для порядку.

Медальки не можна було розпізнати від тої, що її Ізі бачила вчора в Антіноя.

А Марк уже тримав перед нею золотий стилос із вправленим у нього лазуритом і диптихон у шабатурці з крокодилової шкури.

Ізі швидко підписалась.

— А тепер ще тільки один коротесенький звук,— знов переломився в попереку ювелір.— Якби твоє серденько колись забажало нової оздоби, згадай, красуне, тільки два слова: Марк, Канопійська, і більш нічого!

Ізі роздивлялась на подарунок. За хвилину до неї підійшла Афра. Ізі невільним відрухом хотіла було закрити скриньку. Але Афра щойно сказала їй свою "таємницю" і... не побачить медальки сьогодні, то побачить її завтра.

— Поглянь! — простягла шабатурку Афрі.

Християнка схилилась над медалькою.

— Це — те саме, що вона зауважила вчора. Сумніву нема.

— Тільки ми двоє маємо — у цілому світі — такі амулети: Антіной і я...

Афра пильно подивилась Ізі в очі.

— Як ти сказала, Ізі? Як ти назвала його?

— Антіной! Це ж найменння того августіана.

— Ти знаєш це напевно? І знаєш хто він?

Ізі на знак згоди лише притакнула головою.

— Таж ми всі молились за нього. Серед християн давно вже кружляла чутка, що майбутній цезар Антіной — потаємний християнин. І всі християни палко молились, щоб новий цезар швидше обняв владу. І ти будеш носити цю медальку, Ізі?

— До смерті! — захоплено відказала Ізі.

— А танці? Учти? Оргії?

— Вже з сьогоднішнього дня я не буду танцювати. Я ж поїду звідси. Швидко покину вас усіх, люба Афро. Поїду до Рима.

— І вже там охрестишся?

— Може. Не знаю...— відповіла дівчина, не розуміючи, власне, про що йде мова.

— Може, станеш дияконісою? Як моя Антонія?

— А це ліпше, як бути гетерою?

— Дитино моя!

***

Стробус, що довго не міг заснути під лохіаськими враженнями, прокинувся щойно тепер. Зрадів, побачивши Афру; мав їй сказати про переїзд до Рима. Може б, вона купила частки дому, що належаться йому та Ізі? Спочатку його неприємно здивувало, що Афра знає таємницю. Але довідався, що вона особисто вчора розмовляла з Антіноєм. То річ інша.

І сказав більше, як хотів.

— Чи смію замовчати такі події перед єпископом!— міркувала Афра. Швидко прибравшись, подалась на протилежний кінець Александрії, де проживав єпископ.

Він був людиною невтомної праці. На своє життя й на потреби вбогих, старих і немічних, яким щиро помагав, заробляв він тканням килимів. Мав майстерню, де працювали вкупі з ним ті, що хотіли навчитись цьому ремеслу. Афрі була добре знайома низенька хатина, де муркотіли агрегати під руками робітників. На вікнах — заслони з синього полотна. На стінах — полиці, зроблені єпископом, аакладені запасами вже фарбованої вовни. Стіл з фарбами, що готувались тут же таки. За запоною, в кутку,— ліжко, вкрите овечою шкурою. На ньому — кругла й плескувата, як корж,— подушка...

З відчинених дверей крізь бурмотіння човників та кросен Афра вчула голос єпископа:

— Не бездіяльного взорювання, постів та бичувань, а праці потрібно.

Афра захвилювалась: прийшла невчасно, саме коли єпископ картає когось з християн.

Вона побачила молоду дівчину, яка стояла перед єпископом, спустивши очі. Єпископ дав Афрі знак зачекати й говорив далі до дівчини:

— Коли ти справді вирішила відмовитись від особистого життя, щоб ліпше служити людям, не йди ховатися до печер. Не в пустиню тікай. Іди до хворих, до старих, безпомічних і безрадних, їм помагай, їм служи. Служи не за платню, не за гроші, а з любові до людини. Зі співчуття. З милосердя. Я тобі не раджу, але лише показую, що є інший шлях подвигу, любові й милосердя, як... шлях на арену, де розторощать тебе зуби хижаків на забаву глядачів. Я розкриваю тобі очі. Поміркуй.

Дівчина відійшла.

Тоді Афра, хвилюючись, почала розповідати:

— Сам був у нас! Особисто! Двічі! Як тебе, отче, бачила того, хто стане першим християнським цезарем! Може, ми перші з моєю донькою почули з його уст: "Мир вам!"

Єпископ не відривав погляду від уст Афри. Губи його тремтіли. Блакитні очі стали озерцями, в яких, однак, прозора повінь не переливалась на край. Усміхався щасливо дитячим усміхом. Слова не йшли з тремтячих уст.

Усміхались радісно, спинаючи руки від захоплення, й ткачі. Уява ткачів ткала сяючий килим вимріяного, щасливого життя без страху, переслідувань, цирків, арен зі звірями. А може... може, й... без рабства?

XI. ТІНЬ

До безсмертя він великими кроками йшов.

Віргілій

Казка тривала. Ізіне життя змінилось до непізнання.

Не ходила до школи. Не танцювала на бенкетах. Не варила Стробусові снідання й не носила до шевця його подертих сандалій. Хатні її обов'язки перейняли на себе нубійська невільниця та двоє рабів, що відповідали своїми головами за її безпеку.

Дещо, однак, не змінилося.

Як і раніше, її співи-імпровізації залітали з-під перголи в садок і аж на озеро.

Щоденно бачилася з Антіноєм. Тільки не він приходив до неї, а її в лектиці підносили на Лохіас або мчали туди баскі коні. На Лохіасі ж було досить тінистих садів, безлюдний берег моря, великі світлиці й затишні менші покої.

Єдиний невідступний свідок її безхмарного щастя був лише Аргус. Він виявляв до Ізі не меншу приязнь, як до "своїх" у палаці. Мастор служив їй за столом. Коли-не-коли бачила Скавра. Іноді вгляділа білий плащ Адріана, як цезар приїздив з якоїсь своєї подорожі. Майже не здибувала Аврелія.

"Пустиня", що її можна знайти скрізь, як запевняв Стробус, знайшлась і в повному людей Лохіасі.

Було їх тут тільки двоє. І думки обох скупчувались лише на власних особах. Весь інший світ зник, як сон.

Однак "світ" дбав про них. Зранку Стробус брав Ізі на науку, як колись своїх учнів в Цезареї. Тепер Ізі мусила знати багато речей, що раніше й думка про них не спадала в її безжурну голову.

Думав про Ізі й цезар. Був зачарований її світлим впливом на Антіноя. Вірив філософові Анаксагорові, що "ми приходимо на світ, щоб бачити сонце".

До Риму був посланий наказ приготувати для Ізі віллу в Байях — чудовому місті-літниську, оспіваному поетами. Красу й зручність Байїв любив і Антіной, і сам Адріан. У Лохіаській пристані вже гойдалась на хвилях легка трирема.

Про всякі дрібнички, що мали зробити приємним кожен Ізін рух і задовольнити її найменше бажання, дбали уважні Масторові руки й цілий "хор" рабинь. Без сумніву: справжня августа не мала й маленької частинки тих радощів життя, що звідусіль приходили самі до її прийдешньої наступниці. Над Ізі ніби відтулився велетенський ріг щедрості, з якого летіли всі дари. Навіть така неймовірна "нагода", що "конче вимагала" негайного переїзду до Рима її Афри з Антонією! Виглядало так, ніби цілий домик з-над Мареотіса має перенестись на інше місце, не лишаючи на попередньому навіть жалю за минулим. Бо ж і всі цесарки готувались до від’їзду.

Єдиним журливим тоном бриніло, що в спустошеному гнізді, хоч і на короткий час, залишалась "сова Атени" —-Геленіон. Вона знала, що коли б тільки дозволила Ізі сказати одно слово, і в Римі, і в Байях знайдеться для неї праця й місце. Але малярка не зраджувала своїх мрій.

Закінчивши праці в Хризіс і продавши дім, коли він продаватиметься весь разом, вона матиме змогу відразу здійснити свій коринтський план.

Але Ізіна трирема мала відплисти з Александрії без Антіноя. Цезар мусив спочатку відвідати Теби, колись преславну столицю фараонів. І хоч Антіной мав багато твердих застережень, щоб лишитись на Лохіасі, цезар не вважав це за можливе.

Переконала в цьому Антіноя і сама Ізі:

— Теби є Теби. А обов'язки є обов'язки. Щоб ніхто не міг тобі сказати, що "якась флейтистка" зв'язує руки наступникові цезаря...

Ще був час попрощатись з приятелями. Батил плакав від щастя:

— Це ж про тебе сказав поет, Ізі: "Тобі призначено бути в Римі оздобою дівчат". Але жодний поет не знав, що ти, козенятко, як "цезарева міма" понесеш аж до Рима славу Батилової школи! Батилові й на думку не приходило, що на світі може бути щось ліпше, як стан міми, а надто ще й цезаревої.

Напередодні від'їзду подруги танцюристки вирішили влаштувати прощальне свято самій Ізі. Ще сонце не увійшло в свою вечірню купіль, як подвір'я наповнилось дівочим щебетанням. Евное приїхала на ослі з двома величезними кошами квіток і страв. Але їх і так не бракувало: кожна принесла щось із собою і кожна мала для бенкету найліпшу програму.

Але Гелене збила всі проекти. Чом би не зробити "симпозіон під зорями"? На березі озера, між тамарисків?

Стробус —єдиний муж у дівочому товаристві, прийнявши почесну роль "пана свята Харит", зараз же пішов до Состена, щоб і той мав з нього останній заробіток.

Тільки Афра й Антонія лишились удома допаковувати речі.

Безжурний хор, позад якого йшли два велетні — раби германці з приготованими на пітьму смолоскипами,— та навантажений Юстусів осел з килимами, напоями, стравами вже вирушав з брами, як зіткнувся з некликаним гостем: був це ювелір Марк з Канопійської вулиці. Ввійшов, немов з музейної вітрини. Плащ його, рясно вкритий вишиванням, більше нагадував килим, ніж ужиткову одежу. Де тільки можна було причепити, блищало золото й самоцвіти. За ювеліром ішло троє рабів із повними руками скриньок та цяцькованих шабатурок.

Дівчата відступили назад перед дивовижним видовиськом.

— Відомий тобі, трояндо мареотійська, ювелір Марк з Канопійської вулиці, який має найліпший і найбагатший вибір дорогоцінностей на цілий Єгипет, вітає тебе!

Раби по його знаку вправним рухом вже розгортали скриньки. Дівчата обступили групу. Марк збагнув, хто вони, і враз залунала його солодка пісня:

— О, крилоногі! Кожна з вас має достойного приятеля! Інакше не може бути! Але,— голос його зазвучав меланхолійно,— але не кожен приятель має потрібну вам здогадливість! Тому лише тепер ви маєте можливість підказати тим панам, що мусять вони зробити, що є їхнім обов'язком! Марк з Канопійської вулиці...

Він сам упивався своєю мовою й одночасно витягав то з шабатурок, то з-під плаща одну по одній чудові оздоби. Обертав їх перед очима зачарованих дівчат і ні на хвилину не припиняв своєї елоквенції:

— Боги небесні й земні! Апеллес не знав такої краси! Фідієві й не снилось подібне!

І, підставляючи мистецької праці люстерко, мов лотосовий лист зі смарагдовими жучками на стеблині-держалні, звертав увагу дівчат на саме дзеркальце:

—Ти ж потребуєш саме таке? Маєш? Але, але! Красуня ніколи не може мати досить дзеркал!

У дівчат розбігались очі. Навіть Гелене з великою цікавістю придивлялась до цієї несподіваної виставки й іспитувала про ціни.

— Марк знає, кому можна повірити всі багатства землі. Я залишу тобі дещо на показ твоєму приятелеві. Хай він побачить. Тільки щоб на тобі.

— Стробусе! — благаючи, гукнула Ізі, зачувши в брамі голос філософа,— Стробусе! Поможи мені переконати ювеліра... Марка з Канопійської вулиці...

Стробус потемнів: чи ж то вже так широко кружляють по місті чутки? І зробив різкий рух рукою:

— А забери лишень, чоловіче, свої блискотки. Ми маємо все потрібне, крім часу.

— Мудрий філософе! Славні гістрії! Овідій сказав...

— ...що ти кепсько поінформований. Я, щоправда, філософ, але моя вихованка-—не гістрія. І не радо бачить у своєму домі непроханих гостей... навіть з Овідієвими цитатами.

— Але ж найславніший ювелір Марк з Канопійської вулиці...

— Може без затримки йти на згадану адресу.

Голосний сміх дівчат не зробив радості славному ювелірові.

На цей вечір Ізі "позичила" у богині амулет Хризіс. Натомість "звірила" Афродіті медальку з ягнятком, бо Стробус нагадав пам'ятати про раду Аврелія і "не викликати зайвих запитань".

Ізі почувала себе неспокійно й ніяково. Але послухала.

Сивий присмерк стирав контури й кольори... Одна по одній розсвічувались зорі, немов у небесному садку розквітали світляні квіти... Вода озера ароматично дихала освіжуючою прохолодою...

А невтомні цикади творили мережане тло для тихого шепотіння легеньких хвиль, обвитих серпанком сріблястої імли...

— Дивіться, дівчатка! Ну що, коли то наяди? — вказала на імлу Фаніон.

— То буде нас більше!

— Бо Стробус і їх запросить до нашого гурту,— пожартувала Гелене. — Він знаний "женофіл"!

— Правда, бо, скажім для прикладу, що є в світі ліпшого за молоду дівчину?

— Ні, ні,— пищала Фаніон,— бабуся Неферт говорила, що осліпне той, хто побачить наяду.

Вона швидко вибрала зі свого кошика жменю пражених у меду мигдалі в і жбурнула їх у воду:

— Прийміть офіру, наяди прекрасні!

З берега булькнула в воду жаб'яча компанія. Та кучерява Меліта вже заводила:

Зачула спів я уночі...

Дівчата підхопили:

Дівочий тріумфальний спів...

Кому, кому? — спитала.

Ждемо ми тут своїх братів,

Я татка тут чекала.

А я принесла свій привіт

Дорожчому за цілий світ...

—Правда, Ізі ?—обняла Фаніон свою подругу.

Ізі мовчки хитнула головою, але стримала зітхання. Та вже Меліта котила густе, глибоке своє контральто, мов оксамит розгортала:

В гліциніях сама йдучи,

Цілунок чую уночі...

При заткнутих у пісок смолоскипах, обліплених метеликами й мушками, на невеличкому горбку, посеред вкритих білим рум'янком лук, лунав безжурний сміх і спів. Ломились тіні танцюристок, що танцювали "для себе".

Вечірка удалась. Це було свято молодості й радості життя.

А Ізі була сумна...

Згадала, що на цій луці була з Антіноєм. Між дівочими голосами озвалась ніби нота, яка нагадувала тембр його голосу. Тоді Ізі зривала рум'янок йому на вінок, а він сказав: "Ці зірочки впали на землю, щоб утворити нам на ній небо". Яке ж тоскне це небо сьогодні! Яке порожнє, хоч і галасливе!

Непомітно встала й відійшла в імлу: бути там самітною, якщо не з ним... Це ж востаннє побачить вона місця, що чули найсолодші слова її молодого кохання.

Ось тут, біля потічка, позабивали пастушата кілочки між квітами, прив'язували до них кіз, а самі грались, мов молоденькі фауни. Ізі захотілось пити. Тоді один з хлопчиків зручно надоїв молока й подав їй дерев’яну мисочку. А поки пила, так гарно грав на очеретяній сопілці, як справжній фаун. Вона передала миску Антіноєві:

— Цілую сліди твоїх уст,— шукав він те місце, відкіль Ізі пила.

— Чи й тобі так порожньо на світі, як твоєму ягняткові? —Схилилась над рум'янком, щоб зірвати й поворожити на пелюстках. Але не зірвала, лише погладила квіточку.

Стробус тим часом помітив, що Ізі довго не вертає.

— Знайди її, Фаніон!

Фаніон пострибала поміж кущиками. Кликала. Куди ж та Ізі зайшла? Фаніон побігла у другий бік. Побачила подругу й почала обережно підкрадатись, присідаючи за і пішки. Чого ж Ізі так притиснула руки до

грудей? Вся потяглась уперед, ніби вдивляється у ніч, политу пітьмою... Здалеку додавала суму якась пташка своїм тихим голосом...

Раптом подих вітру заколихав імлу, пригладив, мов дотиком руки, рум'янки. Стрункі й гнучкі, вони знову випростались і зашепотіли своєрідним шелестом. Скільки сягало око — все вкрите ними.

Десь бренькнув звук... протяжний, тихий, ніжний... Птах? Чи десь обірвалась струна на далекій арфі?

Ізі ловить цей звук, приглушений, далекий, а він розходиться все далі й далі... мов коло на воді... І вмирає в блакитній імлі.

Ізі здається, що на її серце лягає рука, притискує його, і серце порожніє, бо нема вже в ньому найменшої крихти радості. Воно стає безрадісне, холодне, порожнє, і це назавжди. Про це не може бути найменшого сумніву. Жодна сила ніколи не розвіє цього суму.

Ізі не обличчя залили сльози. А крізь цю запону сліз заклубились імлисті образи... Хаос примар... неясних... різноманітних... Вони звиваються, мов клуби диму... Ось — августа... Біля неї — Вер. За мить Вер зникає... але очі Сабіни дивляться на Ізі, злющі й колючі, із зів'ялого обличчя августи... А під тим поглядом вже гойдається невеликий човник... До човна поспішає якась постать... Як би ж Ізі не впізнала її відразу? Це ж Антіной! На нього кидаються двоє... обмотують йому голову плащем... в'яжуть йому руки й ноги... і, розгойдавши, кидають у воду... Ізі чує, що вона вмирає, розпливається в блакитній імлі, в нестерпному болі...

Але на тому місці, де вперше поцілував її Антіной, стоїть він сам! Темні кучері спадають йому на чоло. Очей не видно. Вони заплющені. В руці тримає квітку лотоса,— і чує знов той звук, мов завмираючий голос розірваної струни... Одно лише незрозуміле слово: Беза... Бе-за... І все зникає в імлі...

Ізі з несамовитим криком кидається вперед і хапає повітря. її обнімають теплі руки Фаніон:

— Ізі! Ізі! Що тобі? Ізі!

— Там... там... бачиш? І Фаніон справді бачить тінь людини, що зникає в імлі...

Хвилину дивляться одна одній у божевільні від жаху очі і з шаленим криком, немов не своїх, а чужих голосів, мчать по луці до заграви смолоскипів. Вітер свистить їм у вухах, все поле біжить їм навпроти. Кривавою плямою росте заграва смолоскипів. .

Раптом, немов холодна, тверда рука хапає Ізі за туніку... друга вчепилась за шию... Вирвалась від першої... Але чує, довкола шиї огорнула її холодна гадюка... Ізі вхопила її і щосили жбурнула від себе...

Фаніон майже впала на Стробуса...

Божевільні з жаху очі дівчат, розірвана Ізіна туніка, закривавлена шия зірвали всіх з місця. Фаніон ледве здобула з себе:

— Пан! Пан! Ми бачили Пана!

Божевільний страх охопив відразу всіх дівчат. З криком, вищанням, збиваючи одна одну з ніг, метнулися, як птахи, підхоплені ураганом. Раби затрималися на мить і кинулися за ними.

Стробус гукав вернутись. Але його голос тільки підганяв тікаючих у пітьмі. Філософ стояв самітно серед палаючих смолоскипів. Намагався опанувати себе. Кілька сухих листків зашелестіло. Стримався, щоб не оглянутись і почув ніби дотик. Раптом у тому шелесті немовби вчулися легенькі кроки, що обережно підкрадались. Мертва, порожня тиша

наповнила Стробусові вуха. Прудко глянув назад...— не побачив нічого. І від цього стало ще моторошніше,

Виставив вперед руки і, мов клаптик папірусу, що його тягне розігрітий електрон-бурштин, панічний жах потяг його вперед. З прудкістю, з якою не бігав від дитячих літ, підстаркуватий філософ летів за дівчатами, як на перегонах. Плащ тримався одним кінцем на його плечі, пристебнутий фібулою. Другий кінець волочився. Раптом зачепився за пакіл, залишений козячими пастушатами, сіпнув... І Стробус важко впав...

Дихати не було чим, серце стукотіло аж під горлом. Груди боліли від удару. І це вернуло Стробуса до тями.

— Фі-ло-со-фе! — переривчасто, мов гавкаючи, промовив пересохлими устами,— опа-м’я-тай-ся!

Охаючи з болю підвівся і сів на піску. Розглянувся. Вищерблений місяць випливав з-за тамарисків, вкриваючи напівпрозорою сивиною білозірчасте поле. Дуже здалеку ще лунали дівочі крики. Їм відповідали гавканням пси.

Опам'ятайся, філософе! — І, не знати чому, пекучою іронією стали перед очима слова Піндара: "Людина? Тіні сон" — Виплюнув пісок, що набрав його в рот, падаючи, і з намаганням підвівся.

Безпідставний жах для тебе дужчий за твій мізерний розум, що ним хизуєшся? І ти — людина? "Тіні сон"!

Відчепив розірваний плащ, обтрусився, полагодив на собі одяг і ще тремтячими ногами замірився додому. Ззаду, під горбком, червоним чадом ще курили смолоскипи. А над ними, дійсно, немов танцювали "танок тіней" примари німф, закінчуючи "свято Харит".

— Пан з наядами? Скажім для прикладу...— Але не докінчив, лише махнув рукою і, припадаючи на одну ногу, повільно пішов додому.

XII. "БЕЗА"

Жалоба, мовчання і жах панують в палаці.

Елевзінські містерії

Довго довелося чекати Стробусові з осляром Юстусом біля зачиненої на ніч міської брами. Бо на небі ще не розвиднювалось.

— Я ж казав, нема чого квапитись,— своїм звичаєм висвітлював Юстус.— Ще мали стільки часу шукати того намиста. А вони: "мерщій та мерщій"!.. От і стовбичимо тепер під брамою. Нащо? І пощо? А таке намисто...Хоч би й не чарівне. Але й за самі камінчата з десяток добрячих ослів купити можна було б. Та куди вже там! Я собі міркую, що на придачу ще й хатину непогану можна було б придбати. На придачу! А от: "Мерщій! Мерщій!"Тепер, завидна, якийсь форункулюс-паскудник положить собі у саквичку. І тільки й бачили. Хіба ж не так? "Мерщій!.. Мерщій!.."

Стробус не слухав, не відповідав. Вкупі з Юстусом і двома рабами вони обшукали при світлі смолоскипів всю площу веселого свята, всі місця, відкіль бігла Ізі. Амулет безслідно зник.

Ізі не знала, що то саме він видався їй холодною гадюкою, яку вона зірвала з шиї й далеко закинула від себе.

Та філософові було тепер не до амулета. Він зітхнув і додав у думці: "Правду сказала Сафо: "що стало минулим — зітханням не вернути..."

Подивився на схід: небо ще не зеленіло.

Згадував подробиці, щоб розповісти про все докладно Аврелієві. Коли доплентався додому, Гелене й Фаніон сиділи біля ліжка Ізі, якій було дуже зле.

Лежала з розплющеними очима, уста ворушились і з перервами вимовляла незрозумілі слова: "Беза... Беза...— І сама відповідала собі:— Таж таки "Беза"!.. А не "Безу". Бо ж моя богиня—Афродіте... А не єгипетський бог-малюк, нефоремний Безу, що його тільки єгипетські танцюристки й гістріони вважають за свого бога-покровителя". Раптом з широко розплющеними очима Ізі зіскакувала з ліжка, не помічаючи присутніх, і тяглась до свого вівтарика.

— Де ж вона? Хто взяв мою богиню? Куди її винесли?

І, вириваючись з рук присутніх, щоб втекти перед страшним видінням, кричала:

— Рятуйте! Рятуйте його! Вони в'яжуть його! Антіноя! Двоє їх...

— Ізі... Люба дитино! Дивись: богиня ж всміхається тобі. Будь спокійна... Поверне й Антіной... Ляж. Випий вина...

Ізі падала навзнак і стогнала:

— Нема моєї богині. Відцуралась мене. А мій бог, мій "Ерос", відлетів на небо. До зірок...

Видавалось незрозумілим, що дівчина пізнавала всіх, бачила все біля себе, не бачила тільки статуї Афродіти, навіть не пізнавала обмацуванням. Була це форма духовної сліпоти, що примушувала її повторювати:

— Нема її... Нема й його... Що ж значить "Беза"? Скажіть це мені?

І впадала в непам'ять. Стробус журно хитав головою:

— Тричі повторюю тобі: доглядай її як члена цезарської родини,— звучали ще йому слова Аврелія.

От і доглянув.

З думкою довідатись, що ж то є та Беза, Стробус пішов до християнок. Стукав. Виглянула стурбована Афра, і нічого не кажучи, пішла до Ізі. Про жодну "Безу" ніколи нічого не чула. Ні!

Стробус дивився на небо. Там тремтіла ще єдина вранішня зоря. Була як віконце, в якому забули згасити світло аж до ранку. Не міг витримати й поїхав на ослі на Лохіас. Поспішав надаремно. Довелось довго чекати, щоб добитися до Аврелія.

Щохвилини, однак, переходили нові люди, бігцем летіли раби, входили й виходили вояки у зброї, в шоломах. Дужий центуріон рвучко й лаконічно давав накази.

"От як тут господарять, коли цезаря нема вдома,— подумай Стробус. — При ньому тут священна тиша, мов у храмі, а без нього — як на форумі".

Спробував зачепити когось. Від нього відмахувались, як від настирливої мухи. Час минав...

Стробус не знаходив собі місця. Підійшов до вікна, що виходило па море. На спокійній блакиті води вишикувалась ціла флотилія. До човнів поквапно сідали вояки. Декуріон на білому коні літав берегом, його червоний плащ, миготів, мов полум'я, з якого виблискувала зброя.

— Ця метушня не аби з чого,— вирішив філософ.— Або щось сталося, або чогось важливого чекають. Може, несподівано повертає цезар?— Вхопив за плече першого раба, що перебігав біля нього:

Повідом шляхетного Аврелія, що його потребує бачити, скажім для прикладу, філософ Стробус. Маю сказати, що... трапилась біда...

— Таж ми всі про неї давно знаємо,— повернувся раб і побіг далі.

Стробус стривожено оглянувся. Вже не так певно перепинив двох урядовців:

— Панове, будь ласка... Мені треба пильно поговорити зі шляхетним, скажім для прикладу...

— Сьогодні не приймають прохачів! — різко відрубав один.

— Я не прохач... я філософ...

— Хоч би й сам Платон... потім! — докинув другий.

Стробус безнадійно сів у крісло.

— Ще вчора ці раби плазували передо мною... на цьому самому місці.

Зненацька відчинились двері саме в тому місці, де сидів Стробус. А з них виглянув, когось шукаючи очима, Аврелій. Обличчя його було бліде, стурбоване, змінене.

— А, це ти, філософе. Кажеш: біда? Це більше, як біда. Нещастя, що йому нема назви в людській мові.

Стробус на мить скам'янів. За своїми думками не помітив, що слово "біда", яке він кілька разів повторив, літає у всіх напрямах по палаці. Неначе спросоння мигнуло: "Як швидко все знають. І як дивно, що їм так на тому залежить". Аврелієві ж сказав:

— Негайно треба лікаря.

— Ні,— похитав головою сенатор,— лікаря вже не треба. Пізно.

— Таж це трапилось цієї ночі! — губив Стробус грунт під ногами.— Я там був, при цьому!

Аврелієві очі широко розкрились. Він вхопив філософа й потяг його у свій покій.

— Де ти був цієї ночі? Як добився сюди? І чого ти стільки чекав?

— Таж мене не пускали до тебе. Ми всі вночі були на Мареотісі, біля озера, Ізі була цілком дужа...

— Бідна дівчина! — сенатор провів рукою по чолі.— Але я не розумію. Як же він міг там опинитись? Сядь, спробуй розповісти докладно. Коли й як він...

— Хто?

— Таж Антіной!

— Божеського Антіноя я не бачив. Я кажу про Ізі, що цієї ночі тяжко захворіла.

Очі Аврелія згасли, обличчя стало безбарвним, ніби його притрусили попелом.

— Так ти нічого не знаєш... Цієї ночі загинув Антіной...

Якусь мить Стробус сидів без руху. Потім враз втратив силу над своїм тілом, і воно, мов клунок, сповзло зі стільця на підлогу. Сидячи там, Стробус вхопився нігтями за свою лисину, і на ній виступили криваві смуги. Мав такий жалюгідний вигляд, що зворушив Аврелія. Той нахилився, підвів немов постарілого філософа й труснув ним.

— Чоловіче! Не час на розпуку! Збери думки! Може,чимось поможеш висвітлити таємницю цієї смерті. Розповідай.

Стробус втягнув в себе повітря. Та горлянка була немов затиснута. Повітря не проходило через неї. Ледве чув, як Аврелій безбарвним голосом оповідав:

— Цієї ночі, власне ще ввечері, виловлено перекинутого човна з цезарської флотилії. Гінці прибули сюди ще передсвітанком. Є чутки, ніби юнак, не чекаючи повороту цезаря, мав несподівано прибути до Александрії. Певно, швидше хотів побачити Ізі й їхати разом з нею до Рима. Подробиць нема. Всі, хто були в човні, потонули... і навіть невідомо де. Тепер говори ти! Може, Ісмена мала від нього якісь звістки?

Стробус підвівся:

— Так, сенаторе: тепер я розумію. Ісмена дійсно мала звістку! В самий мент нещастя. Вона бачила, як двоє його топили... Бачила й його самого... й не сама, але й подруга її Фаніон... Ми гадали, що їх налякав Пан... А то була тінь божеського Антіноя! Тепер Ізі в марінні, у півсвідомості повторює одно лише слово...

— Яке?

— Беза.

— Вона й раніше бачила привиди?

Стробус здвигнув плечима:

— Таж вона поетка. А ті бачать, чого на світі не буває.

— Зараз пошлю лікаря. А ти не відходь від неї. Як тільки тебе повідомлю — негайно вези її до Рима. Дівчину конче треба зберегти. Може, вона щось висвітлить.

Аврелій встав. Підвівся й Стробус. Вже на порозі його мозок прорізала блискавична думка.

— Сенаторе! — повернувся він.— Не гнівайся, коли скажу не до речі...

— Кажи, не бійся.

— Пріск — уже в Гадесі. Антіной, сам знаєш, ким був. Чи такі люди у такий час самі собі відбирають життя? Чи, маючи такі рамена, не міг би Антіной виплисти на берег?

— Що ти знаєш? — хрипло запитав Аврелій.

— Я сказав: я нічого не знаю. А те, що говорю,— говорить не Стробус, а логіка.

Аврелій цілком потемнів. Затис зуби і з силою жбурнув срібну кульку у срібну миску.

В дверях з'явився Мастор. Його кремезна постать враз постаріла на десять літ, очі запухли, хода непевна.

— Варту! — кинув, не оглянувшись, Аврелій. Голос його був різкий, як звук бронзової кульки. Очі не відривались від Стробуса.

Філософ змішався. Але враз заспокоївся.

"Жоден бог, філософе, не обіцяв тобі несмертельності,— подумав він.— Не повтори ж того, що було вночі. Ти ж таки римлянин і муж". Аврелій труснув головою, коли в дверях брязнув меч центуріона.

— Людей і лектику! — вже цілком спокійно наказував сенатор.

— Піти до сенатора Татіана. Нема часу на лист. Переказати, що прошу ласкаво прибути негайно.

Стробусові знову справно застукотіло серце.

— Масторе! Повіз для лікаря Гермогена! Негайно поїде з філософом до Мареотіса. Філософе! Яке слово вона чула?

— Беза. Не найменння єгипетського бога танцюристок "Безу", а "Беза".

— Масторе! Попитай всіх, хто є в палаці, чи хто чув таке слово? І що воно може означати?

Мастор зник. Аврелій зняв з пальця перстень-сигнет і подав Стробусові.

— Покажеш лікареві. Хай огляне хвору як особу з цезарської родини. До речі: як звати того патриція, що напав тоді, вночі на Ізі. — Записав і продовжував говорити: Як Гермоген визнає за можливе, ще сьогодні рушайте до Рима, Але доглядай! І всіма способами приховай від неї

смерть Антіноя. Я сам чуєш? —тільки я сам повідомлю її про це. Сигнет хай буде при тобі. Показуй, коли треба буде щось чинити з мого наказу!

Тим часом Мастор легенько підштовхнув до Аврелія стару єгиптянку;

— Говори, Снефру!

— Світлий пане, Беза — це моє рідне село... недалеко... На Нілі. Колись це було гарне, велике місто. Тепер там жменька мешканців. Як плисти з Гермонтіса до Дельти. При самому березі... річка там дуже широка.

Аврелій взяв новий диптихон.

— Іди, стара. До побачення, філософе, в Римі! Пильнуй дівчину!

Стробус міркував: "Як же переживе Ізі своє нещастя?"

Але відчував сам безмірну тугу за Антіноєм, бо несвідомо переніс і на нього частину своєї ніжності до Ізі.

Виходячи, зауважив, як тепер розступаються перед ним урядовці, що перед хвилиною не зважали на нього. Глянув на перстень на своїй руці й посміхнувся.

Оглянувся по вестибюлі, шукаючи очима лікаря, і помітив, що всі світла горіли, мов уночі.

"Сум темніший на ніч. А нещастя заступає людині світло дим", подумав Стробус. Лампи й смолоскипи чаділи, неначе й їхнім вогням не вистачало повітря для вільного дихання на світанку смутного ранку.

Подія, видимо, вже набрала розголосу. Схвильовані александрійці стояли на вулицях. Крамниці зачинялись. На кількох домах, на знак жалоби, були вже виставлені кипарисові вінки й віти. Стробус знову затурбувався: як же він забарився на Лохіасі! Що, коли вже хтось встиг повідомити Ізі? Але тривога була безпідставна. При Ізі сиділа тільки Афра, а дівчина, як і раніше, лежала без пам'яті. Часом тільки підводилась і шукала очима статуетку Афродіти, повторюючи:

— Богиня покинула мене, а мій бог відлетів до зір.

Посланий по Татіана центуріон сповістив, що сенатор ще з подорожі до Тебів не повернувся.

Тоді Аврелій покликав ветерана Квіріна, відданого Адріанові, як сам Аврелій.

— Тобі, Квіріне, звіряю свої думки. Пошли вірних людей до Рима й до Паннонії. Встанови стежі за всіма, хто в будь-яких стосунках з Люцієм Вером. Хто б не прибув до нього з Єгипту, затримай, але без розголосу.

— Станеться так, доміне.

— Розумієш, що за виконання наказу відповідатимеш ти.

— Моє життя належить цезареві.

— Постав стежу за августою, Бальбілою і близькими до жіночих палат. Незмінна "почесна варта" біля покоїв августи!

—Станеться так, пане.

— Пильнувати сенатора Татіана та його приятеля Антістоса. Мудро й непомітно стежити за кожним їхнім кроком.

— Станеться так, пане.

— Все довідатись про Лізія і про все повідомляти мене негайно, чи вдень, чи вночі, входячи до моїх покоїв при першій потребі, без огляду на присутніх. Іди, Квіріне.

Аврелій лишився сам. Стиснув голову руками. Легке шелестіння заслони збудило його з важких дум. Оглянувся: на порозі стояв Мастор. Аврелій хотів щось сказати. Нараз затулив обличчя обома руками.

Біла з позолотою трирема була готова відплисти, але ще коливалась на хвилях, мов дрімаючий велетенський лебідь.

Ізі вже була на кораблі. Лікар Гермоген укладав хвору. Йому помагала Афра. Піднесено сходні. М’яко, мов долоні, ляснули по воді весла, підносячи з води разки сяючих аквамаринів. Стробус дивився на Александрію — гарну, як мрія в злото-пурпурному апофеозі вечірнього сонця. На облавок ще долітали пахощі садів. До вуха вкочувались приглушені акорди міського гамору.

Сонце вже до половини пірнуло в море. Утворило на небі браму, до якої пливла трирема.

Йдучи до призначеної йому каюти, філософ заглянув до Ізі: лежала, мов мертва. Над нею сидів задуманий лікар.

Стробус пристояв, і знову його опекло те слово — Беза.

Тепер Стробус вже знав, що Антіной дійсно загинув під самою Безою. Коло Ізі не побачив Афри. Спитав Гермогена, де вона. Лікар відіслав її відпочити, щоб могла потім із донькою змінити його біля немічної.